

**Формування
громадянської компетентності
учнів засобами
навчальних предметів**

**ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ
НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ:
навчально-методичний посібник**

Рівне
Видавець О. Зень
2023

УДК 373.5.017.4

Ф 79

Схвалено і рекомендовано до друку Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 5 від 28 травня 2020 р.).

Рецензенти:

Журба К. О. – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України;

Безкоровайна О. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри міжкультурної комунікації, теорії, історії та методики викладання зарубіжної літератури Рівненського державного гуманітарного університету.

Сойчук Р. Л., Шенкнехт О. В., Вареник М. С.

Ф 79 Формування громадянської компетентності учнів засобами навчальних предметів : навч.-метод. посіб. / Р.Л. Сойчук, О.В.Шенкнехт, Вареник М.С. та ін. Рівне : О. Зень, 2023. 244 с.

ISBN 978-617-601-429-4

У навчально-методичному посібнику на основі результатів дослідження і досвіду роботи Рівненського ліцею «Центр надії» ім. Надії Маринович Рівненської міської ради висвітлено теоретичні та методичні засади формування громадянської компетентності учнів в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти; подано матеріали з досвіду роботи педагогів закладу щодо формування особистості громадянина Української держави.

Оптимальне поєднання традиційних та інтерактивних форм і методів організації освітнього процесу, запропонованих у посібнику, забезпечує цілісний системний підхід до ефективної взаємодії між усіма суб'єктами освітнього процесу щодо формування громадянської компетентності в дітей та учнівської молоді. Матеріали представлено у двох блоках: теоретичному та практичному, що містять розробки уроків та заходів, згрупованих у розділи, які з'ясовують суть різнопланових аспектів формування громадянської компетентності в дітей та молоді.

Навчально-методичний посібник стане у нагоді керівникам закладів освіти, заступникам з навчальної та виховної роботи, класним керівникам, учителям, педагогам-організаторам, бібліотекарям, керівникам гуртків для ефективної організації освітнього процесу, а також рекомендовано педагогам, методистам, здобувачам вищої освіти закладів вищої освіти I-II та III-IV рівнів акредитації.

УДК373.5.017.4

© Сойчук Р. Л., Шенкнехт О.В.,
Вареник М.С. та ін.; 2023

ISBN 978-617-601-429-4

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
ШЕНКНЕХТ О. В., ВАРЕНИК М. С. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ	9
СОЙЧУК Р. Л. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ ВІДСТОЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	17
СОЙЧУК Р. Л. ФОРМИ І МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ:	
ТОЛЕРАНТНІСТЬ У БАРВАХ	25
НАЦІОНАЛЬНІ ПОЧУТТЯ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	28
НАЦІОНАЛЬНА СОЛІДАРНІСТЬ	33
Я – ГРОМАДЯНИН УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ!	38
УКРАЇНА – ПОЛІКУЛЬТУРНА ДЕРЖАВА	41
НАША ДЕРЖАВА – УКРАЇНА	43
ВПРАВИ ТА ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ	46
ГАЛЯБАР О. М. ГАРНА ХАТА. ПРАКТИЧНА РОБОТА «ОРНАМЕНТ ДЛЯ ХАТКИ» (КОНСПЕКТ УРОКУ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ДЛЯ УЧНІВ 2 КЛАСУ).....	52
САВОЙСЬКА О. М. КОМПЕТЕНТНІСНО-ОРІЄНТОВАНІ ЗАВДАННЯ З ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ДЛЯ 2, 3 КЛАСІВ:	
ТЕМА: УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ (2 КЛАС)	58
ТЕМА: УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ (2 КЛАС).....	59
ТЕМА: КАЗКИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ. ЛАРИСА ПИСЬМЕННА «ЯК ЗАЖУРИВСЯ ВЕСЕЛИЙ КАЗКАР» (3 КЛАС)	60
ТЕМА: КАЗКИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ. ІВАН ФРАНКО «ЛИСИЧКА І ЖУРАВЕЛЬ» (3 КЛАС)	61
ТЕМА: ОКСАНА ІВАНЕНКО «СИНІЧКА» (3 КЛАС)	61
ТЕМА: СВІТ ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗОК (3 КЛАС).....	62

МАСЛОВА Л. М. КОМПЕТЕНТІСНО-ОРІЄНТОВАНІ ЗАВДАННЯ З ПРИРОДОЗНАВСТВА В 3 КЛАСІ	63
ФЕДОРЧУК О. В. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА	68
ОГОРОДНІЧУК Л. П. ТЕМА. СВЯТА ТА ТРАДИЦІЇ TOPIC: HOLIDAYS AND TRADITIONS SUBTOPIC: BIRTHDAY PARTY CELEBRATION (КОНСПЕКТ УРОКУ ДЛЯ УЧНІВ 3 КЛАСУ).....	71
ФЕДОРЧУК О. В. ТЕМА: «ПРИРОДА ТА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ». TOPIC: «NATURE AND THE ENVIRONMENT». SUBTOPIC: «TAKING CARE OF OUR PLANET» (КОНСПЕКТ УРОКУ ДЛЯ УЧНІВ 4 КЛАСУ).....	76
ШМИРИГА О. А. ТЕМА: «ПОДОРОЖІ». TOPIC: «TRAVELLING». SUBTOPIC: «KINDS AND WAYS OF TRAVELLING» (КОНСПЕКТ УРОКУ ДЛЯ УЧНІВ 5 КЛАСУ).....	83
ШМАРЧУК Н. С. ТЕМА: «ТВОЄ ЖИТТЯ ПОБУДОВАНЕ НА ПІСКУ ЧИ НА КАМІННІ?» TOPIC: «IS YOUR LIFE BUILT ON THE SAND OR ON THE ROCK?» (БЕСІДА НА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНУ ТЕМУ ДЛЯ УЧНІВ 5 КЛАСУ).....	90
КОСТЮКОВИЧ О. П. ТЕМА: «ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я». TOPIC: «HEALTH PROTECTION». SUBTOPIC: «HEALTH AND CITY POLLUTION» (КОНСПЕКТ УРОКУ ДЛЯ УЧНІВ 7 КЛАСУ)....	94
ВАРЕНИК М. С. ТЕМА: «СТИЛЬ ЖИТТЯ». TOPIC: «LIFESTYLE». SUBTOPIC: «WELLNESS LIFESTYLE» (КОНСПЕКТ УРОКУ ДЛЯ УЧНІВ 8 КЛАСУ).....	102
ЩУК А. П. ТЕМА: «ПРИРОДНІ КАТАСТРОФИ». TOPIC: «NATURAL DISASTERS» (КОНСПЕКТ УРОКУ ДЛЯ УЧНІВ 10 КЛАСУ).....	118

ТРИБУЩУК Л. В. ТОРІС: «НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС». SUBТОРІС: «БЕЗПЕЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТУ» (КОНСПЕКТ УРОКУ ДЛЯ УЧНІВ 11 КЛАСУ).....	127
ГЕРУС Л. Г. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТА САМОРОЗВИТКУ УЧНІВ НА УРОКАХ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН	133
КОНОНЧУК М. М. ІДЕЯ РАДОСТІ ЖИТТЯ ТА ВІДКРИТТЯ СВІТУ В РОМАНІ Е. ПОРТЕР «ПОЛІАННА» (КОНСПЕКТ УРОКУ ДЛЯ УЧНІВ 5 КЛАСУ).....	140
МАЛЯРЧУК А. В. ШКОЛА ЯК ГРОМАДА (КОНСПЕКТ УРОКУ З ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ ДЛЯ УЧНІВ 7–8 КЛАСУ)	145
ВЕРТЕЛЕЦЬКА О. М. НЕОРОМАНТИЧНЕ УТВЕРДЖЕННЯ ДУХОВНО- ЕСТЕТИЧНОЇ СУТНОСТІ ЛЮДИНИ У «ЛІСОВІЙ ПІСНІ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ (КОНСПЕКТ УРОКУ ДЛЯ УЧНІВ 10 КЛАСУ).....	155
БАЮН Н. В. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ ЗАСОБАМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАДАЧ ЕКОНОМІЧНОГО ЗМІСТУ	165
ПОЛЮХОВИЧ С. О. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТІВ НА УРОКАХ ФІЗИКИ.....	186
ШОКОТ Т. В. УРОК-СУД «РОЛЬ ХІМІЇ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА» (КОНСПЕКТ УРОКУ ДЛЯ УЧНІВ 7 КЛАСУ).....	188
МІЛЯШКЕВИЧ С. І. ПРАКТИЧНА РОБОТА «ПОБУДОВА ЗОБРАЖЕННЯ З ГРАФІЧНИХ ПРИМІТИВІВ» (КОНСПЕКТ УРОКУ ДЛЯ УЧНІВ 6 КЛАСУ).....	198
ВЕРТЕЛЕЦЬКА О. М. ФОРМУЄМО ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ.....	203

ЮЩУК О. В. ТЕМА: «ДИВІТЬСЯ НА НАС ЯК НА РІВНИХ» (ВИХОВНА ГОДИНА ДЛЯ УЧНІВ 1 КЛАСУ).....	206
ШМАРЧУК Н. С. ТЕМА: «МИ ЧУЄМО ТЕБЕ, ТАРАСЕ, КРІЗЬ ВІКИ..» (ВИХОВНИЙ ЗАХІД ДЛЯ УЧНІВ 7 КЛАСУ).....	213
ГЕРУС Л. Г. КВІТКА ЩАСТЯ (ПОЗАКЛАСНИЙ ЗАХІД ДЛЯ УЧНІВ 9 КЛАСУ, ПРИСВЯЧЕНИЙ ТВОРЧОСТІ Г. СКОВОРОДИ)	220
ВЕРТЕЛЕЦЬКА О. М. ТВОРЧЕ КАФЕ «ОСІННІ «ВІКНА». ПРЕЗЕНТАЦІЯ ЗБІРКИ ІРИНИ МЕЛЬНИК, ЧЛЕНА СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ (ГОДИНА СПІЛКУВАННЯ ДЛЯ УЧНІВ 10 КЛАСУ).....	230

ПЕРЕДМОВА

Вибір Україною європейського шляху розвитку актуалізує такі його вектори, як творення української нації та становлення громадянського суспільства. Відтак, обрання українським народом цінностей демократичної держави визначає стратегічний напрям діяльності держави, суспільства, а також закладів загальної середньої освіти, що полягає в розвитку національно свідомого Громадянина Української держави. Це зобов'язує заклад освіти – в системі координат особистісно орієнтованої освітньої парадигми – сприяти становленню нового Українця з виробленою національною ідентичністю, здатного мобілізувати інтелектуально-духовний потенціал для захисту національних інтересів української нації та держави.

Виконання означеного завдання вимагає створення цілісної системи виховання Громадянина України на основі організації демократично-сприятливого освітньо-виховного середовища закладу загальної середньої освіти, що передбачає виховну взаємодію суб'єктів: школи, сім'ї, позашкільних закладів освіти, громадських організацій та об'єднань, громад, органів державної влади, військових установ та інших соціальних інститутів. Це дасть змогу забезпечити ефективність і результативність виховання Громадянина України, модернізацію змісту виховання, відповідними формами та методами для формування мотивації громадянської спрямованості у підростаючого покоління під час виконання соціально значущої діяльності й участі у спільних проектах.

Очевидно, що, попри зовнішньополітичні загрози й виклики сьогодення, складні реалії державотворення та націєстановлення, подальший поступ Української держави детермінований гармонійним узгодженням загальнолюдських, національних і громадянських цінностей як підґрунтя формування Особистості, Громадянина України та запоруки консолідації української нації.

Зважаючи на це, зміст сучасного українського виховання повинен бути зорієнтованим на розвиток духовно-моральної особистості, національної свідомості й активної громадянської позиції, що спроектований на мобілізацію особистих зусиль кожного Громадянина для розбудови Української держави, справедливого державного устрою, розвитку духовного життя української нації та протидії антиукраїнській ідеології. У такому вимірі громадянська позиція постає ядром національного патріотизму, засобом виховання законослухняного громадянина своєї держави та водночас компетентного, повноправного громадянина Європи.

Переконані, що саме формування громадянської компетентності кожної особистості як частини європейського українського народу забезпечить поступ нації вперед, до самовдосконалення, й унеможливить її рух назад, до занепаду. Тож задля відстоювання, захисту національних інтересів, подальшого розвитку та становлення Української держави й нації в колі розвинутих країн світу прагнення до правового демократичного громадянського суспільства для кожного пересічного українця має набути сенсу пріоритетного ціннісного орієнтира та загалом життєвої позиції.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ

О. В. Шенкнехт, директор
*Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне*
М. С. Вареник, заступник директора
*Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне*

Одне з актуальних завдань сучасної освіти в Україні – створення умов для формування людини-громадянина, людини, що сприймає громадянське суспільство як середовище розкриття творчих можливостей, задоволення особистих і суспільних інтересів.

Потенціалом щодо виконання такого завдання відзначається система громадянської освіти, що передбачає підготовку до активної участі в житті демократичного суспільства та формування громадянських компетентностей і компетенцій.

Загальновідомо, що громадянська компетентність постає ключовою компетентністю, на сьогодні визнаною орієнтиром виявлення результативності освітнього процесу. Ключова компетентність загалом є об'єктивною категорією, що фіксує певний рівень розвитку в особистості суспільно-визначеного комплексу знань, умінь, навичок, ставлень, орієнтацій, а громадянська компетентність учня зокрема – сукупністю освітніх елементів, як-от знань, умінь, навичок усвідомлення людиною власного місця в суспільстві, обов'язку та відповідальності перед співвітчизниками, Батьківщиною, державою.

Відтак громадянська компетенція виступає здатністю реалізовувати на практиці свою компетентність, брати на себе відповідальність, уміння спільно виробляти рішення та бути задіяним у його реалізації, толерантністю до різних етнокультур і релігій, гармонійним поєднанням особистих інтересів із

потребами суспільства, потребами реалізації особистого потенціалу, здатністю до саморозвитку. З огляду на це громадянська компетентність і громадянська компетенція вочевидь мають статус базових складників компетентнісного підходу в сучасній освіті.

Ідеї громадянської освіти й виховання завжди були актуальними у вітчизняній педагогічній думці.

Вагомим внеском в обґрунтування актуальних проблем громадянського виховання молоді, формування національної свідомості є науково-теоретичні та практичні дослідження С. Русової, Г. Ващенка, В. Сухомлинського, В. Андрущенко, М. Боришевського, І. Зязюна, П. Ігнатенка, О. Киричука, Н. Косарєвої, В. Кременя, Л. Крицької, В. Оржеховської, В. Поплужного, О. Сухомлинської, Г. Філіпчука, К. Чорної й ін.

Г. Ващенко, видатний український педагог, у доробку за назвою «Виховний ідеал» у контексті громадянського виховання стверджує, що «зі свого боку школа мусить більше уваги звертати на громадянське виховання молоді. Не досить озброїти учнів знаннями, навіть знаннями з історії нашого народу, не досить патріотичного виховання і лише через лекції. Крім слова, потрібне ще й діло. Учні мають привчатися ретельно виконувати свої громадянські обов'язки й відповідати за них перед шкільною громадою і педагогами... Школа мусить стати для них маленькою батьківщиною, яку вони люблять і честю якої вони дорожать, яку вони разом з педагогами розбудовують. Життя учнів у школі має бути найповнішим, задовільняючи, по змозі, всі здорові потреби їх, при чому учні мають бути не лише споживачами...».

Класик української педагогіки В. Сухомлинський, одним із перших позиціонував громадянське виховання як пріоритетну педагогічну проблему, назвавши «підлітковий вік особливо важливим для формування громадянина» та зазначивши, «що риси громадянина виховуються безліччю впливів педагогічного характеру й некерованими соціальними впливами». Педагог також підкреслив, що «задовго до повноліття наш підліток повинен жити

громадянськими думками й сприйняттями», а «справжнє громадянське виховання у процесі навчання починається там, де думка надихає, пробуджує й утверджує прагнення до морального ідеалу».

За сучасних умов громадянська освіта зорієнтована на підготовку підростаючого покоління до активної участі в житті демократичного суспільства та розвитку демократичної культури з таким результатом – сформованість громадянської компетентності як складного особистісного утворення.

Громадянська компетентність охоплює здатності:

- орієнтуватися у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, знати процедури участі в діяльності політичних інститутів демократичної держави, органів місцевого самоврядування;
- застосовувати процедури й технології захисту власних інтересів, прав і свобод інших громадян;
- виконувати громадянський обов'язок у межах місцевої громади та держави;
- утілювати способи і стратегії взаємодії з органами державної влади на користь собі та громадянського суспільства;
- використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству України, задовольняють власні інтереси особи та захищають права людини й громадянина;
- робити свідомий вибір, вдаватися до демократичних технологій ухвалення індивідуальних і колективних рішень, зважаючи на інтереси та потреби громадян, представників певної спільноти, суспільства й держави.

Це дає підстави вважати громадянською компетентністю здатність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки для розвитку демократичного суспільства.

Концепція громадянської освіти в школах України проголошує її складниками:

- громадянські знання, що слугують основою для набуття уявлень про форми та способи функціонування особистості в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному полі демократичної держави;
- громадянські вміння та досвід участі в соціально-політичному житті суспільства, практичне застосування знань;
- громадянські чесноти – норми, установки, цінності та якості, притаманні громадянинові демократичного суспільства.

Нормативною базою громадянської освіти в Україні, сформованою упродовж останніх років, є сукупність правових актів різної юридичної сили, що врегульовують суспільні відносини в галузі освіти, серед яких: закони України «Про освіту» (1991) і «Про загальну середню освіту» (1999), Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) (2001), а також Національна доктрина розвитку освіти (2002). Вказані документи містять загальні положення про роль освіти у вихованні громадянина, окреслюють засади та принципи освіти, які безпосередньо відповідають завданням розвитку демократичної громадянськості підростаючого покоління.

У проєкції нормативно-правових актів і концепцій громадянської освіти та громадянського виховання зміст громадянської освіти, що забезпечує формування громадянської компетентності особистості, постає сукупністю:

громадянських знань

а) філософсько-культурологічних і морально-етичних: про громадські, демократичні, загальнолюдські, європейські, національні норми та цінності; європейську громадянськість; культуру світової цивілізації та культурну спадщину українського народу;

б) політологічних: про типи держав, політичний устрій суспільства, механізм функціонування політичної системи та влади в Україні, політичні організації й інституції, принципи, процедури та регламенти суспільної взаємодії, виборчу систему; особливості взаємодії органів державної влади і місцевого самоврядування та їхню відповідальність перед громадянами; сутність громадянського суспільства; систему соціального забезпечення та

соціального захисту; ефективні форми взаємодії із представниками владних структур та інших установ;

в) правових: про права людини й механізми їхнього захисту, правові норми, що визначають правочинну поведінку особи в Україні;

г) економічних: про фінансову, податкову та бюджетну системи держави й органи місцевого самоврядування, їхню відповідальність перед громадянами; сутність ринкових відносин; основні економічні принципи, рушійні сили економічного розвитку, економічні права;

д) соціальних: про соціально ефективну поведінку особистості; стратегії взаємодії та спілкування з іншими; способи залагодження конфліктних ситуацій;

громадянських умінь

а) у політичній сфері суспільного життя: орієнтуватися у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні та визначати власну позицію; застосовувати способи й стратегії взаємодії з органами державної влади на користь собі та громадянському суспільству; використовувати засоби громадянського впливу на владні структури; ініціювати громадську активність;

б) у правовій сфері суспільного життя: реалізовувати й послідовно обстоювати свої права; застосовувати процедури і технології захисту власних інтересів, прав і свобод та прав і свобод інших громадян; виконувати громадянські обов'язки в межах місцевої громади, держави та її політичних інститутів; використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що в межах чинного законодавства України відповідають інтересам самореалізації особистості та захищають права людини і громадянина;

в) у соціальній сфері суспільного життя: ефективно спілкуватися, застосовувати моделі поведінки, характерні для високої культури міжлюдських (міжгрупових і міжособистісних) стосунків; долати стереотипи, войовничий націоналізм, расизм та нетерпимість, визнавати і приймати різноманітність, іти на компроміс із різними етнічними, релігійними групами заради соціального миру в державі; дослухатися, розуміти й тлумачити доводи інших людей;

розглядати альтернативні дії та поведінки й піддавати їх аналізу з етичної точки зору; розробляти стратегію ухвалення рішень з урахуванням норм і цінностей громадянського суспільства в складних ситуаціях особистого та громадянського життя; робити свідомий вибір, застосовувати демократичні технології ухвалення індивідуальних і колективних рішень з огляду на власні інтереси, інтереси та потреби інших громадян, представників певної спільноти, суспільства та держави; брати участь у самоорганізації; самоврядуванні дітей і молоді;

г) в економічній сфері суспільного життя: реалізовувати й обстоювати свої права як суб'єкта ринкових відносин, споживача та платника податків; установлювати й розвивати партнерські економічні стосунки; орієнтуватися в умовах вільного ринку;

д) загальнопізнавальних: мислити критично й незалежно; критично приймати інформацію, зокрема щодо способів думок і філософських, релігійних, соціальних, політичних і культурних концепцій, самостійно її аналізувати й застосовувати; формулювати, висловлювати й публічно обстоювати власну позицію; вести дискусію на захист своєї точки зору;

громадянських цінностей, ставлень, установок

а) загальнолюдських: доброта, чуйність, милосердя, совість, чесність, правдивість, працелюбність, справедливість, гідність, терпимість до людей, повага і любов до батьків, роду, бережливе ставлення до природи;

б) демократичних (громадянського суспільства): почуття власної гідності, шанування прав людини та свободи особистості як абсолютної цінності; повага до законів; визнання найважливіших демократичних цінностей (свободи, справедливості, рівності можливостей, здатності жити разом, поваги до гідності та прав людини, солідарності, захисту довкілля, відданості миру); лояльне й водночас вимогливе ставлення до влади; активна громадська позиція, впевненість у своїй спроможності впливати на життя суспільства; повага до інтересів, прав, самобутності великих і малих народів, міжкультурне взаєморозуміння, толерантність;

в) національних: обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною, державою; віра в духовні сили свого народу, його майбутнє; любов до України та рідного краю, повага до національної історії, культури, мови, традицій.

Теоретичні напрацювання в галузі громадянської освіти, громадянської компетенції та громадянської компетентності увиразнюють значення громадянської компетентності як інтегрованої якості особистості, що дає їй змогу усвідомлено, відповідально й ефективно послуговуватися громадянськими правами та свободами, виконувати обов'язки громадянина, займати активну громадянську позицію, поділяти цінності демократичного суспільства, бути патріотом своєї Батьківщини, шанобливо ставитися до народів і культур інших країн.

Сучасні завдання громадянського становлення, виховання відповідального громадянина вимагають зміни підходів в освіті – й у змісті, й у методиці викладання, що зумовлює суттєву зміну позиції вчителя, системи його професійної підготовки та підвищення кваліфікації.

Педагоги потребують особливої підготовки в царині громадянської освіти, зорієнтованої на реалії сучасного глобального світу, пошукових методів роботи з інформацією, усвідомленості та цілепокладання у побудові педагогічної діяльності, переходу від директивного до підтримувального викладання, рефлексії з приводу досягнутих успіхів і помилок, яких припустилися.

Учитель-предметник, як і класний керівник, зобов'язані, насамперед, формувати у процесі навчання громадянську компетентність, а також прищеплювати важливі моральні чесноти. У такому сенсі зрозуміло, що громадянська компетентність має вимір надпредметної, ключової, тож завдання з її формування належить до сфери відповідальності всієї шкільної системи виховання.

Рада Європи розробила відповідний перелік умов формування громадянської компетентності на уроці, в школі, шкільному середовищі, місцевій громаді та для широкого кола громадян, що передбачає:

- активну участь учнів, педагогів, батьків у демократичному управлінні закладом;
- демократизацію методів навчання та виховання, відносин суб'єктів освітньо-виховного процесу;
- поширення методів, орієнтованих на особистість учнів, зокрема реалізацію педагогічних проєктів, що ґрунтуються на спільній колективній меті та співпраці учасників освітньо-виховного процесу;
- формування освітніх підходів, що тісно пов'язують теорію та практику;
- залучення учнів до індивідуального й колективного оцінювання;
- заохочення обмінів, зустрічей, партнерства між учнями й учителями із різних закладів освіти для міжособистісного взаєморозуміння;
- поширення методів і підходів до навчання, що сприяють вихованню у суб'єктів освітньо-виховного процесу толерантності та поваги до культурної й релігійної багатомовності;
- зближення формальної та неформальної освіти;
- налагодження взаємин громадянського партнерства між школою та сім'єю, громадою, ЗМІ.

Саме формування та розвиток громадянської компетентності значною мірою залежить від освітніх технологій, які використовують педагоги в процесі навчання. Зважаючи на те, що учень як суб'єкт навчання отримує від педагога лише певні орієнтири процесу засвоєння знань, а більшість інформації повинен здобувати сам, основу освітнього простору мають становити інноваційні технології, зорієнтовані не тільки та не стільки на знаннєву компоненту, скільки на діяльність та особисту творчість.

Формування громадянських знань і компетенцій припустиме на основі міжпредметної форми діяльності в межах освітнього процесу, що уможлиблює

набуття необхідних знань і вмінь у межах не лише окремої дисципліни, а й інтегрованих освітніх сфер.

Громадянська освіта сьогодні вимагає також посилення уваги вчителів до розроблення, адаптації й упровадження нових методик навчання та виховання, що, серед іншого, передбачає увагу до критеріїв, змістовного наповнення та методик оцінювання рівнів сформованості громадянської компетентності учнів на різних ступенях навчання відповідно до базового еталону та вимог державного стандарту. Це надає статус основного завдання, поставленого перед шкільними педагогами, наданню учням практичного багажу знань із різних галузей науки та практики, що сприятиме піднесенню таких на високий рівень європейських освітніх стандартів.

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ ВІДСТОЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Р. Л. Сойчук,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки
початкової, інклюзивної та вищої освіти
*Рівненського державного гуманітарного
університету, м. Рівне*

В умовах відстоювання української державності та водночас входження її до європейського освітнього простору зумовлюють потребу підготовки молодого покоління нової генерації – конкурентоспроможної особистості із сучасним науковим світоглядом та свідомого громадянина з українською національною ідентичністю, сформованими на основі національних надбань світового значення й усталених європейських традицій, та творчим і критичним мисленням [5].

За таких умов вітчизняна освіта стикнулася із нагальним завданням – вихованням «особистості – патріота – інноватора» – молоді людини нової

генерації, здатної творчо мислити, обирати нестандартні рішення, швидко орієнтуватися в інформаційному просторі, бути патріотом, гідним громадянином України, мобільним і здатним самовдосконалюватися впродовж життя, із почуттям гідності, оптимізмом, сильними рисами характеру й моральними чеснотами, що поставатиме запорукою сталого розвитку українського суспільства та державності. Адже на ґрунті народнокультурної мобілізації та перепривласнення самобутньої історії постає українська модерна нація [5].

Нині в Україні актуальним видається формування **громадянської нації**, де кожен член української спільноти повинен усвідомлювати власну причетність до утвердження української нації, громадянського суспільства, відповідати перед своєю державою та солідарно співпрацювати з іншими громадянами на користь громади, держави, нації.

Процес творення української політичної нації пов'язаний із формуванням патріотизму як особливого, тобто безумовного та високо смислового почуття-надцінності, що відіграє роль найкращого інтегратора представників різних етнічних спільнот у єдиний народ як спільність громадян однієї держави. Патріотизм є активним і дієвим почуттям належності до своєї державно-територіальної Вітчизни, органічної залученості до її соціально-політичної структури, відданістю і любов'ю до неї, готовністю до самопожертви в ім'я її процвітання, що постає на усвідомленні належності до **громадянського суспільства**, української політичної нації як соціального організму та перебуває під юрисдикцією однієї держави. Необхідність – з огляду на поліетнічне українське суспільство – **патріотизму** не місцевого, регіонального, а **національно-громадянського**, що передбачає відповідальність за долю народу, культуру та здатність консолідувати всю внутрішню енергію для творення нової віхи в історії своєї держави й нації. Таким чином, патріотизм мислиться надцінністю громадянського суспільства, тобто національним, ціннісним [5].

В культурі кожної національної спільноти побутують певні системи цінностей і певна їхня ієрархія: в розвинутій національній спільноті існує право кожного вибирати й формувати власну систему цінностей із відповідною ієрархією та існують цінності, які, на думку національної спільноти, постають запорукою сталого розвитку народу, нації, держави [5].

Вагомою вважаємо позицію О. Сухомлинської щодо доцільності поєднання європейських і національних цінностей. Учена переконана, що нинішня особливість концептуальної ідеї виховання дітей та молоді полягає в необхідності поєднання європоцентричності, пов'язаної із цивілізаційним вибором, із непереборним потягом українців до введення традиційних національно-культурних і почасти етнологічних складових у перспективі розвитку. Дослідниця акцентувала увагу на тому, що сьогодні патріотизм, ідентичність детерміновані не етнічною належністю, а вибором цінностей: «Я – громадянин України, я українець, бо обираю і поділяю загальнодемократичні цінності, які обрала держава Україна» [6, с. 11].

Варто зазначити, що Верховною Радою України схвалено Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні «Ціннісні орієнтації сучасної української молоді». У Постанові Верховної Ради зацентовано на формуванні системи ціннісних орієнтацій молоді на засадах практико-орієнтованого підходу для виховання самостійної особистості, відповідальної за власне життя та життя країни, активного члена громадянського суспільства. Визначено, що на сьогодні одним із найважливіших завдань молодіжної політики в умовах війни повинно стати прищеплення молодому поколінню національних цінностей як світоглядних засад української громадянської ідентичності та фундаменту консолідації українського суспільства й держави. Останнє увиразнює нагальну потребу сприяння популяризації таких українських суспільно-державницьких цінностей, як соборність, національна самобутність, гідність і воля, і на їхній основі формування української національної ідентичності [5].

Відтак, сучасний етап історії Української держави видається оптимальним для актуалізації формування громадянської компетентності зростаючої особистості в закладах освіти, із огляду на те, що виховання на основі багатогранної мудрості рідного народу якнайкраще відображає в собі процес національного відродження Української держави та передбачає оволодіння національними і громадянськими цінностями.

З огляду на освітню мету виховання прийдешніх поколінь має охоплювати формування свідомої громадянської відповідальності за долю своєї країни, а відтак і всього людства, що зумовлює вимогу брати участь у політичному житті суспільства, сприяти зміцненню демократії та прогресивному розвитку системи національних і громадянських цінностей [3].

Означене уможливорює встановлення впливу численних зв'язків явищ і процесів на реалізацію формування громадянської компетентності в дітей та учнівської молоді з позиції цілісності, а відтак, припускає формулювання таких *основних функцій*:

- упорядкування сукупності впливів навколишнього середовища щодо формування громадянської компетентності в дітей та учнівської молоді;

- створення демократичного освітньо-виховного середовища, сприятливого для формування громадянської компетентності в дітей та учнівської молоді.

Компетентнісний підхід передбачає формування в особистості практичних умінь свідомої та відповідальної участі в активно-творчій діяльності, відстоювання соціальної і громадянської позицій. Як стверджує І. Бех, компетентнісний підхід забезпечує вищий рівень компетентності «... як єдності, де науково орієнтована основа дії визначає логіку її практичного використання, що полягає в інтелектуально-моральній саморегуляції, спрямованій на подолання певних життєвих проблем. До компетентності цього рівня спонукає прагнення до самоствердження, чуття гідності, соціальна мотивація» [1, с. 30].

Компетентність особистості окреслена не лише поінформованістю, а й рівнем інтелекту, волі, здібностей, цінностей тощо. Формування компетентностей є стимулювання прагнень вихованця максимально мобілізувати свої потенційні можливості, що пов'язано з підвищенням творчого потенціалу особистості, умінням приймати відповідальні нестандартні, а іноді евристичні, рішення. Компетентнісний підхід відкриває для освітньо-виховної системи нові можливості, що полягають у зростанні її варіативності й особистісної орієнтації; збільшенні у змісті й формах організації освітнього процесу частки діяльнісного компонента, тобто надання освіті практичної орієнтованості, що передбачає цільову установку на формування громадянської компетентності дітей та учнівської молоді в інтелектуальній, комунікативній, суспільно-політичній та інших сферах; удосконаленні інтегративного підходу до організації освітнього процесу; розвитку рівня культури спілкування та інформаційної культури. Компетентність інтегрує в собі фундаментальні та практичні знання, а саме: наукові поняття про різні сфери життя суспільства, види діяльності та можливості досягати успіху й вирішувати складні завдання на шляху до його досягнення; ціннісні орієнтири діяльності; соціальні норми; уміння й навички задля забезпечення ефективної соціальної діяльності [5].

О. Савченко зазначила, що компетентності характеризують «як комбінацію знань, умінь та ставлень у відповідному контексті діяльності людини, а ключову компетентність як таку, що формують передусім для особистісного розвитку, активного громадянства, соціальної інтеграції...»; а також зробила висновок про особистісну й соціальну цінність компетенцій і їхню необхідність і корисність кожному вихованцю та загалом суспільству [4, с. 5].

Міжнародна комісія Ради Європи ввела в обіг поняття «компетентність» із таким тлумаченням: здатність особистості долати труднощі задля успіху, що передбачає набуття, обробку та засвоєння нових знань, умінь і навичок у поєднанні із ціннісними ставленнями, надбаннями пізнавального й життєвого

досвіду, що сприяє мобілізації до практичної дії. Визначальними характеристиками компетентності особистості є мотивація та впевненість. Увагу звернуто на формування ключових компетенцій підростаючого покоління, а саме: політичних і соціальних (здатність відповідати за себе та свої вчинки, брати участь у вирішенні актуальних питань, демократичних процесах тощо); міжкультурних (толерантне ставлення до представників інших національних спільнот, їхньої культури та цінностей, розуміння відмінностей і вміння взаємодіяти з іншими тощо); комунікативних (знання та використання різновиду вербальної і невербальної комунікації, іноземних мов тощо); інформаційно-комунікативних технологій-компетенцій (наявність критичного мислення, ІКТ тощо); самоосвіту впродовж усього життя (особистого, професійного, соціального) [4].

Компетентність як продукт освітньо-виховної діяльності – це результат саморозвитку та самоорганізації особистості, узагальненням її діяльнісного та особистісного досвіду. Власне, за компетентнісного підходу навчально-виховна діяльність набуває дослідницького характеру та сама стає предметом засвоєння. Відтак зростаюче покоління самостійно визначає алгоритм вирішення завдання, усвідомлює його характер, оцінює отриманий досвід, здійснює самоконтроль ефективності дій, учинків, поведінки, тобто виробляє навички вирішення життєво важливих проблем [5].

У руслі компетентнісного підходу педагогічний процес передбачає формування громадянської компетентності дітей та учнівської молоді, що забезпечують їх потребу активно діяти для влаштування власного життя та розбудови держави, здатність самостверджуватися задля досягнення успіху й особистісного, й колективного, налагоджувати толерантну та солідарну співпрацю в міжособистісній і міжнаціональній взаємодії, відповідально реалізовувати свої права та обов'язки з позиції патріота Української держави, здатного виявляти, оцінювати й аналізувати власні та людські вчинки, якості та суспільно-політичні явища.

У час відстоювання української державності нагально постає проблема

формування таких *найвагоміших громадянських рис особистості нового українця*:

- знання історії та культури рідного краю, народних традицій, звичаїв, обрядів, атрибутів української державності, видатних історичних та сучасних постатей та їхній внесок у вітчизняну і світову культуру, науку;
- любов до Батьківщини, народу та почуття людської і національної гідності, національної гордості, свободи, відданості, солідарності й толерантності до інших культур і народів;
- наявність емоційно-позитивного ставлення до себе, Іншого, свого народу, держави, нації, Батьківщини, всіх етносів, що становлять українську націю;
- повага до державної символіки, національних цінностей і національних ідеалів;
- переконаність у необхідності власної праці у розбудові демократичної, правової Української держави;
- прагнення до самовдосконалення та досягнення успіху в інтересах українського народу;
- усвідомлення себе громадянином Української держави;
- активна громадська діяльність особистості, спрямована на збереження та захист національних цінностей;
- вміння відстоювати права і свободи, національні інтереси держави та протистояти антиукраїнській ідеології;
- здатність брати відповідальність, установлювати міжособистісну комунікацію та натхненно солідарно працювати на користь громади, народу, держави, нації;
- володіння державною мовою;
- утвердження високих ідеалів служіння своєму народові, готовність до подвигу в ім'я своєї незалежної держави [5].

Відтак, за умов глибокого усвідомлення кожним громадянином України нагальності окреслених проблем і завдань, що постали перед українською

нацією та шляхом залучення дітей та учнівської молоді до вибудованої нею системи цінностей, окультурення її життя, примноження своєю працею матеріальних і духовних цінностей рідного народу й перетворення на національному ґрунті здобутків світової культури відбувається формування національної ідентичності зростаючої особистості як громадян, представників нової генерації держави України. З огляду на очевидну значущість окресленого феномену видається необхідним вироблення механізмів трансформації національної ідентичності в контексті європейської інтеграції на принципах толерантності (до всіх всі громадяни, незалежно від їхнього етнічного походження, що становлять українську націю) та національної консолідації. З упевненістю можна стверджувати, що за таких умов формування національної ідентичності у підростаючого покоління має бути зорієнтоване на забезпечення єдності, національної солідарності та на досягнення консолідації української нації [5].

Таким чином, у сучасній Україні відбуваються зміни у багатьох сферах життя суспільства, трансформуються суспільні відносини, переглядається система цінностей і пріоритетів, де стратегічною метою соціального розвитку нашої країни є формування громадянського суспільства та побудова правової демократичної Української держави. Успіхи в цих процесах залежать не лише від розвитку економіки, удосконалення законодавства і модернізації правових відносин, але й від готовності кожного громадянина жити в нових економічних та соціально-політичних умовах.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ : Академвидав, 2012. 256 с. 58
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. Дрогобич : Коло, 2006. 326 с. 116
3. Духовно-культурні цінності виховання Людини : монографія / [Г. П. Шевченко, Т. Л. Антоненко, О. С. Белих та ін.]. Луганськ : НОУЛІДЖ, 2013. 332 с. 174

4. Савченко О. Я. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти. *Рідна школа*. 2011. № 8/9. С. 4 – 8. 471
5. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді : монографія . Рівне : О. Зень, 2016. 416 с.
6. Сухомлинська О. В. Громадянське виховання і сучасна освіта : від здобутого – до нових акцентів і наголосів. *Педагогіка і психологія*. 2015. № 2. С. 5 – 13.

ФОРМИ І МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Р. Л. Сойчук,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри
педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти
*Рівненського державного гуманітарного
університету, м. Рівне*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У БАРВАХ

Виховна мета: поглибити знання учнів із розуміння сутності поняття «толерантність»; ознайомити із різновидом толерантної поведінки; сприяти усвідомленню необхідності прояву толерантності в полікультурному суспільстві задля подальшого поступу української державності.

Форми та методи: виховна година, робота в групах.

Ключові слова: толерантність, полікультурне українське суспільство, модерна українська нація, свобода.

У «Декларації принципів толерантності» поняття «толерантність» визначено як «повагу, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності» [5]. Задеклароване твердження ЮНЕСКО означає насамперед активне ставлення, що формується на основі визнання

універсальних прав і основних свобод людини. Толерантність розглядається як обов'язок сприяти утвердженню прав людини, вияв терпимості [6, с. 249].

Толерантність як якість особистості трактують як позитивне бачення дійсності, ціннісне ставлення до інших, до навколишньої дійсності, до себе, характеризується здатністю людини з повагою ставитися до інтересів, думок, поглядів, звичок, вірувань інших людей, прагненням зрозуміти та досягнути взаємної злагоди без застосування тиску, насилля.

Виокремлюють такі види толерантності: *міжнаціональна* толерантність передбачає терпимість до представників інших етносів, національних спільнот; *релігійна* толерантність – терпимість до іншого віросповідання; *комунікативна* – відображає в поведінці позитивні комунікаційні установки; *міжособистісна* – передбачає ціннісне ставлення до іншої людини незалежно від раси, національності, соціального й матеріального стану, політичної орієнтації та культурної належності [3, с. 46]; *соціальна* – партнерство між різними соціальними групами суспільства; *міжнародна* – мирне співіснування держав, співпраця; *цивілізаційна* – ставлення до різних культур та цивілізацій [4; 7].

КРОК 1. Учасників об'єднують у групи. Учням пропонують намалювати у кольорі на великому аркуші паперу асоціації з поняттям «толерантність» і написати тлумачення.

КРОК 2. Пропонують вибрати 4 асоціації із зазначених, які, на їхню думку, є основними. Визначити спільні характеристики й барви, котрі характеризують толерантність. Заслухати відповідь кожної групи.

КРОК 3. Розмістити плакати від кожної групи разом на стіні та попросити надати власне тлумачення від кожної групи щодо кожного презентованого малюнка.

КРОК 4. Узгодити надану характеристику від групи з авторським баченням певного малюнка щодо правильності тлумачення, при потребі внести доповнення із поясненнями.

КРОК 5. Рефлексія.

– Узагальнення сутності поняття «толерантність».

- Чи були толерантними власне самі учасники?
- Чи мали місце всі ідеї на малюнку? Чому?
- Чим корисною для Вас була ця вправа?
- Які висновки Ви зробили для себе? За бажанням кожен висловлює свої почуття, емоції по колу.

Список використаних джерел:

1. Безкоровайна О. В. Як зробити школу толерантною: можливості і засоби. Київ : Вид. дім «Шкіл. світ»: Вид. Л.Галіцина, 2006. 128 с.
2. Безкоровайна О. В. Виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці: монографія. Рівне: РДГУ, видавець Олег Зень, 2009. 470 с.
3. Бернадська Л. В. Виховання толерантності в учнів 5-7 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2008. 230 с.
4. Бібліотека – територія толерантності : метод. рек. / Кіровогр. ОЮБ ім. Бойченка ; уклад. Л. Настояца. Кіровоград, 2009. 28 с.
5. Декларация принципів толерантності URL: [http:// www.tolerance.ru / declar.html](http://www.tolerance.ru/declar.html).
6. Духовно-культурні цінності виховання Людини : монографія / Г. П. Шевченко, Т. Л. Антоненко, О. С. Бєлих та ін. Луганськ : Вид-во «НОУЛІДЖ», 2013. 332 с.
7. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівській молоді : монографія . Рівне : О. Зень, 2016. 416 с.
8. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівській молоді : теорія і методика : навч.-метод. посіб. Рівне : О. Зень, 2015. 288 с.

НАЦІОНАЛЬНІ ПОЧУТТЯ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Виховна мета: розвивати в учнів уміння і навички національного самопізнання, самоаналізу й самовдосконалення та критичного мислення; поглибити знання учнів із розуміння сутності «національного»; вироблення досвіду протистояння антиукраїнській ідеології, викорінення почуття «меншовартості»; формувати в учнів адекватну національну самооцінку особистості; виховувати почуття національної гідності та гордості із толерантним ставленням до інших національних спільнот.

Форми та методи: рефлексивний тренінг, «мозковий штурм», робота в групах, рефлексивно-експліцитний метод, вправа.

Ключові слова: національна самооцінка, національні гідність та гордість, толерантність, «меншовартість».

У Концепції національного виховання зазначено, що *дієвим засобом відродження нації є формування в особистості почуття національної гідності й гордості за свою Батьківщину, відмова від почуття національної меншовартості, що втілюється в понятті поваги до старшого брата, нав'язуванні думки про перевагу його культури над нашою* [6, с. 5]. Комплекс національної меншовартості характеризується забуттям національної ідентичності, втратою гордості за свою націю, індиферентне ставлення до національних здобутків, що породжує глибоку зневіру до держави, влади, нації [9, с. 763].

Власне, *меншовартість, «малоросійськість», «хохляцтво»* насаджувалися впродовж трьох століть українському народові через жахи голодоморів і терору та, на превеликий смуток, в'їлися у свідомість українця, чинять негативний вплив на формування української нації. Це негативне почуття формується внаслідок національного нігілізму особистості, тобто неприйняття, байдужості або відцурання від національних цінностей, ідей, ідеалів, моральних норм, української культури, духовного коду нації – рідної мови. Під його впливом вражається, принижується національна та особистісна

гідність, що відображається в негативному ставленні особистості до себе, свого народу, української нації [8; 9].

Гордість за свою Батьківщину є складовою компонентою патріотизму, що спрямований на згуртування народу, нації, суспільства [2, с. 9-10]. «Наявність сформованого почуття належності до певної спільноти» та рівень сформованості почуття національної гордості, довіри до держави й армії, готовність захищати свою країну у випадку війни є визначальними характеристиками патріотизму як надцінності особистості [2]. У молоді необхідно виховувати патріотизм, здорову національну гордість, свідому національну гідність «без національної пихи й презирства до інших народів» [3].

Національна гідність особистості регулює дії та вчинки, що здійснюються на користь свого народу; є особистісною рисою, найхарактернішою ознакою національної належності на основі знань історії та культури власного народу, розуміння перспектив його історичного шляху, значення в культурному просторі світу, розвитку почуття гордості за його дійсні здобутки, патріотизму, активної громадянської позиції [10].

Національна гордість – почуття, що лежить в основі соціально-психологічного явища, у якому акумулюються: національна гідність, усвідомлення історичного внеску нації, висока оцінка власних національних культурних цінностей, зокрема рідної мови. Це патріотичне почуття любові до своєї Батьківщини й народу, усвідомлення своєї належності до певної нації, що проявляється в розумінні спільності інтересів, національній культурі, мові й релігії. Це почуття за своїм значенням абсолютно протилежне шовінізму і проявляється у прагненні сприяти всесвітньому розвитку національних традицій, мови, матеріальної та духовної культури; здатності давати відсіч тим, хто зазіхне на свободу та незалежність нації, зневажливо ставиться до її культури та представників. Поняття близьке за значенням до патріотизму і любові до Батьківщини. Національна гордість у більшості сучасних досліджень виступає як достатній рівень самоповаги, усвідомлення власної цінності та

цінності своєї нації, що базується на адекватній національній самооцінці суб'єкта певної національної спільноти.

Національна самооцінка є судженням людини про міру наявності у неї якостей, властивостей у співвіднесенні їх із певними еталонами, котрі є системою національних цінностей тієї спільноти, до якої людина – суб'єкт самооцінки – відносить себе, з якою себе ідентифікує [1, с. 32].

КРОК 1. Мозковий штурм «Національні почуття громадянина Української держави». Учням пропонують назвати позитивні національні почуття та негативні національні почуття. Визначити позитивні (негативні) національні почуття та їх вплив на особистість.

КРОК 2. Школярам пропонують перелік якостей особистості. Необхідно з означеного списку сформувані три стовпці. До першого віднести найбільш вагомні якості громадянина Української держави та нації, які визначають його ціннісні орієнтації, до другого – ті, які можуть бути властиві самому учню, а до третього – ті, які можуть бути відсутні.

1) патріотизм; 2) національна гідність; 3) національна солідарність; 4) національна гордість; 5) відповідальність; 6) громадянська мужність; 7) честь; 8) національна самоповага; 9) совість; 10) творче ставлення до праці; 11) самовдосконалення; 12) самокритичність; 13) відданість; 14) колективізм; 15) громадянськість; 16) цілеспрямованість; 17) саморегуляція; 18) толерантність; 19) життєрадісність; 20) компетентність; 21) самоаналіз; 22) вимогливість; 23) принциповість; 24) законослухняність; 25) альтруїзм; 26) ініціативність; 27) працьовитість; 28) амбіційність; 29) сильна воля; 30) самоствердження; 31) громадянська активність; 32) мобільність.

Оброблення отриманих результатів: кожену якість, отриману із першого стовпця, оцінити у «5» балів, із другого стовпця – у «4» бали, із третього стовпця – у «3» бали. Результати звести у таблицю, обліковуючи кількість балів і рангове місце кожної якості.

КРОК 3. Провести аналіз отриманих результатів, з'ясувати та проаналізувати причини того чи іншого розташування якості учнем та класом загалом.

КРОК 4. Учням пропонують відповісти на зазначений перелік запитань. Кількість можливих відповідей на поставлені питання може бути якою завгодно. Відповідати потрібно стисло, чітко і зрозуміло на кожне питання.

Запитання для обговорення:

1. Які почуття виникають у тебе, коли звучить Державний Гімн України?
2. Які почуття ти переживаєш, коли представники сучасного українства здобувають перемоги та визнання у світі?
3. Які почуття ти переживаєш, коли дізнаєшся про сучасні трагічні події, що відбуваються на території України?
4. Чи бажаєш ти розмовляти українською мовою?
5. Чи відчуваєш ти себе патріотом України?
6. Чи пишаєшся ти, що є громадянином Української держави?
7. Чи хотів би ти жити в іншій країні? Чому?
8. Чи переживаєш ти за теперішнє і майбутнє української державності?
9. Чи бачиш ти своє майбутнє життя у перспективі цілісно з Українською державою, нацією?
10. Якою ти бачиш Українську державу через 20 років?

КРОК 5. *Робота в групах.* Об'єднання учнів за групами. Пропонують пригадати емоційний стан, коли учні відчували почуття національної гідності, національної гордості, національної честі та самоповаги або «меншовартості». Проаналізувати кожен із емоційних станів та відповідні супроводжуючі відчуття. Провести обговорення щодо переживання позитивних національних почуттів та їх вплив на національну самооцінку особистості:

- Чому особистість із почуттям національної гідності й самоповаги поціновується в усіх суспільствах?
- Які позитивні утворення наявні в особистості з почуттям національної гідності та гордості, національної самоповаги та честі?

КРОК 6. *Рефлексія.* Визначити, що таке «досконала національна гідність та гордість», чим винагороджується національна гідність та гордість (довірою, повагою до носія, захопленням та ін.).

КРОК 7. Визначити антипод національної гідності та гордості особистості – «меншовартість», «малоросійськість», «хохляцтво». Виявити, які життєві обставини, звички породжують негативні національні почуття.

КРОК 8. Окреслити шляхи і засоби уникнення негативних проявів.

КРОК 9. Вправа «Твій погляд на ...» Учням надається можливість продемонструвати, як поводить себе представник нації з почуттям національної гідності, при цьому необхідно зробити позитивну установку на сприятливу атмосферу підтримки інших учнів.

Покажи, як розмовляє особистість із почуттям національної гідності:

- голосом;
- жестами.

Покажи, як рухається особистість із почуттям національної гідності:

- постава;
- під час ходьби;
- як сидить;
- як доторкається.

Покажи, як дивиться людина, якій властива національна гідність:

- Її погляд...

КРОК 9. Рефлексія.

– Узагальнення сутності понять «національна гідність і гордість» та «меншовартість».

– Який вплив здійснюють позитивні національні почуття на особистість, народ, націю?

– Який вплив здійснюють негативні національні почуття на особистість, народ, націю?

– Чим корисною для Вас була ця вправа?

– Які висновки Ви зробили для себе?

Підбиття підсумків.

Список використаних джерел:

1. Боришевський М. Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості. Київ, 2000. 63 с.
2. Бех І. Д. Патріотичне виховання і громадянське виховання : пункт зіткнення та лінія розмежування. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. ІПВ НАПН України. Вип. 20. Кн. 1. Київ, 2016. С. 6 – 11.
3. Ващенко Г. Виховання волі і характеру : підруч. для педагогів. Київ : Школяр, 1999. 385 с.
4. Концепція національного виховання. *Освіта*. 1994. С. 5 – 12.
5. Мала енциклопедія етнодержавства / Ю. І. Римаренко та ін. (ред.); НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Генеза, 1996. 942 с.
6. Одарченко В. І. Виховання національної гідності у студентської молоді засобами українського народного мистецтва : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Харків, 2010. 287 с.
7. Пустовіт Г. П. Патріотичне виховання дітей і молоді в позашкільних навчальних закладах: теоретико-прикладні конструкти. *Педагогіка і психологія*. 2015. №3. С. 16 – 21.
8. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді : теорія і методика : навч.-метод. посіб. Рівне : О. Зень, 2015. 288 с.
9. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді : монографія. Рівне : О. Зень, 2016. 416 с.
10. Шкільна І. М. Виховання культури гідності старших підлітків у позаурочній діяльності : [метод. рек.]. Кіровоград : Імекс-ЛТД. 2014. 32 с.

НАЦІОНАЛЬНА СОЛІДАРНІСТЬ

Виховна мета: поглибити знання учнів із розуміння сутності поняття «національна солідарність»; формувати українську національну ідентичність; сприяти усвідомленню необхідності її вияву в полікультурному суспільстві задля національного самоствердження Української держави та нації.

Форми та методи: «мозковий штурм», виховна година, творче завдання, робота в групах.

Ключові слова: національна ідентичність, національна солідарність, толерантність, полікультурне українське суспільство, українська нація, національне самоствердження.

Формування національної ідентичності як колективного феномену має бути зорієнтоване на творення єдності, національної солідарності, толерантності на досягнення консолідації української нації. Тому слід виробити механізми трансформації національної ідентичності в контексті європейської інтеграції на засадах-цінностях толерантності та національної солідарності. *Національна солідарність* становить рушійну силу індивідуальної суспільно-історичної активності особистості, визначає дійсний рівень її національної автентичності як наслідку процесу національної самоідентифікації, що надає рішучості долати труднощі, жити й творити майбутнє своє й української нації; гуртує громадян на різні форми боротьби за національне і соціальне визволення [2]. Солідарність – однакості, спільність інтересів, активне співчуття певним діям або судженням; соціальна згуртованість, єдність дій, спільна діяльність, у процесі якої досягаються певні цілі, розв'язуються суспільні проблеми, реалізуються спільні інтереси. Тільки так ми маємо шанс подолати взаємне відчуження генерацій і верств народу і попри все поновити тяглість культури і цілісність нації. *Солідарність* інтегрує переконання та дії, взаємодопомогу та підтримку членів певної соціальної групи, національної спільноти на основі спільності інтересів, зокрема національних інтересів держави, нації та необхідності досягнення загальних цілей; спільної відповідальності.

Національна солідарна взаємодія передбачає єдність поглядів, переконань, національних почуттів та прагнень, національних інтересів і відповідальність за спільну діяльність, спрямовану на досягнення мети.

Національне згуртування сприяє «ефективнішому відстоюванню національних інтересів у відносинах з іншими державами, що є надзвичайно актуальним», та заможнішому життю громадян [2; 3].

КРОК 1. Мозковий штурм – «Що заважає українському народу досягати успіху, процвітання?» Учасникам пропонують висловити свої думки, відповіді записати на плакаті. Узагальнити відповіді щодо самодостатності української нації та необхідності прояву суспільної єдності, національної солідарності задля досягнення успіху, процвітання.

КРОК 2. Кожному учню пропонують узяти по одній із запропонованих прутиків. Учні досліджують, що прутик досить гнучкий та його легко зламати. Проводять аналогії прутика з людиною. Учням пропонують дати свій прутик, аби зв'язати його з іншими у єдиний пучок, а далі спробувати його переломити. Учнів запитують:

- Чому, коли прутик був один, його легко було переломити?
- Чому, коли прутик у єдиному великому пучку, це зробити неможливо?

Відповіді учнів узагальнюють та підбивають підсумок. Учитель підводить до того, що сила українського народу в його єдності, національній солідарності.

КРОК 3. Творче завдання. Учнівській молоді пропонують вибрати барви палітри для асоціативного виявлення в колективі внутрішньо-колективної атмосфери, ситуативного настрою та рівня солідарності. Для цього учням пропонується така палітра кольорів для кола (колектив) та особистості:

- «червоний» – піднятий настрій;
- «оранжевий» – радісний настрій;
- «жовтий» – світлий і приємний настрій;
- «зелений» – спокій, рівновага;
- «фіолетовий» – тривога, напруження;
- «чорний» – пригнічення, повне розчарування, падіння сил.

КРОК 4. Рефлексія. Які барви палітри є домінантними? Чому саме такі? Що необхідно, аби в колективі була більша згуртованість, національна

солідарність?

КРОК 5. Робота в групах. Учням пропонують перелік якостей особистості. Необхідно з означеного списку сформуванати два стовпці. До першого віднести найбільш вагомi якості особистості, які визначають її особливості поведінки та сприяють позитивній комунікації в колективі. До другого необхідно віднести ті риси особистості, які ускладнюють комунікацію в колективі.

Любов до людей. Толерантність. Національна солідарність. Бажання спільно з іншими досягати успіху. Позитивне ставлення до світу. Оптимізм. Прийняття себе і світу в усіх виявах. Невпевненість у собі, своїх силах. Упередженість думок. Занижена самооцінка. Несамостійність. Надмірна принциповість. Формалізм. Надмірна організованість. Стереотипи мислення і поведінки. Орієнтація на загальноприйняті норми, правила. Вразливість. Тривожність. Висока сугестивність, навіюваність. Уміння подивитися на проблему очима інших. Почуття гумору. Переживання своєї «недосконалості». Життерадісність. Комунікабельність. Сенситивність, емпатія. Бажання допомогти людям. Працездатність. Мрійливість, здатність до фантазування. Рішучість. Цілеспрямованість.

№ з/п	Риси, особливості поведінки, що допомагають комунікації в колективі	Риси, особливості поведінки, що ускладнюють комунікацію в колективі
1.		

КРОК 5. Учням пропонують визначити види діяльності, які, на їх думку, об'єднують колектив, сприяють національній солідарній взаємодії?

- 1) спільна підготовка та проведення свят, конкурсів, КТС та інших заходів;
- 2) підготовка до навчальних занять;
- 3) волонтерська діяльність;

- 4) діяльність в органах самоврядування;
- 5) участь у справах друга;
- 6) проведення разом вільного часу;
- 7) обмін думками, дискусії з приводу суспільно-політичних процесів у державі;
- 8) підготовка проєктів;
- 9) пошукова діяльність;
- 10) активна діяльність у громаді;
- 11) спільне виконання доручень;
- 12) шефська допомога;
- 13) спортивні заходи;
- 14) інше (зазначте);
- 15) важко сказати.

КРОК 6. Отримані результати обговорюють у колективі. Необхідно проаналізувати усі утворені характеристики, проаналізувати, що є спільного, а що відмінного, визначити подальшу роботу із самоствердження особистості в колективі та налагодження національної солідарної взаємодії.

Рефлексія. Які Ваші враження після проведених вправ? Що Ви взяли корисного для себе із проведеного заняття?

КРОК 7. Учитель створює комфортну атмосферу (звучить пісня «Ми – діти України!»). Учням пропонують об'єднатися у єдине велике коло, обійнявши один одного, та разом заспівати пісню.

Список використаних джерел:

1. Кремень В. Г. Національна освіта як соціокультурне явище. *Освіта і наука України: шляхи модернізації: (Факти, роздуми, перспективи)*. Київ : Грамота, 2003. С. 20 – 34.
2. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї : Людина. Освіта. Соціум. Вид. переробл. Київ : Грамота, 2010. 576 с.
3. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. Київ : ВіРА ІНСАЙТ, 2000. 444 с.

4. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді : теорія і методика : навч.-метод. посіб. Рівне : О. Зень, 2015. 288 с.

Я – ГРОМАДЯНИН УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ!

Виховна мета: виховувати національне самоствердження в учнівської молоді; розвивати в учнів уміння і навички національної рефлексії та ідентифікації; формувати позитивну українську національну ідентичність.

Форми та методи: коуч-тренінг, «мозковий штурм», творчі завдання, вправа, робота в групах.

Ключові слова: позитивна українська національна ідентичність, національні цінності, полікультурне українське суспільство, модерна українська нація.

Учені вважають, що становлення особистості в поліетнічному суспільстві може відбуватися у вимірах як національної ідентичності, сформованої відповідно до своєї національної спільноти, так і іншої, вони можуть розвиватися незалежно одна від одної та мати як сильне, так і слабке вираження. Виокремлюють різні форми національної ідентичності, які, на нашу думку, впливають на процес національного самоствердження особистості, що проявляється в системі ставлень до себе, Іншого, народу, нації, держави.

Бікультурна національна ідентичність проявляється сильною ідентифікацією з обома національними спільнотами як процес інтеграції.

Маргінальна національна ідентичність характеризується слабкою чи невиразною ідентифікацією з обома чи більше національними спільнотами.

Моноетнічна національна ідентичність має такі характерні риси: сильну, чітко й позитивно виражену ідентифікацію з власною національною спільнотою в поліетнічному суспільстві або сильну ідентифікацію (асиміляцію) з іншою (чужою) національною спільнотою.

Варто звернути увагу на своєрідні особливості моноетнічної національної ідентичності, яка може визначатися як позитивна, негативна або дифузна (невизначена, змішана). *Позитивна національна ідентичність* розглядається як

«реальне наслідування етноспецифічних форм поведінки, особливостей у баченні та сприйнятті світу, у життєвих орієнтаціях» своєї національної спільноти. *Негативна національна ідентичність* проявляється у виборі нових форм поведінки, притаманних іншій національній спільноті, її цінностей та в негативному судженні про свою спільноту, свій «національний образ – Я», що викликає почуття меншовартості чи «розототожнення» себе та своєї нації, або ж індивідуальної мобільності як спроби змінити свою національну належність. *Дифузна національна ідентичність* характеризується невизначеністю національної належності, байдужістю до цінності національної спільноти та власної причетності до неї, її неактуальності, що проявляється в її різновиді – національній індиферентності.

КРОК 1. Мозковий штурм «Належність до нації...» Учні повинні дати відповідь на запитання: у чому повинна проявлятися належність до нації?

- 1) володіння мовою;
- 2) знання історії, культури, традицій, звичаїв;
- 3) спільна релігія;
- 4) проживання на спільній території;
- 5) інше.

Рефлексія. Чи відчуваєш ти свою належність до української нації?

Розкажи про почуття і думки.

КРОК 2. Вправа «Незакінчені речення...»

Учням пропонують дописати речення-твердження.

- Я громадянин ...
- Українцями називають ...
- Історія українського народу ...
- Українська нація ...
- Українська культура вплинула (не вплинула) на ...
- Видатні постаті української історії ...
- Сучасні відомі українці ...
- Герої України ...

- Працювати задля добробуту ...
- Майбутнє України у перспективі ...
- Українській державі варто дотримуватися ...
- Моя головна життєва мета ...
- У майбутньому я бачу ...
- Я люблю Батьківщину тому, що ...
- Думаю, що я справжній патріот ...
- Я вважаю, що я несу відповідальність перед ..., тому що ...
- Своє майбутнє життя я пов'язую з ...
- Я прагну жити у ...
- У моїй родині дотримуються ...
- Демократія проявляється ...
- Громадянське суспільство ...
- Толерантність ...

КРОК 3. Проаналізувати речення-твердження та узагальнити відповіді учнів. Запитання для обговорення: Як Ви вважаєте, чи залежить від Вас подальший розвиток і становлення української державності та нації?

КРОК 4. Творче завдання «Правила життя». Учнів об'єднують у групи. Дітям пропонують скласти свої правила життя у формі пам'ятки учневі. Правила розробляються у спільній діяльності мікрогруп. Наприклад:

«Я вірний син своєї Батьківщини. Я повинен захищати національні інтереси Української держави-нації. Я повинен мобілізувати увесь свій духовний та інтелектуальний потенціал в інтересах українського народу. Я повинен поважати Закони України, виконувати свої обов'язки. Я повинен стояти на варті честі й національної гідності українського народу. Я готовий надати відсіч усім, хто загрожує національній безпеці Української держави-нації. Я несу відповідальність за долю української нації, її добробут та майбутнє».

Учень продовжує список «Правила життя».

При високому рівні – особистість виділяє права й обов'язки в українській

державності, не розділяючи їх. При середньому рівні – відбувається поділ прав і обов'язків чи часткове зазначення про них. При низькому рівні – права й обов'язки не зазначаються, що засвідчує їхню неактуальність у ціннісно-мотиваційній сфері. Зазначена методика зорієнтована на розвиток ціннісно-мотиваційного компонента особистості громадянина України.

КРОК 5. Спільне обговорення презентованих творчих завдань.

КРОК 6. Учням пропонують на аркуші паперу зобразити себе як носіїв цінностей української нації та себе в колективі, громаді, державі, нації.

КРОК 7. Рефлексія. Що Ви відчуваєте, коли говорите про себе як носіїв цінностей української нації? Які думки і почуття виникали у Вас під час вправи? Що сподобалося? Що не сподобалося? Побажання вчителю та ровесникам.

Список використаних джерел:

1. Солодка А. К. Фасилітація кроскультурної взаємодії : навч.-метод. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Миколаїв : Іліон, 2014. 228 с.
2. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді : теорія і методика : навч.-метод. посіб. Рівне : О. Зень, 2015. 288 с.
3. Berry, J.W. Cross – cultural psychology: Research and applications / J.W. Berry, Y.H. Poortinda, M.H. Segall, P.R. Dasen. Cambridge, 1992. P. 10 – 21.

УКРАЇНА – ПОЛІКУЛЬТУРНА ДЕРЖАВА

Виховна мета: розвинути толерантне ставлення до інших національних спільнот; виховувати почуття єдності, національної солідарності; формувати в учнів уміння налагоджувати міжкультурну взаємодію та здатність запобігати й вирішувати конфлікти.

Форми і методи: мозковий штурм, виховна година, творчі проекти.

Ключові слова: толерантність, національна солідарність, конфлікти, нація.

На території України проживає понад 130 різних народностей, тож за своїм складом наша держава характеризується як поліетнічна.

КРОК 1. Мозковий штурм «Чи повинні інші етнічнонаціональні культури мати рівні умови розвитку в Україні?»

КРОК 2. Запитання для обговорення:

- Твоє ставлення до культур інших народів (представників інших національних спільнот).

- На твою думку, чи повинні представники різних національних спільнот проявляти дружелюбність, добрі стосунки, співпрацю та підтримку задля злагоди на шляху до процвітання?

КРОК 3. Об'єднання учнів у групи. Кожній групі потрібно намалювати вечірнє небо та з'єднати зображені фрагменти у ціле полотно. Далі учням пропонується намалювати й вирізати із паперу зірочку та прикріпити її на підготовлене полотно-небо. Учитель підводить учнів до того, що є багато зірок, як великих, так і маленьких, й усі вони гарні на нічному небі. Так і різні національні спільноти в Україні та у світі є самобутніми зірочками, зі своїми культурами й національними цінностями, що збагачують усю світову цивілізацію.

КРОК 4. Учні пропонують підготувати творчий проєкт «Плеяда смарагдів» про інші народи, нації, що проживають в Україні та у світі.

КРОК 5. Під час наступної зустрічі учні презентують розроблені творчі проєкти. Здійснюється спільне обговорення самобутності національних культур.

КРОК 6. Рефлексія. Що корисного Ви отримали під час виконання проєкту? Що Вам не сподобалося? Які побажання для вчителя та однокласників Ви маєте?

Список використаних джерел:

1. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді : теорія і методика : навч.-метод. посіб. Рівне : О. Зень, 2015. 288 с.
2. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді : монографія. Рівне : О. Зень, 2016. 416 с.

НАША ДЕРЖАВА – УКРАЇНА

Виховна мета: поглибити знання учнів із розуміння сутності понять «українська нація», «Українська держава»; формувати в учнів почуття належності до української нації, держави; розвивати усвідомлення власної причетності до всіх подій, що відбуваються в Українській державі; виховувати почуття національної солідарності у полікультурному суспільстві.

Форми та методи: тренінг, вправа, творче завдання, гра, робота в групах.

Ключові слова: українська нація, Українська держава, національна солідарність, полікультурне суспільство, толерантність.

Пріоритетним завданням в освітній політиці нашої держави повинно стати підняття *престижу належності особистості до Української держави, нації*, що сприяє зростанню її національної самосвідомості та формуванню української національної ідентичності, адекватно високої національної самооцінки та прояву почуттів національної гідності та гордості громадян у національному самоствердженні й відстоюванні національних інтересів.

«Політична нація» – уся сукупність населення різного етносу, що ідентифікується з поняттям громадянства певної країни та має власну державу чи прагне реалізувати своє право на самовизначення та національне самоствердження, адже «кожна нація є держава» [2, с. 83]. Коли народ піднімається до рівня нації, то теоретично об'єднує в суверенну націю всі верстви населення, де кожен індивідуальний член є громадянином та існує теоретична рівність громадян у спільноті. Усі громадяни рівні перед законами нації, і в теорії немає проміжних утворень між громадянином і державою [4]. У процесі національного самоствердження українського народу відбувається процес творення та становлення його як нації; формування у членів спільноти почуттів і свідомості належності до нації; формується державна мова й символіка нації; набуває розвиток соціальний і політичний рух від імені нації, становлення громадянського суспільства; створення, прийняття більшістю

суспільства та реалізація доктрини або ідеології нації, загальної й конкретної [3; 4; 5; 6].

Усі громадяни, незалежно від їхнього етнічного походження, релігійного та соціального статусу тощо, становлять *українську націю* як поліетнічну спільноту, що складається із представників титульної української нації та всіх етнічних спільнот, які проживають в Україні та вважають її своєю Батьківщиною, які ідентифікують себе як громадяни Української держави і в яких утвердилося українське світовідчуття, світосприймання та світорозуміння [5; 6].

КРОК 1. Об'єднання учнів у групи для проведення *рольової гри «Я – громадянин»* та обрання журі гри серед її учасників.

КРОК 2. Командам учнів необхідно виконати *вправу «Автопортрет громадянина Української держави»*. Потрібно схарактеризувати основні якості нового українця.

Рефлексія. Які почуття виникли у вас під час виконання вправи?

КРОК 3. *Творче завдання «Мої життєві цінності»*.

Командам учнів пропонують написати твір-есе, який має містити понад 10 речень. Починати твір слід зі слів «Я знаю...» . На написання відводиться 5 хв. Далі продовження твору починається зі слів «Я хочу...» (5 хв.), тоді – «Я повинен...» (5 хв.) та «Я буду...» (5 хв.). Кінцівка твору має відображати прийняте наразі самостійне рішення особистості щодо власної життєдіяльності (5 хв.).

КРОК 4. Учитель пропонує командам учнів скласти «Кодекс честі громадянина Української держави». Кожна команда презентує свій проєкт. Спільне обговорення та складання спільного «Кодексу честі громадянина Української держави», котрий діти записують у своїх зошитах.

«Кодекс честі громадянина Української держави»

- Дотримуйся правил гречності.
- Будь привітним.

- З повагою стався до Інших (дорослих, ровесників, менших, незалежно від соціального становища, релігійних уподобань, належності до національної спільноти та ін.).

- Будь відповідальним за свої слова та вчинки.

- Поводься гідно як самодостатня особистість, носій цінностей української нації.

- Будь готовий допомогти Іншим (дорослим, ровесникам, меншим, незалежно від соціального становища, релігійних уподобань, належності до національної спільноти та ін.).

- Сумлінно виконуй свою справу, доручення, зобов'язання.

- У своїй діяльності керуйся основними Законами України, знай свої права та обов'язки, виконуй їх.

- Умій відстоювати свої права та свободи.

- Будь щирим.

- Будь охайним.

- Бери активну участь у житті класу, громади, держави.

КРОК 5. Гра «Права та обов'язки громадянина». Після завершення гри журі підбиває підсумок.

КРОК 6. Рефлексія. Учасникам пропонується висловити свої думки, відповіді записати.

1. Чи можуть громадяни вплинути на політичні процеси з метою поліпшення життя в Україні?

2. На твою думку, які проблеми є сьогодні в Українській державі найбільш важливими?

3. На твою думку, що потрібно задля злагоди та процвітання Української держави та нації?

4. Як ти вважаєш, чи залежить від тебе подальший розвиток і становлення українського демократичного громадянського суспільства?

5. На твою думку, що означає національне самоствердження особистості? (Зазнач декілька основних ознак)

6. Як гадаєш, що означає національне самоствердження Української держави? (Зазнач декілька основних ознак).

Учитель підводить учасників до розуміння, що від кожного з нас залежить подальший поступ правової демократичної держави, а саме від здатності реалізовувати свої права та відповідально виконувати громадянські обов'язки.

Список використаних джерел:

1. Журба К. О. Виховання культури гідності молодших школярів у взаємодії сім'ї і школи : метод. рек. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 72 с.

2. Картунов О. Західні теорії нації. Плюралізм думок, дефіцит понять. *Віче*. 1995. № 6. С. 80 – 93.

3. Римаренко Ю. Основи етнодержавознавства : підручник / За ред. Ю. І. Римаренка. Київ : Либідь, 1997. 343 с.

4. Сміт Е. Д. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Е. Д. Сміт ; пер. з англ.: М. Климчука, Т. Цимбала. Київ : Ніка-Центр, 2013. 278 с.

5. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді : теорія і методика : навч.-метод. посіб. Рівне : О. Зень, 2015. 288 с.

6. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді : монографія. Рівне : О. Зень, 2016. 416 с.

7. Шкільна І. М. Виховання культури гідності старших підлітків у позаурочній діяльності : метод. рек. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 32 с.

ВПРАВИ ТА ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

Дієвість ***вправ*** як методу виховної роботи передбачає багаторазове повторення дій та вчинків, що відображає відповідне ставлення до себе, Іншого, колективу, громади, держави, нації. Саме вправляння забезпечує запам'ятовування послідовності етапів діяльності задля перетворення у звичку, що надає можливість швидко й адекватно реагувати на виклики та життєві ситуації.

Вправа «Допиши речення»

Учням пропонується дописати речення-твердження.

- Я громадянин ...
- Українцями називають...
- Історія українського народу ...
- Українська нація ...
- Українська культура вплинула (не вплинула) на ...
- Видатні постаті української історії...
- Сучасні відомі українці...
- Герої України...
- Працювати задля добробуту...
- Майбутнє України у перспективі ...
- Українській державі варто дотримуватися...
- Моя головна життєва мета...
- У майбутньому я бачу ...
- Я люблю Батьківщину тому, що ...
- Думаю, що я справжній патріот ...
- Я вважаю, що я несу відповідальність перед ..., тому, що ...
- Своє майбутнє життя я пов'язую з ...
- Я прагну жити у ...
- У моїй родині дотримуються ...
- Демократія проявляється ...
- Громадянське суспільство ...
- Толерантність...

Отримавши результати педагог проводить обговорення. Рефлексія.

Вправа «Твій портрет та громадянина Української держави»

Учням пропонується перелік якостей особистості. Необхідно з означеного списку сформуванати три стовпці. До першого віднести найбільш вагомій якості громадянина Української національної держави, які визначають його ціннісні орієнтації, до другого – ті, які можуть бути властиві самому

учню, а до третього – ті, які можуть бути відсутні.

1) патріотизм; 2) національна гідність; 3) солідарність; 4) національна гордість; 5) відповідальність; 6) громадянська мужність; 7) честь; 8) національна самоповага; 9) совість; 10) творче ставлення до праці; 11) самовдосконалення; 12) самокритичність; 13) відданість; 14) колективізм; 15) громадянськість; 16) цілеспрямованість; 17) саморегуляція; 18) толерантність; 19) життєрадісність; 20) компетентність; 21) самоаналіз; 22) вимогливість; 23) принциповість; 24) законслухняність; 25) альтруїзм; 26) ініціативність; 27) працьовитість; 28) амбіційність; 29) сильна воля; 30) самоствердження; 31) громадянська активність; 32) мобільність.

Рефлексія. Які почуття виникли у вас під час виконання вправи?

Вправа «Я – самодостатня особистість»

Вихованцям пропонується з переліку позитивних якостей вибрати ті, які притаманні їм, та записати на пелюстках квітки-символа у щоденнику самовдосконалення.

Милосердність, щирість, чуйність, сміливість, допитливість, активність, відповідальність, з почуттям гідності й гордості, творчість, урівноваженість, товариськість, рішучість, самокритичність, дисциплінованість, володіння собою, упевненість, компетентність, освіченість, вимогливість, чесність, порядність, відданість, працьовитість, співчутливість, веселість, кмітливість, правдивість, скромність, діловитість, вірність, справедливість, комунікабельність, солідарність, креативність, сумлінність, цілеспрямованість та інші якості (зазначте).

Здатність пробудити інтерес, навчити творчо мислити, віднайти шляхи вирішення проблемного питання уможливорюється у вихованні національного самоствердження учнівської молоді завдяки доцільно дібраним **творчим завданням**, які інтегрують запитання, творчі й логічні вправи, що сприяють налагодженню причинно-наслідкового зв'язку, зіставленню, аналізу та вибору дій, окресленню закономірностей, доведенню об'єктивності роздумів і дій,

підтвердженню гіпотези та прогнозуванню.

Вправа «Мої асоціації»

Доцільним є використання цієї вправи для актуалізації проблемного питання та розвитку емпатії, підвищення мотивації у школярів, що забезпечується завдяки додатковим засобам: пісням, фотографіям, афоризмам тощо. Визначають, відповідно до змісту, такі види проведення:

«прямокутник» - педагог зображає на дошці прямокутник та записує на ньому ключове поняття. Учасники повинні назвати синоніми, антоніми означеного поняття, які записуються на певних сторонах фігури. Закінчивши перелік асоціацій, вихованцям пропонується обрати по три найбільш досконалих, і так далі проходить відбір наступних асоціацій;

«поняття» - педагог здійснює запис на дошці актуального питання (ключового слова) та актуалізує вихованців дібрати до запису відповідні ознаки чи асоціації, які виникають, таким чином, щоб обов'язково у дібраних висловлюваннях були спільні з ключовим поняттям літери, як у кросворді;

«квітка» - педагог зображає на дошці квітку: у середині записується основне поняття, а на пелюстках слова «особистість», «родина», «громада», «державна», «нація». Учням потрібно зазначити прояви понять у відповідній сфері, що записується на кожній пелюстці.

Творче завдання

З поданих тверджень вибери ті, які, на твою думку, є правдивими. Обґрунтуй свій вибір.

1. Ніколи не забувай, що Ти – Людина. Людина народжується для того, щоб залишити по собі слід вічний.

Справжня людина робить не те, що хоче, а те, що треба. Потреба бути особистістю є потребою бути ідеально репрезентованим у діяльності інших людей. Кожен новий день не повинен бути схожим на попередній. Моя філософія життя проста: мені потрібно когось любити, щось чекати і щось робити (Елвіс Преслі).

Твої думки стають твоїм життям (Марк Аврелій).

У кожної людини в житті два завдання: досягнути того, чого хоче, і отримати від цього задоволення. Друге належить лишень мудрим (Логан Сміт).

Якщо людина не робить спроби зробити більше, ніж вона може, то їй ніколи не вдасться зробити все те, на що вона здатна (Генрі Драмонд).

Кожній людині впродовж дня надається не менше десяти разів можливості змінити своє життя. Успіх приходить до того, хто вміє його використати (Андре Моруа).

Єдине щастя в житті – це постійне прагнення вперед (Е. Золя).

Ціллю життя повинно бути щастя, інакше вогонь не буде горіти достатньо яскраво, рушійна сила не буде достатньо потужною – і успіх не буде повним (Теодор Драйзер).

2. *Кожна нація має свої особливості, зумовлені природою та історією, свій національний дух. Кожна людина знаходить по своєму народженні на світ своє оточення, свій народ, серед якого їй призначено жити і принаймні виховуватися вже на певному ступені культури..., яка повинна розглядатись як спадок, залишений предками. Кожна людина повинна бути господарем свого часу та його вимог... (А.Дістервег).*

Іменем Українців від часів Шевченка означалися люди, які хотіли волі для України і для всього українського народу, рівності, освіти і добробуту для всіх людей (М. Грушевський).

Немає культури... без коріння, без генетичної лінії і без обличчя, звичайно національного... Безнаціональної культури немає (Є. Маланюк).

Найвища мета кожного народу – це побудова національної, самостійної, соборної держави на власній етнічній території, держави справді правової, демократичної, соціальної, з ринковою економікою. Бо тільки така держава й може захистити свій народ від пограбування та винищення «добримими сусідами», зберегти й забезпечити подальший розвиток його самобутнього укладу життя, національних традицій, культури, мови, добробуту, здоров'я, зберегти природу краю (Ю.Солоденко).

У національних почуттях криється величезний потенціал людської енергії (І. Мартинюк).

Творче завдання

Написання твору на тему «Мої життєві цінності»

Учням пропонується написати твір, який має містити понад 10 речень. Починати твір слід зі слів «Я знаю...». На написання відводиться 5 хв. Далі продовження твору починається зі слів «Я хочу...» (5 хв.), тоді – «Я повинен...» (5 хв.) та «Я буду...» (5 хв.). Кінцівка твору має відображати прийняте наразі самостійне рішення особистості щодо власної життєдіяльності (5 хв.).

Барвопис на визначення солідарності у колективі

Учням пропонується вибрати барви палітри для асоціативного виявлення у колективі внутрішньо колективної атмосфери, ситуативного настрою і ін. Для цього учням пропонується така палітра кольорів для кола(колектив) та особистості:

«червоний» – піднятий настрій;

«оранжевий» – радісний настрій;

«жовтий» – світлий і приємний настрій;

«зелений» – спокій, рівновагу;

«фіолетовий» – тривогу, напруження;

«чорний» – пригнічення, повне розчарування, падіння сил.

«Правила життя»

Учням пропонується у спільній діяльності мікрогрупи скласти свої правила життя у формі пам'ятки школяру, доприкладу:

«Я вірний син своєї Батьківщини. Я повинен захищати національні інтереси Української держави, нації. Я повинен мобілізувати увесь свій духовний та інтелектуальний потенціал в інтересах українського народу. Я повинен поважати Закони України, виконувати свої обов'язки. Я повинен стояти на варті честі і національної гідності українського народу. Я готовий надати відсіч усім, хто загрожує національній безпеці Української держави-»

нації. Я несу відповідальність за долю української нації, її добробут та майбутнє».

Учень продовжує список «Правила життя».

Рефлексія. При високому рівні сформованості національного самоствердження особистість виділяє права і обов'язки в Українській державності, не розділяючи їх. При середньому рівні – відбувається поділ прав і обов'язків, чи часткове зазначення про них. При низькому рівні – права і обов'язки не зазначаються, що засвідчує їхню неактуальність у ціннісно-мотиваційній сфері. Зазначена методика зорієнтована на розвиток ціннісно-мотиваційного компонента національного самоствердження особистості.

Список використаних джерел:

1. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді : теорія і методика : навч.-метод. посіб. Рівне : О. Зень, 2015. 288 с.

ГАРНА ХАТА. ПРАКТИЧНА РОБОТА «ОРНАМЕНТ ДЛЯ ХАТКИ» (конспект уроку образотворчого мистецтва для учнів 2 класу)

О. М. Галябар, учителька початкових класів
*Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне*

Мета: формування ключових предметних компетентностей:

- закріпити знання учнів про архітектуру; розширювати знання про декоративно-прикладне мистецтво; формувати поняття про стилізацію як основу декоративно-прикладного мистецтва; розширювати знання про візерунок і способи його створення, ознайомити з особливостями узорубігунця;

формування ключових компетентностей:

уміння навчатися: малювати візерунки для розпису української хати;

формування громадянської компетентності:

- виховувати любов до творів декоративно-прикладного мистецтва; виховувати повагу до традицій українського народу, любов до народної творчості.

Ключові слова: орнамент, ритм, узор-бігунець.

Зоровий ряд: слайди з українськими хатами, зразки орнаментів, ілюстрації українських казок, дитячі роботи, макет української хати.

Обладнання для дітей: гуаш, пензлики, ватні палички, ємність для води, шаблон хатки.

Хід заняття

I. Організація класу

1. Привітання.
2. Перевірка робочого місця.

II. Актуалізація опорних знань

Учитель. На уроках образотворчого мистецтва ми ознайомлюємося із різними видами образотворчого мистецтва та намагаємось опанувати їх.

Який вид образотворчого мистецтва ми вивчали на попередніх уроках?

(архітектуру)

Що таке архітектура?

(Архітектура – це мистецтво створювати гарні, зручні та надійні будинки.)

III. Мотивація навчальної діяльності

Учитель. Сьогодні до нас завітала одна гостя. Вона є незвичною гостею – гостею з минулого. Це україночка Мар'янка. Дівчинка дуже здивувалася, побачивши у місті безліч різних споруд, а ось місця, щоб оселитися, так і не знайшла. Ну ж бо допоможемо Мар'янці знайти зручне та комфортне місце.

У якому з цих будинків можна оселити Мар'янку?

(вибір потрібного малюнка із низки – театр, церква, фабрика, багатопверховий будинок)

*(діти вибирають багатопверховий будинок)

Але Мар'янка не хоче жити в такому великому будинку, бо не звикла та почувається незручно.

Що можемо запропонувати їй?

(маленький житловий будинок у селі, на природі)

*(на столі з'являється українська хатка)

Мар'янці сподобався цей будиночок, але вона хоче його прикрасити.

Чи допоможете, дітки, це зробити?

IV. Повідомлення теми уроку

Учитель. Отже, сьогодні ми спробуємо допомогти Мар'янці прикрасити її оселю в українському стилі, а також створимо й для себе маленькі хатиночки та прикрасимо їх. А допоможе нам із вами один вид народного мистецтва...

(Декоративно-прикладне мистецтво)

Так, за допомогою декоративно-прикладного мистецтва ми можемо розписувати не тільки рушники, глечики, тарілки, а й хатки.

V. Вивчення нового матеріалу

1. Вступне слово вчителя

Українське село... Українські маленькі хатки... На весь світ уславилися вони своєю ошатністю, кольоровим оздобленням стін, мистецьким прикрашенням.

На сьогодні Андрійко у книзі «Найцікавіше про Україну» знайшов інформацію про українські хати. Послухаймо його повідомлення.

2. Розповідь учня

Із книги «Найцікавіше про Україну», розділу «Традиції», я дізнався, що в Україні було декілька типів житла. Найдавнішим вважають зрубне житло. Стіни такої хати зводили з дубових колод. Після цього стіни обмазували кількома шарами глини та білили. І такі хатинки мали назву «МАЗАНКИ». Дахи таких хат покривали соломою або очеретом.

Із давніх-давен люди прикрашали своє помешкання розписами. Традиційно хату оздоблювали ОРНАМЕНТОМ попід стріхою, по краях стін,

біля вікна та дверей. Використовували для розпису квіти, листя, ягоди, грона винограду та калини.

Розписували хату двічі на рік. Навесні та восени. В окремих регіонах України селяни й сьогодні охоче вкривають стіни своїх домівок розписами.

- Дякую, Андрійку, за цікаву та змістовну розповідь.

3. Бесіда

Отже, яку назву мають українські хатки? (*мазанки*)

Чим прикрашали українські хатки ззовні? (*орнаментом*)

У яких місцях хаток їх оздоблювали орнаментом? (*під стріхою, біля вікон і дверей*)

Сьогодні ми теж прикрашатимемо хатки ОРНАМЕНТОМ. Ось послухали повідомлення про хатки-мазанки, а тепер погляньмо на них.

4. Перегляд слайдшоу

5. Пояснення вчителя

З орнаментом ми ознайомлювалися в 1 класі. Пригадаймо, що таке орнамент?

(*на дошці «словничок»*)

Орнамент - це візерунок, побудований на ритмічному чергуванні елементів.

Основною ознакою будь-якого орнаменту є ритм.

Ритм - це повторювальність, послідовність елементів.

Орнаменти бувають різними. Сьогодні ми розглянемо орнамент-«бігунець».

Ось він.

(*демонстрація орнаменту*)

Поміркуйте, чому цей орнамент називають саме так?

(*відповіді учнів*)

Так, орнамент-бігунець має саме таку назву, тому що його основою є хвиляста лінія. Можна уявити, як цією лінією-стеблиною нескінченно «біжить» візерунок із рослинних елементів.

Зверніть увагу на розташування головних елементів – квітів?

Квіти розташовані між «хвилями». Вони однакові за формою та кольором. Ритмічно повторюючись, квіти й утворюють орнамент.

6. Прикрашання хатки

На дошці ви бачите зразки орнаменту-бігунця. Спробуймо оздобити хатку Мар'янки.

(діти прикрашають хатку)

Чому не використали цей орнамент?

(це не є орнамент, у ньому немає ритму)

Гарна вийшла хатка у Мар'янки!

7. Робота за творами мистецтва

Красу українських хат помітили художники.

(демонстрування репродукцій картин)

Ще й поети:

Хоч сторона моя багата
Красива квітами й людьми
Найкраща в світі рідна хата
Під ясеновими крильми

У ній тепло, і очі мами
І доброта її руки
А над смутними образами
Горять барвисті рушники

У мазанках жили й багато казкових героїв з українських народних казок. Пригадайте ті казки, де герої мешкали в таких хатинках?

(«Колобок», «Лисиця і Журавель», «Вовк та семеро козенят», «Колосок».....)

Фізкультхвилинка

Перед роботою відпочиньмо та порахуймо, скільки в класі на стінах заховалося хатинок з орнаментом?

VI . Практична робота учнів

1. Тренувальні вправи

2. Інструктаж

*Зеленим кольором малюємо хвилясту лінію під стріхою, над дверима, над віконечком і знизу будиночка.

*У середині кожної хвилячки на вибір учня ставимо пуп'янок або квіточку.

А для того щоб ви уявили себе на природі, працюючи, послухайте спів пташок. Наприкінці уроку створимо колективну композицію з хаток, пофантазуємо та назвемо наше «село».

3. Практична робота учнів

4. Виставка робіт

Діти прикріплюють свої роботи на колективне панно.

VII. Підсумок уроку

Ось яке гарне село в нас! Як назвемо?

(Надія)

В одному зі своїх віршів Т. Г. Шевченко порівняв село з писанкою.

Пригадаймо цей вірш:

Село! І серце одпочине
Село на нашій Україні
Неначе писанка село,
Зеленим гаєм поросло,
Цвітуть сади, біліють хати,
А на горі стоять палати,
Неначе диво. А кругом
Широколистії тополі
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром
Сам бог витає над селом

Яке мистецтво допомогло нам сьогодні створити такі гарні будинки?

(декоративно-прикладне мистецтво)

Як називається орнамент, з яким ми сьогодні ознайомилися?

(узор-бігунець)

На наступному уроці ми продовжимо вивчати декоративно-прикладне мистецтво та знову завітаємо знову до Мар'янки, але тепер побачимо її хатинку зсередини.

Дякую всім за урок.

КОМПЕТЕНТІСНО-ОРІЄНТОВАНІ ЗАВДАННЯ З ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ДЛЯ 2, 3 КЛАСІВ

О. М. Савойська, учителька початкових класів
*Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне*

ТЕМА: УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ (2 клас)

Учні другого класу вирішили упорядкувати книжку «Народ скаже, як зав'яже» з творами усної народної творчості, але ніяк не можуть домовитися, чи всі вибрані твори можна в ній розмістити. Допоможіть їм визначитися, які з перелічених творів представляють жанр усної народної творчості, а які ні.

- 1) Ніс Гриць пиріг через поріг, став на горіх, упав на поріг.
- 2) Любиш кататися – люби й саночки возити.
- 3) «Тече вода з під явора» Т. Г. Шевченка.
- 4) Еники-беники їли вареники.
- 5) «Подольночка».
- 6) «Попелюшка» Шарля Перро.

7) Плету хлівець на четверо овець, а на п'яту окремо.

8) Печу-печу хлібчик діткам на обідчик.

Більшому – більше, меншому – менше.

Шур... у пічку! Гарний хлібчик іспечу!

9) «Ой вишеньки-черешеньки» Лесі Українки.

10) «Колобок».

11) «Ой єсть в лісі калина».

12) «Ходить сон коло вікон».

Таблиця звітності

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

За кожен правильну відповідь – 1 бал.

ТЕМА: УСНА НАРОДНА ТВОРЧИСТЬ (2 клас)

Другокласник Андрійко часто отримує зауваження від учителів стосовно своєї поведінки. Хлопчику дуже соромно, тож він вирішив виправитися та брати приклад з героїв відомих літературних творів. Допоможіть Андрійкові зрозуміти, у кого з літературних героїв та які риси характеру можна запозичити.

Яку з рис характеру запозичувати не варто?

1) Вова (Вірш С. Жупанина «Наталчина А – працювитість
пригода»)

2) Дівчина (угорська казка «Як дівчина Б – щедрість, людяність
короля перехитрила»)

3) Андрійко (оповідання

В – підступність

В. Сенцовського «Бабусин онучок»)

4) Лисичка (українська казка «Лисичка-сестричка»)

Г – кмітливість

Таблиця звітності

1	2	3	4

За кожну правильну відповідь – 3 бали.

ТЕМА: КАЗКИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

ЛАРИСА ПИСЬМЕННА «ЯК ЗАЖУРИВСЯ ВЕСЕЛИЙ КАЗКАР» (3 клас)

Усі люблять читати веселі, добрі, цікаві казки. Впишіть у рядки слова ввічливості та компліменти, щоб допомогти Казкареві покращити настрій, а він на знак подяки вигадатиме свою найкращу казку.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

За кожне «чарівне» слово отримай бонус – 1 бал.

ТЕМА: КАЗКИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ
ІВАН ФРАНКО «ЛИСИЧКА І ЖУРАВЕЛЬ» (3 клас)

Український народ – гостинний, щедрий і доброзичливий. На підтвердження цього маємо багато народних прислів'їв. Відтвори ці прислів'я та доведи, що ти справжній син свого народу.

1. Не роби іншому того,	А) те й пожнеш.
2. Що посієш,	Б) той згоду має.
3. Хто згоди хоче,	В) чого сам не любиш.
4. Як гукнеш,	Г) так і відгукнеться.

Запиши у другий рядок таблиці відповідні літери:

1	2	3	4

За кожную правильну відповідь – 3 бали.

ТЕМА: ОКСАНА ІВАНЕНКО «СИНІЧКА» (3 клас)

Окрім синички, у нашій місцевості залишаються зимувати ще багато осілих птахів. Розшифруй їхні назви (переставивши букви), і ми разом зможемо врятувати їх від голодної смерті взимку.

1. РОБЕГОЦЬ
2. УБЛОГ
3. НОРАОВ
4. ГЛААК
5. НИИКЧСА
6. ЛЕЯДТ

Запиши у другий рядок таблиці відповідні слова:

1	2	3	4	5	6

За кожную правильну відповідь – 2 бали.

ТЕМА: СВІТ ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗОК (3 клас)

Бібліотекар попросила третьокласників розкласти книги з казками на полиці – окремо українських і зарубіжних письменників. Допоможіть розсортувати книжки й отримаєте можливість прочитати одну з цікавих літературних казок.

- А) Брати Грім «Бременські музиканти»
- Б) Іван Франко «Лисичка і Журавель»
- В) Леся Українка «Казка про Оха-чудодія»
- Г) Ганс-Христіан Андерсен «Ромашка»
- Д) Петро Єршов «Горбоконики»
- Е) Олександр Пушкін «Казка про рибака і рибку»
- Є) Оксана Іваненко «Синичка»

Ж) Василь Сухомлинський «Снігуроньчина пісня»

З) Захаріас Топеліус «Казка про старого гнома»

И) Костянтин Ушинський «Витівки старої зими»

Г) Леся Українка «Біда навчить»

Й) Василь Сухомлинський «Дід Осінник»

1. полиця: казки українських письменників:

1	2	3	4	5	6

2. полиця: казки зарубіжних письменників:

1	2	3	4	5	6

За кожную правильну відповідь – 1 бал.

КОМПЕТЕНТІСНО-ОРІЄНТОВАНІ ЗАВДАННЯ З ПРИРОДОЗНАВСТВА В 3 КЛАСІ

*Л. М. Маслова, учителька початкових класів
Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне*

Завдання № 3 (І. Грущинська. Природознавство. 3 клас. «Рослини, тварини і середовище їх існування. Як з'явилися культурні рослини»).

Молодший братик запитав тебе, що таке культурні рослини і для чого вони. Користуючись планом і статтею підручника на с. 90 розкажи братику про культурні рослини.

План розповіді

1. Походження рослини.
2. Умови росту.
3. Призначення.

Таблиця звітності й оцінювання:

№	Назва рослини	Умови росту	Призначення
1.	Картопля		
2.	Калина		
3.	Соняшник		

12 балів. За кожен правильну і вичерпну відповідь – 2 бали.

Завдання № 4 (І. Грущинська. Природознавство. 3 клас. «Сонце – джерело енергії на Землі. Як ти економити тепло та електроенергію?». С. 76,77).

Ваш клас бере участь у акції «Турбота». Склади, будь ласка, пам'ятку про заощадження тепла, тобто менше використання палива та збереження в житлі тепла.

Для допомоги можна використати статтю підручника на с.76, 77.

Як зберегти тепло та електроенергію

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____

12 балів. За кожну правильну і вичерпну відповідь – 2 бали.

Завдання № 5 (І. Грущинська. Природознавство. 3 клас. «Рослини, тварини і середовище їх існування. У чому загадковість світу грибів?». С. 122–123).

У статті про гриби не надрукувалися окремі слова, бо у принтері закінчується фарба. Допоможи відновити записи.

Для допомоги звернися до статті підручника с. 122.

Поняття «гриби» здебільшого пов'язують із _____ грибами, що мають на поверхні _____ і _____. Такі гриби складаються із наземної та підземної частин. Підземна частина гриба нагадує тонкі «нитки», які, розростаючись, утворюють _____. Через неї гриби всмоктують поживні речовини, тобто _____. Чим більша поверхня грибниці, тим краще «наїдається» гриб.

Гриби живляться _____, як тварини, але ростуть і _____, як рослини.

12 балів. За кожен правильно відновлений запис – 2 бали.

Завдання № 6 (І. Грущинська. Природознавство. 3 клас. «Людина та її організм. Що корисно їсти?». С.152, 153, 154).

Другокласник Матвійко часто вередує та відмовляється від смачної домашньої їжі, перебиваючи апетит булками, сухариками та солодощами. Від цього він хворіє й пропускає школу.

Склади, будь ласка, для Матвійка рекомендації щодо правильного харчування, щоб хлопчик завжди був здоровий.

За потребою скористайся статтею підручника на с.152.

Правила здорового харчування

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____

За кожную правильну відповідь – 2 бали.

Завдання № 7 (І. Грущинська. *Природознавство. «Людина та її організм. Про що повідомляють органи чуття»*. С. 163–164).

У Матвійка не дуже хороша пам'ять. Йому важко запам'ятати прочитане. Допоможи йому скласти опорну таблицю для переказування статті з підручника «Про що повідомляють органи чуття?»

Підручник с.163

Опорна таблиця:

№		Назва органа	Призначення, функції
1.	Орган зору		
2.	Орган слуху		
3.	Орган нюху		
4.	Орган смаку		
5.	Орган дотику		
6.	Загадка чи прислів'я про один з органів		

За кожне завдання таблиці – 2 бали.

Завдання № 8 (І. Грущинська. Природознавство. 3 клас. «Екскурсія в природу»).

Ви закінчили вивчати теми «Рослини та тварини й середовища їх існування». Ваш клас готується йти на екскурсію в природу. Вчителька попросила тебе нагадати й записати правила поведінки на природі, щоб перед екскурсією повторити з учнями. Пригадай ці правила та запиши їх.

Правила поведінки на природі

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____
11. _____
12. _____

12 балів. За кожну правильну відповідь – 1 бал.

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

О. В. Федорчук, учителька іноземної мови
*Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне*

Початок третього тисячоліття, коли посилюються та стають більш очевидними процеси інтеграції України до європейської та світової спільнот, висуває нові вимоги до української освіти, її якості та змісту. Підготовка учнів до комунікації на міжнародному рівні – завдання, що стоїть перед учителем

іноземних мов на сучасному етапі розвитку суспільства. Це передбачає не тільки навчання мовному матеріалу (лексичному, граматичному, фонетичному), а й формування громадянської компетентності, що унеможлиблює досягнення високого рівня іншомовного спілкування.

Одним із важливих завдань сучасної освіти, відповідно до Концепції «Нової української школи», є формування у молоді ключових життєвих компетентностей, пріоритетних для успішної самореалізації в суспільстві.

Формування громадянської компетентності на уроках англійської мови полягає у вихованні позитивного та шанобливого ставлення до власного народу, його культури, любові до Батьківщини й рідної мови та віри в світле майбутнє своєї країни. І все це повною мірою залежить від учителя, його патріотичних настроїв і відданості справі, що їй служить, адже саме школа прищеплює молодому поколінню почуття державності, пророщує паростки гордості за Батьківщину, звершення предків, готує громадян і патріотів. Безумовно, найдієвішим і найбільш успішним засобом втілення такої мети є нетрадиційні підходи до проведення уроків іноземних мов і використання інноваційних технологій та сучасних ТЗН.

Під час вивчення мови інших країн школярі порівнюють отриману з нею життєву інформацію з життям рідної країни. Завдяки такому порівнянню бачать успіхи своєї країни та її проблеми, навчаються поважати й цінувати традиції та звичаї власного народу. Зміцненню почуття національної гідності сприяє те, що учні вільно розповідають про рідну оселю, родину, країну, край, його історію, про цікаві географічні маршрути, наукові досягнення, твори мистецтва, а також традиції та звичаї.

У нашій школі, крім традиційних уроків іноземної мови, практикують проведення нетрадиційних. На уроках, організованих за технологією модульного навчання, особливий акцент роблять на плеканні почуттів єдності, дружби, толерантності, милосердя, честі та гідності. Усвідомлення загальнолюдських цінностей – неодмінна частина розвитку почуття національної самобутності. Традиційні виховні бесіди на морально-етичну

тематику також позитивно позначаються на формуванні почуттів патріотизму, громадянської самосвідомості.

На уроках іноземної мови формування почуття патріотизму нерозривно поєднують з інтернаціоналізмом, почуттям загальнолюдської солідарності з народами інших країн. Особливо присутньою для становлення патріотичної й інтернаціональної свідомості школярів є увага до змісту уроку з таких тем, як: «He who loves not his country can love nothing», «Live together in unity», «There is no place like home», «We, the people».

Виховання патріотизму та національної самосвідомості уможлиблює застосування технології діалогу культур, яка забезпечує формування уявлення про культуру та мову шляхом усвідомлення рідної культури. Цьому сприяє й комунікативна спрямованість предмета, його звернення до вивчення побуту, звичаїв, традицій і, насамперед, мови іншого народу. Вивчення іншої культури засобом мови стає можливим тільки на сформованій національно-культурній базі рідної мови. Зокрема, на уроках факультативних курсів, курсів за вибором і спецкурсів англійської мови «Пізнаємо Україну», «Країнознавство», «Гіді-перекладачі», «Технічний переклад» та інших учні вивчають історію, географію, культуру, науку й освіту України. Значну увагу, серед іншого, приділяють народним звичаям, традиціям, обрядам, фольклору тощо.

Формування громадянської компетентності засобами іноземних мов, в умовах створеного полікультурного середовища, дає змогу спрямувати інтелектуальний потенціал учнів на позитивний розвиток, підготувати конкурентоспроможну особистість у європейському та світовому освітньому просторі, захищену та мобільну на ринку праці, здатну робити особистий духовно-світоглядний вибір, озброєну належними знаннями, навичками для інтеграції в суспільство, здатну навчатися впродовж усього життя.

ТЕМА. СВЯТА ТА ТРАДИЦІЇ
TOPIC: HOLIDAYS AND TRADITIONS
SUBTOPIC: BIRTHDAY PARTY CELEBRATION

(конспект уроку для учнів 3 класу)

Lidiia Ohorodnichuk,
English teacher of Rivne Lyceum
«Centre of Hope» named after Nadiya
Marynovych Rivne City Council,
Rivne, Ukraine

The aim of the lesson: to develop students' critical and creative thinking by learning about holidays and celebrations in Ukraine and abroad.

Objectives:

To encourage students to: communicate about birthday celebrations in Ukraine and abroad; use English effectively for study purpose;

to practice role-plays about planning a birthday celebration; to classify birthday celebrations in Ukraine and abroad, to choose information to write an invitation; to use the structure I'd like to..; to select specific information while watching a video.

Outcomes of the lesson

By the end of the lesson students will be able to: explain the difference in celebrating birthdays in Ukraine and abroad; describe their birthday party; write an invitation card; apply their knowledge in real situations.

Language Support Resources: SB, WB, CD, a tape-recorder, copy-books, pictures, flash cards (speech patterns), grammar basic tables.

Procedure

I. Organizing moment.

T: Are you ready for the lesson?

Cl: Yes, we are.

T: I'm glad to see you.

Cl: We are glad to see too.

T: Greet our guests, please.

Cl: You are welcome to our school

We are sure it will be cool!

II. Warming up.

T: How are you today?

P1: I'm excited. My mum bought me a new phone yesterday.

T: Lucky you are! What about you?

P2: I'm wonderful! Everything is OK.

III. Phonetic drill.

T: If you want to have a good English pronunciation, you must drill the sounds.

So, watch and repeat. (A video «Double phonics»).

IV. Lead-in.

T: Now, look at the blackboard. Guess, what we are going to do at our lesson.

P1: We are going to watch a video.

T: Why do you think so?

P1: I think so, because I see a TV.

P2: We are going to write the words, because I see encoded words.

T: Yes, today we'll talk about your favorite party, especially about a birthday party, the traditions of celebrating it in Ukraine and abroad. You know that you often bring flowers to a birthday party. So, today this magic flower has a lot of different tasks for you, and if you do it successfully you'll get some presents. At the end of the lesson you'll count your presents and get marks. One present is two points. If you have 16-14 points, your mark is 12, 12 points your mark is 11, 10 points – 10, 8 points your mark is 9.

V: Brainstorming.

1) «A snow ball game» (Icebreaker game).

T: It's winter now. It's high time to play snowballs. Stand in a circle. Your task is to name one party word and toss a ball to your friend. You'll repeat this word and add your own one.

T: Great. You have a very good memory.

2) Look at the blackboard. Here we have pictures and scramble words. Decode the words and write them under the pictures on the blackboard and on the papers on your desks. (cake, candles, dancing, games, presents, food, friends, sweets, flowers, fun, postcards, wishes).

T: Repeat the words all together.

Now say what you would like to do at the birthday party. Use the model on the blackboard **I'd like to...**

P: I'd like to have a big birthday cake.

T: Look at our model once more. How can we make questions with this structure?

P: We have to put **would** in the beginning.

T: Ask and answer questions about the parties. Use the model «**Would you like to...?**»

P1: Would you like to have a big birthday cake? – Yes, I would.

VI: Relaxation

T: Are you tired?

Cl: Yes, we are.

T: Let's sing a song.

VII. Reading Activity.

T: You need to do a lot of things to organize a good birthday party. One of them is to write an invitation card. It isn't easy. So today we'll learn how to do it. Open your PB p.94.

Now look at the picture. Tell me what is it? (It's an invitation) Who is it from? (It's from Kelly and Jack) Who is it from/ to? (It's to Roz)

- What is an occasion? (A Welcome Home Picnic for Kelly and Jack)

T: Now read the invitation and Roz's email to find the answers to the questions.

2. Where is the party? at Greenwoods Park

3. What time is it? at 3 o'clock

4. Is Roz going to go? Yes, she is.

5. Is she going to take anything to the picnic? She's going to take sandwiches, crisps and juice.

T: Nice of you! But pay attention to writing dates. Look at the blackboard **January 22nd April 14th**.

Look again at Kit's invitation and at Roz's email and find three dates. Write the dates in the correct order according to number of a month and date on the blackboard. Work in groups so you can help each other. i.e. *May 22nd , August 3rd , August 8th*.

Let's check. Who wants to go to the blackboard and put the numbers in order.

VIII. Writing Activity.

T: Look at the invitation on the blackboard. Let's do it orally at first.

Would You Like to Come to the Party?

To _____

The Occasion _____

The Time _____

The Date _____

The Place _____

Tel: _____

From _____

Now, your task is to write your own invitations. Take pieces of papers and fill in.

T: Are you ready? Put your invitations into the envelopes on your desks. I'll check them later.

IX. Role Play.

T: Now you know how to invite your friends to a birthday party. The next step is to plan it. Your homework was to learn the dialogue about preparing to a party.

X. Relaxation A song «Shake your hands».

XI. Listening Activity.

1) Pre-Listening Activity

T: It's high time to visit a party. But at first let's prepare for it. **Chinese whispers:**

At first let's join into new groups. Take a sweet from my bag. So, we have two teams: pink and green. Students stand in two lines. I whisper a word to the first in the line who whispers it to the next person, and so on until the last student in the line shouts out the word you hear and writes the word on the board.

Words: party, balloons, cake, decorate, play games, get a prize, present, have a good time, computer games, clothes, make a wish, come true

T: Look at these words and guess what is the story about we are going to listen to?

T: Now your task is to watch and listen to a story. But pay attention to some words.

Gift means a present. It's an American word.

Streamers mean a long, narrow strip of material used as a decoration.

Pop drink means fizzy drink, such as coca-cola.

T: Watch a story attentively.

2) Post-Listening Activity

Now complete the sentences choosing the right variant.

T: Now watch the questions and answer them.

1. What was the house decorated with?
2. How many candles were there on the cake?
3. Where did they swim?
4. What did they have to drink?
5. What did they do before they went home?

XII. Production.

T: Now, let's compare birthday celebrations in Ukraine and abroad. Take a paper balloon from the blackboard, read it and stick it to Ukraine or abroad or in the middle if the tradition is the same. Use the words to express your opinions.

XIII. Reflection.

T: Do you like our lesson? What tasks were the easiest for you? Stick your butterflies on the parts of the lesson you liked the most. What tasks were the most difficult?

XIV. Evaluations.

XV. Home task.

T: You often have your parties outdoor. There is a lot of rubbish after such celebrations. How should we do with it? (We should put rubbish into a bin. We shouldn't throw it around. We should separate paper, glass, plastic from food.) Your hometask is to write what we should do with the rubbish. AB ex.5, 6 p. 93 – match the parts of the sentences and fill in the dialogue.

Список використаних джерел:

1. Jeanne Perrett, Charlotte Covill, Fly High 4 Pupil's Book, Pearson-Longman, 2011. p. 94–95.
2. Johns Hopkins, Cogwheels of the Mind: The Story of Venn Diagrams, 2004.
3. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=EAPmy1SxDdQ>
4. URL : https://www.youtube.com/watch?v=kbNZ_C_rdUk

ТЕМА. ПРИРОДА ТА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

TOPIC: NATURE AND THE ENVIRONMENT

SUBTOPIC: TAKING CARE OF OUR PLANET

(конспект уроку для учнів 4 класу)

Olha Fedorchuk,

*English teacher of Rivne Lyceum
«Centre of Hope» named after Nadiya
Marynovych Rivne City Council,
Rivne, Ukraine*

The aim of the lesson: to develop students' critical and creative thinking by learning about protecting our world.

The objectives:

To encourage students to:

- revise and introduce topical vocabulary;
- practise Present Simple in the form of group discussion;
- develop creative writing skills in the form of top tips.
- reflect on the information discussed at the lesson based on students'

background knowledge.

Outcomes:

By the end of the lesson students will be able to:

- recollect, recognize and identify the learnt units on the topic «Nature and the environment»;
- outline the main environmental issues through auditory comprehension;
- select an appropriate statement among challenging sentences in reading comprehension;
- role-play the situation on the given topic;
- write top tips «How you can help our planet»;
- summarize the main ideas on the topic, presenting a project «The Earth book» and sing a song.

Language Support Resources: video presentations, distributive material, visual aids, sheets with after -reading tasks, Fly High3 PBs, student's project.

Procedure

1. Organizing moment.

Good morning, children I am glad to see you. I hope you'll be active, supportive and energetic at our today's lesson as we are going to speak about...

Stop – you'll guess the topic of our lesson. But before – watch this video.

(«[Human impact on the environment](#)»)

2. Lead in.

Yes, we really live in a beautiful world. So, what are we going to speak about?

P1 We'll speak about our planet and nature.

P2 About rivers and lakes.

P3 Hills and mountains.

P4 Animals and birds.

P5 Seas and oceans.

P6 Forests and trees.

P7 Air and water.

P8 I think we'll speak about litter and pollution.

Yes, you're absolutely right. We live on the Earth. It is very big, beautiful and full of wonders. But not all places on the Earth are clean and green. Many of them are dirty, ugly and polluted.

So, what is the topic of our lesson? (Our beautiful Planet). Not exactly.

The topic of the lesson is «Taking care of our Planet Earth».

Information on the objectives of the lesson.

So, at our lesson we'll speak about:

- our planet Earth and the ways to look after it;
- sing songs and recite poems;
- visit the Planet Earth museum;
- read the text and do interesting tasks on it;
- role-play the situation;
- write Top tips «How you can help the world»;
- present «The Earth book» project.

3. Warming up.

Does this topic seem familiar to you? I mean what lessons help you to know it better?

P1 We learn about our planet Earth at ACE and Nature Study lessons.

What do you remember?

P2 I remember that trees clean the air and produce oxygen for us to breathe.

P3 I remember that we must conserve energy.

P4 I remember about the importance of saving water.

That's great. Children, before we start our magnificent journey around the Planet, look at the board, find and circle the words that are connected with the topic:

air	dress	sun	lake
water	forest	bag	ticket
pollute	save	bin	bird
chair	butter	animals	door
Earth	conserve	book	tree
orange	ugly	litter	plant
Planet	shoes	shower	bath

1. Phonetic drill.

Nice job. During our lessons we learnt different poems about nature and the Earth. Do you remember any of them?

Pay attention to the rhyming words and repeat.

Wonderful! Let's put this plant into a rich soil to make our Planet green and beautiful.

2. Listening activity:

Pre-listening activity

1) Children, do you like gardening?

P1 Yes, I do. I help my grandma to water the flowers.

P2 I help my grandpa to plant trees.

2) Do you like to go to the forest?

P2 Yes, I do. I usually go to the forest with my family at the weekend in summer.

3) Do you like to ride a bike? Why?

P3 I like to ride a bike. I think it's very exciting.

4) Is riding a bike better than driving a car?

P4 To my mind, riding a bike is better, because it keeps the air clean.

5) Do you save water? I mean do you turn off the water when you clean your teeth?

P5 Yes, I do. I usually turn off the water when I clean my teeth.

6) What else can you do to save water?

P6 As for me I take a shower not a bath.

6) What bags do you use when you go shopping?

P7 I use paper bags, I don't use plastic bags when I go shopping.

7) Where do you like to have a rest?

P7 I like to go on a picnic to the forest.

P8 I usually go to the cinema.

P9 I like to go to the museum.

Great. Let's turn our classroom into Planet Earth museum. You'll watch the video

[«Planet Earth museum»](#). Be attentive and pay attention to the mentioned problems. But before our guide starts the excursion we'll clear out some unknown words:

1. marine animals – animals that live in the seas and oceans
2. destroy trees – cut down
3. chemicals – harmful things for your health
4. absorb – take in

After-listening activity

1) What is Planet Earth museum?

P1 It's a museum where you can learn some interesting facts about the world we live in.

2) What are the forests?

P2 They are a home for many animals and plants.

3) Do the trees clean the air?

P3 Yes, they do. The trees purify the air and are a shelter for some animals.

4) Are the oceans a home to millions of marine animals?

P4 Yes, they are.

5) What do people throw into rivers, lakes and oceans?

P5 People throw rubbish into rivers, lakes and oceans.

6) Why do turtles die?

P6 Turtles die because they mistake plastic bags for jellyfish when they eat them.

3. Reading

Pre-reading activity

Very good! By the way, when do people celebrate the Earth day (April 22). Children, remember – Planet doesn't need us, we need the Planet. So, to make it a better place for us to live, we must look after it. Now you're going to read the text. You are sitting in groups. Each group receives a different task. The first group is going to tick the good actions and cross the bad actions. And the second group will cross **F** sentences and tick **T** sentences.

Open your books page 103, read the text «Looking after our world» carefully and be ready to present your answers.

7. Relaxation moment

You worked so hard today and deserve a short relaxation moment (Singing a song «Deep deep deep»).

8. Role-play

Let's deep into our lesson and check your drama talents. Your homework was to prepare a role-play «Our beautiful world». Please, meet our actors.

Anna Nature: Stop! You mustn't throw litter, children! We live in a beautiful world.

P1: Who are you?

AN: I'm Anna Nature. Hold my hands.

P2: Will we go up in the sky?

AN: Yes, we will! Where do you want to go?

P1: All around the world!

P2: Look! Mountains and forests.

P1: Oh, they're incredible. But why are the trees crying?

AN: People are cutting down the trees for paper and furniture.

P2: I see. Wow! An ocean and a whale!

P1: Fantastic! But where is the fish?

AN: It is dying, because people throw chemicals into rivers, lakes and oceans.

P2: Anna nature, where are we flying now? I can see nothing. It's smoggy.

AN: We're flying over a big city with lots of cars and buses. That's why the air is dirty.

P1: You were right, Anna Nature. We must look after our beautiful world.

9. Creative writing

During our lessons step by step we all together created «The Earth book». And today at our last lesson on the topic we have the final page to complete. Let's give our helping hand to the Planet. Now, children write Top tips «How you can help the world on these handprints and stick them into our «Earth book».

10. Project presentation («The Earth book»)

And now let's present our Earth book project.

11. Reflexion

Today we had an amazing journey around the Earth.

What was the most interesting for you?

P1 As for me I liked our journey to the Planet Earth museum.

P2 I liked my classmates' dramatizing.

What was the most difficult for you?

P1 to choose T and F sentences.

P2 The most difficult for me was to write top tips «How you can help the world», but it was interesting.

You worked so hard during the lesson. Well done, children! Today we discussed that our Planet, called the Earth helps us more than we may know: it gives us the air we breathe, the water we drink, and it feeds us with food that it grows. We need to take care of it well, because it's the only Planet we have. At our lesson we also sang songs and recited poems, visited the Planet Earth museum, read the text and did interesting tasks on it, role-played the situation; wrote Top tips on handprints «How you can help the world», presented «The Earth book» project.

12. Evaluation

Thank you for being so active, attentive and positive! All of you deserve excellent marks.

13. Homework

Your homework is to draw your planet and write about the ways you can help it.

Список використаних джерел:

1. Jeanne Perrett, Charlotte Covill . Fly High 3 Pupil's Book with CD. Pearson – Longman.
2. Цимбал О., Тягло О. Проектна технологія, критичне мислення і громадянська освіта в процесі вивчення англійської мови. Харків: Основа, 2014.
3. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0zPcR7wgh0c>.
4. URL: https://www.youtube.com/watch?v=0BIUMFL_hm4.
5. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oZhwagxWzOc>.
6. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=CTqH8-mBKGo>.

ТЕМА. ПОДОРОЖІ

TOPIC: TRAVELLING

SUBTOPIC: KINDS AND WAYS OF TRAVELLING

(конспект уроку для учнів 5 класу)

Oleksandr Shmyryha,
*English teacher of Rivne Lyceum
«Centre of Hope» named after Nadiya
Marynovych Rivne City Council,
Rivne, Ukraine*

The aim of the lesson: to develop students 'critical and creative thinking by learning about kinds and ways of travelling.

Objectives: to encourage students to communicate about different kinds of transport, use English effectively to practice a role play «At the ticket office»;

to determine the places of interest in Ukraine, Great- Britain, Poland, USA;

to use the structure I'd like to..., to select information while watching a video.

Outcomes of the lesson

At the end of the lesson students can explain the difference in using different kinds_of transport; advantages and disadvantages of travelling by different kinds of transport, describe some places of interest, write a short story «I'm in space», apply their knowledge in real situations.

Language Support Resources: SB; WB, CD, tape-recorder, copybook, pictures, grammar basic tables.

Procedure

Organizing moment

T. Good morning, children! I'm glad to see you!

P. We are glad to see you too!

T. The theme of our lesson is «Kinds and ways of travelling».

Today our lesson is devoted to travelling to different parts of the world.

We're going to visit a lot of countries, using different kinds of transport.

We'll learn about some customs and traditions of people abroad. We'll enrich our knowledge in speaking, reading, grammar material.

Brainstorming

We know that people are fond of travelling. What kinds of travelling do you know?

P. Extreme, business, cultural, tourist.

On the blackboard recreation (відпочинкові), entertainment (розважальні), pilgrimage (паломницькі).

T. Which ways of travelling do you know?

P. By air, by sea, by road, on foot.

T. Hitchhiking (автостоп) is also a popular way of travelling. When someone can give you a lift.

Why do people like to travel?

P1. Travelling is one of the ways to learn about different countries, people's culture, interesting places.

T. How can we travel?

P2. We can travel by car, by plane, by ship, by bus, on foot.

T. Where do you like to go? Let's make a route of travelling.

P1. I'd like to go to Kyiv, the capital of Ukraine.

P2. I'd like to go to London, the capital of Great Britain.

P3. I'd like to go to the USA.

P4. I'd like to go to Zakopane, a famous Polish ski resort.

T. It's difficult for you to choose the only place to visit. Let's visit all the places and enjoy spending beautiful time there. Our route is Kyiv- London- Zakopane – Florida.

It's a tourist travel.

T. But what do we do before travelling?

P. We must pack our suitcases.

T. It's time to pack your suitcases.

Your task is to put the phrases into the correct order.

Vocabulary

5. to pack things; 3. to buy tickets; 2 to choose the kind of transport; 6. to get to the station in time; 1. to choose the place to go to; 7. to take a seat in a train (plane); 4. not to forget a document.

Role play

T. Imagine, you're at the railway station. You're buying a ticket. Let's make up a dialogue «At the ticket office».

Ticket office

- Good afternoon!

- Good afternoon!

- Could you give me 9 tickets from Rivne to Kyiv?

- When do you go there?

- On the tenth of April. How much do they cost?

- Nine hundred hrywnas. The number of your train is 37.

- What time does the train leave the station?
- At 7 p.m. Here are your tickets. We wish you a happy journey.
- Thank you.

T. How can we get to Kyiv?

P. – By train.

T. Why?

P. From the window of the train we can see beautiful towns, cities, gardens.

T. Imagine, we're in Kyiv. What do you know about memorable places of Kyiv?

This was your homework.

P1. This is the St.Volodymyr's monument. The monument was built in 1853.

Volodymyr baptized Kyiv Rus. He is with a big cross. It's a bronze statue. The monument is 20 metres high.

P2. I want to tell you about Khreshchatyk. It's the main street of Kyiv. There are offices along the street, the main Post Office. The street was rebuilt during the Ukrainian Independence. Now it's an administrative, business and tourist centre.

T. Następna podróż do Zakopanego. Vova. Welcome!

P2. Chce pojechać do Polski do Zakopanego pociągiem. Chce zwiedzić centrum miasta Krupówki. Ludzie co mieszkają w Zakopanym nazywają się «gorałami». W Zakopanym jest dużo turystów.

Relaxation

A song «Gorale»

T. Witajcie – witejcie, goral – gorol. Ile – siczko.

T. Now we're going to Great Britain. We're travelling by plane. Imagine, you're in the plane. Where is a stewardess?

P. Stewardess Ladies and gentlemen! My name is.... The main pilot is Mr. Brown. We are on the board of the modern plane "Boeing" of the British air company. We're flying to London, the capital of Great Britain. There is an exhibition of famous places of London. What do you know about this city? Can you tell us some interesting facts about them?

P1. This is the Trafalgar Square. It's the place for meetings, demonstrations. There is a column to admiral Nelson, who won the sea battle with the Spanish fleet in the centre. There is also a beautiful fountain.

P2. This is Tower. It's a museum now. There was a fortress many years ago. About 2 million people visit this place every year.

P3 This is Big Ben. It's a symbol of London, the biggest and the highest clock in Britain.

P4 This is Buckingham Palace, the main residence of the British Queen in London. There are 600 rooms there. There is also the change of guard near this place. When we see a flag on this palace, it means the Queen is here.

P5 This is London Bridge across the river Thames. It was opened in 1849, it weighs 1000 tones.

P6 This is Hyde Park, the largest English park. There is a speaker corner. People spend their free time in this park. There is much greenery here.

Stewardess. I'm satisfied with your knowledge of Britain.

T. Now we're in a hurry to travel to the USA by ship. Where is a captain?

Captain Welcome aboard to our ship. We're going to Florida to visit Disneyland.

The fairy Disneyland is waiting for you. We will meet favourite heroes of cartoons. I wish you a pleasant voyage.

T. You will watch cartoons and tell a few words about them.

P1. This cartoon is about adventures of Tom and Jerry. These animals often face a lot of problems. They want to find the way out. Tom and Jerry are very clever and funny, they are the best. I enjoy watching cartoons about Tom and Jerry.

P2. The title of this cartoon is «Bridge». It's about stubborn animals who don't want to give the way to each other, standing on the bridge. They are rude, they push a rabbit and a raccoon. At last, the rabbit and the raccoon punish them and they fall down from the bridge. This story teaches us not to be rude and stubborn.

T. We've visited Kyiv, London, Zakopane, Florida. Which place would you like to visit?

P I want to fly into space.

T. How can we get into space?

P. By spaceship.

New words: spaceship, rock, crew, satellite, rocket.

Writing

T. Open your copybooks. I want you to write a short story in your copybooks what you can see in space. The title of this work is «I'm in space» (4 min. writing), then pupils read their stories.

Music «Space»

Pre-reading task

T. There are also special kinds of traveling, for example, a trip to the country of knowledge, to the world of mathematics. Now we're going into the world of grammar, reading and logical thinking.

Your task is to read the texts and guess which British holidays are described in them. Explain your own point of view (2 groups).

Reading

Group 1 Text 1

In England this holiday is not so widely observed as Christmas. However, many people celebrate it in one way or another. The celebration usually begins at about 8 o'clock in the evening and goes until the early hours of the morning. At midnight everyone can hear the **chimes** (ДЗВОНИ) of the Big Ben.

(New Year)

Group 1 Text 2

It's the day when boys and girls, sweethearts and lovers, husbands and wives, friends and neighbours exchange greetings or funny texts. The day when people choose their sweethearts.

(St. Valentine's Day)

Group 2 Text 1

It is celebrated as the start of spring or a religious festival. It is the time of giving and receiving presents which traditionally take the form of an egg. It is the time when people traditionally eat hot cross **buns**, painted eggs.

(Easter)

Group 2 Text 2

More people go to church on this day than at any other time. On returning from church mothers go to the kitchen to put the **turkey** (індик) into oven. The turkey and the pudding are traditional dishes on this holiday.

Grammar exercises

T. We're travelling into the world of grammar.

Your task is to **open the brackets**

1. She always (drink) juice at school.
2. They (read) an interesting story now.
3. We (buy) a new coat yesterday.
4. Our friends (play) different games every Sunday.
5. Tom (eat) a sandwich now.
6. Jane (work) in the garden last week.
7. Sam (visit) his friends every weekend.

Let's **put some questions** to the sentences.

1. I get up at 7 o'clock.

What time.....?

2. The bank opens on Monday.

When.....?

3. My sister drives a Cadillac.

What kind of .....

4. John helped me yesterday.

When .....

5. He is drinking water now.

What .....

6. We stayed there for 3 weeks.

How long .....

Conclusion

T. So, let's make the conclusion. What did you learn during this lesson?

- P.** - During this lesson we learned about travelling, different ways of travelling;
- we visited different countries and cities;
  - we travelled by sea, air, road;
  - we even went to space;
  - we read about British holidays;
  - we revised lexis and grammar material.

Evaluation

Homework To write a short story about your favourite place to visit.

- The lesson is over. Goodbye, children

Список використаних джерел:

1. Карп'юк О. Д. Welcome to English Study. 5 клас. Тернопіль: Видавництво Карп'юка, 2004.
2. Карп'юк О. Д. Welcome to English Study. 6 клас. Тернопіль: Видавництво Карп'юка, 2007.
3. Підручник Wider World 2. Edinburgh: Pearson Education Limited, 2017.
4. Підручник Wider World 3. Edinburgh: Pearson Education Limited, 2017.

ТЕМА. ТВОЄ ЖИТТЯ ПОБУДОВАНЕ НА ПІСКУ ЧИ НА КАМІННІ?

TOPIC: IS YOUR LIFE BUILT ON THE SAND OR ON THE ROCK?

(бесіда на морально-етичну тему для учнів 5 класу)

Natalia Shmarchuk,
*English teacher of Rivne Lyceum
«Centre of Hope» named after Nadiya
Marynovych Rivne City Council,
Rivne, Ukraine*

The aim of the devotion:

to develop students' critical and creative thinking by learning about the main moral values for building their firm life foundation.

Objectives:

- to encourage students to: communicate about the main concepts for building their firm life foundation.
- to practice different language skills (writing, speaking, listening);
- to teach students to work in groups;
- to help students be prudent, wise and sensible.

Procedure

Warming – up

Teacher: Good morning! Nice to see you!

Let's start our lesson traditionally with the anthem of Ukraine, pledges to the flags.

Dear students, every day we learn some interesting stories from the Bible. What does the Holy Book teach us? In what way does it help us to build our character?

Student 1: We should read and study the Bible because it's God's Word to us.

Discussion

Teacher: Moreover, we read a lot of parables. What is a parable? Do you know the meaning of the word "parable"?

Student 1: Parable is a story that teaches us truth about God.

Student 2: A parable helps us to understand how to live in a right way.

Teacher : Today we'll speak about one more character trait. Look at the blackboard and you can see our today's key Bible verse:

"The prudent man looketh well to his going."
Proverbs 14:15

Teacher: Who can give the Ukrainian equivalent to this verse?

Student 1: *«Обачливий зважає на кроки свої».*

Teacher: Who is a prudent man?

Student 1: A prudent man makes wise decisions.

Watching and listening to a parable

Teacher: To demonstrate this character trait, let's listen to the story called «The Wise Man and the Foolish Man». The story is about one man who built his house on the rock and another man who built his house on the sand and what happened to their houses. After that you'll answer the questions according to the parable.

Students watch a video: <https://www.youtube.com/watch?v=Jb0YTNdYxIs>

Teacher may read this parable:

Parable About the Wise Man and the Foolish Man

There were once two men, and each needed to build a house.

The first man was foolish, and chose to build on sandy soil where it was easy to access and easy to dig the foundations. In a few short weeks he was almost finished.

The second man was wise, and chose to build his house on a rocky hill, where it was very hard to access and to dig the foundation. He spent many months building his house.

As time passed a huge storm broke upon the houses of these men. After much rain, a flood swept through the valley and the man's house that was built on the sand was swept away. But the second man who had built on the rocky hill was safe. No matter how hard it rained or how fierce the floods were his house remained solid and immovable.

Let's ask ourselves the question. What's the foundation of our life? Are we like the foolish man, are our lives built on sand?

Teacher: Now answer the questions:

- ✓ Which man was wise and prudent? (the man who built his house on the rock)
- ✓ Which man wasn't prudent? (the man who built his house on the sand)
- ✓ What happened to the house built on the sand? (the rain washed it away)

Teacher: Now we can make a conclusion that if you want to be successful in your life, you must build your life on a good foundation. In this parable a good foundation is a Rock.

Now, let's make a good foundation for our house which you can see on the blackboard. You'll receive some stones with different moral values. Then you'll name them and put under the house of life.

Writing and Speaking.

Each of the pupils is given a piece of paper of a stone form.

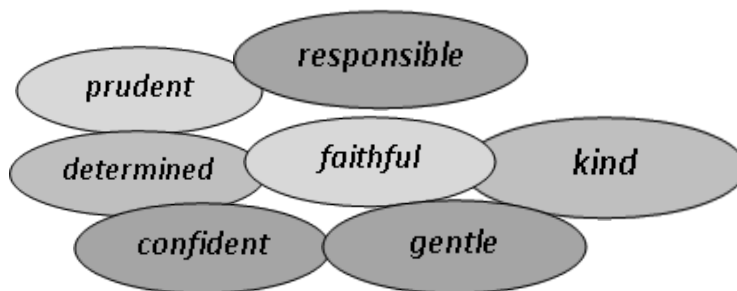

Teacher: Now, think carefully and write a character trait you know on the «stone». Then you can build a firm foundation for your house.

(Життя – це все, що вас оточує і в чому ви живете. Запам'ятайте:

насамперед, життя залежить від основи, по-якій ти йдеш, на якій ти живеш. Тому почніть з вашого фундаменту життя!)

(students' ideas)

Team work.

Teacher divides class into four groups. Each team is handed scrambled sentences (some pieces of advice to build their firm life foundation), so they have to complete them correctly as fast as they can.

Team B	Work	for the	Common	good.
Team C	Study	Hard	At	school.
Team D	Help	Others	kindly.	

Teacher: Let's read aloud the main concepts for building our firm life foundation.

Teacher: Who can make a conclusion of this devotion?

Student: We must be wise and prudent when we build our life foundation.

We must be full of only good and positive moral values.

Then we will be strong, steadfast and confident like the house on the firm rock foundation.

Список використаних джерел:

1. Bible, Old Testament, Proverbs 14.
2. Bible, New Testament, Matthew 7:24-27.
3. Bob Hartman. The Lion Storyteller Book of Parables.
4. 55 Motivational Quotes That Will Inspire You to Believe in Yourself. URL: <https://www.inc.com/jeff-haden/55-motivational-quotes-that-will-inspire-you-to-believe-in-yourself.html>.
5. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Jb0YTNdYxIs>

ТЕМА. ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

TOPIC: HEALTH PROTECTION

SUBTOPIC: HEALTH AND CITY POLLUTION

(конспект уроку для учнів 7 класу)

Olha Kostiukovych,

*English teacher of Rivne Lyceum
«Centre of Hope» named after Nadiya
Marynovych Rivne City Council,
Rivne, Ukraine*

The aim of the lesson:

to develop students' critical and creative thinking by learning about factors of the city pollution and its influence on health.

Objectives: to enrich students' vocabulary with the topic-related lexis; to teach grammar (used to); to encourage students to support speaking with their personal experience and the previous learnt material; to talk about factors that influence our health, to discuss issues related to the environment and health protection; to make the students aware of being responsible for their health.

Outcomes:

At the end of the lesson students will be able to use «used to» grammar structure in appropriate way; to talk about environment in the city, factors that influence our health; to give examples and suggest the solutions of reducing the level of pollution in the city.

Key words: health problems, the environment protection, recycle, throw away rubbish, city pollution, to be green, responsible for health and the environment.

Language Support Resources: cards with words, handouts, flash cards, grammar basic tables (used to), interactive board, video units «What Where You're Running», «Amazing World»; student's books «Wider World 4»; My English Lab (Pearson online resources).

The Procedure

I. Introduction

1. Greeting

2. Announcing of the subtopic and objectives of the lesson

Teacher: You have a set of words on your tables, the same for each group. Make up the sentences that will help in setting the topic of the lesson today.

(Health is above wealth. Keep the planet clean.)

Thank you. So, it is clear that we will speak about health today and factors that influence it. You will be presented new grammar material that will make it possible to talk about past habits. We will be involved into the discussions due to the video, listening and reading material.

I am sure you will fulfill all the tasks successfully and enjoy our lesson because you are enthusiastic, creative and responsible students.

II. Warm up

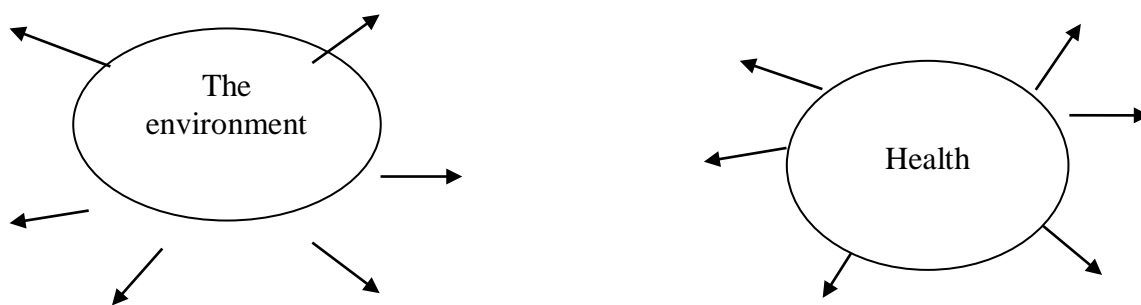
Teacher: Remind your way to school this morning (the pictures will help you). Was there anything that pleased you? (clean streets, modern and tidy bus stops, a lot of rubbish bins....) Was there anything that annoyed you? (heavy traffic, traffic jams, a lot of noise, exhaust fumes...) so, as you see our environment influence our emotions and health.

III. Main part

1. Vocabulary and Speaking:

Activity 1:

Teacher: (mind map method; group work) Let's show in mind maps all

possible factors that affect the environment (group 1) and health (group 2).

As we join these two mind maps, you see that pollution can damage our health.

Which way does it happen?

S1: Pollution influences the quality of food we eat.

S2: Exhaust gases make the air we breathe dirty.

S3: Chemicals poison the ground we grow vegetables

S4: Chemicals and wastes poison the water we drink. ...

Teacher: You're right. Look and follow the route of pollution.

acid rains chemicals

polluted air

| |

rubbish / wastes

|

poisonous ground ----- *poisonous food / water* ----- **health problems** 😞

Teacher: There are a lot of factors that cause air, water, ground pollution. But there is definitely one each of us can help to reduce in order to protect the environment and our health. What is it?

Sts: rubbish and wastes

2. Listening and Speaking:

Teacher: Listen to part of a radio programme about the rubbish route (ex.5, p.22 SB Wider World 4). Answer the questions.

1. Where does the rubbish route starts?
2. What containers are the food and drink in?
3. How do the goods get to the shops?
4. What do people in the city want to escape from?
5. Why can't people use the bins in parks?

3. Vocabulary and Speaking:

Activity 1:

Teacher: We all, from little kids to adults, can save the environment and make us feel healthier, can't we? Look at the pictures and say the steps everybody can follow to reduce the pollution (pictures).

Sts: recycle, protect, save, clean up (blackboard).

Teacher: Work in pairs and give the definitions of the words (one word for each pair).

St1: recycle means to use the same things again; means to treat things that have already been used so that they can be used again.

St2: protect means not to let do harm.

St3: save means to keep somebody or something from death, harm or loss.

St4: clean up means to remove dirt or pollution.

Activity 2:

Teacher: Match the verbs with the opposites (blackboard).

St1: recycle – throw away.

St2: protect – damage / harm.

St3: save – waste.

St4: clean up – pollute.

Activity 3:

Teacher: Thank you. Now take turns and sort out the words from the list – plastic bags, electricity, the air, the ocean, rubbish, water, plants, aluminium cans, rivers, beaches, the environment, energy, money, parks (blackboard) – into the four columns.

Recycle:

Protect:

Save:

Clean up:

Activity 4:

Teacher: You're great! Now open your students' books p.23, ex.8. Look through the sentences and underline the correct word.

- Some countries **recycle** / **protect** strange rubbish, including false teeth.
- Recycling one aluminium can **save** / **pollute** enough energy to run a TV for three day.
- We **clean up** / **throw away** enough cans to reach the moon and back twenty times!
- Acid rain **recycles** / **damages** trees and plants, but not buildings.
- Sweden is working hard to **protect** / **pollute** the environment and now recycles sixty-nine percent of its rubbish.
- Running the water when you are brushing your teeth can **save** / **waste** around 5,000 litres of water a year.
- Plastic from ships **pollutes** / **cleans** up the ocean. In 2010 a ship lost 28,000 rubber ducks. People are still finding the ducks today.

What fact about the environment impressed you the most?

4. Relaxation moment: watch the video and enjoy the beauty of nature («Amazing World»).

Teacher: Do you like it? we must do our best to save the beauty healthy planet for future generations.

5. Listening and Reading:

Activity 1:

Teacher: In pairs match the words to make compound nouns (ex.10 p.23SB).

1. traffic	a bank
2. bottle	b energy
3. petrol	c centre
4. public	d transport
5. renewable	e change
6. recycling	f station
7. climate	g jam

Activity 2:

Teacher: Listen and complete the text with the correct form of compound nouns.

Is it cool to be GREEN?

Definitely! We need to protect our planet for our future. That's why I always travel on public transport. Too many people drive, so there are always _____ in the city centre.

At my school we recycle as much as we can. We don't use _____ such as sun or wind power, but our head teacher has plans for solar panels on the roof. Some people joke that they like warmer weather, but I tell them that _____ is really not good. Rising ocean levels cause floods that can destroy houses and farms. The oceans are getting polluted with plastic, so I never use plastic bags. In fact, I make my own bags! Next to my school there is a _____ where we put soft drink bottles, but you can also use the bins for recycling cans, paper and clothes. There is a large _____ outside the city, where we can take our old TVs, furniture, books and even bicycles. You can find loads of cool things there.

Teacher: Read and answer the question:

What does it mean to be green?

6. Speaking:

Activity 1:

Teacher: Answer the questions:

How green are you? Do you recycle things in your family?

Activity 2:

Teacher: Work in groups and present your own ideas if your town (group1) and your school (group 2) are green.

Activity 3:

Teacher: watch the video and say why Skye tripped up when she was jogging in the park.

(because of much rubbish in the park)

Teacher: I'm sure you also do sports to keep yourselves fit and healthy and maybe some of you also run in the park or streets in the morning. What do you notice around? Who is responsible for the clean surrounding?

7. Grammar and Writing:

Activity 1:

Teacher: look through the dialogue between Skye and a park keeper. What is the grammar unit used to show the actions in the past?

(used to)

Teacher: study the grammar box (ex.3 p.26) and give your own examples to demonstrate the usage of «used to».

Activity 2:

Teacher: complete the sentences with the correct form of «used to» and the verb in the brackets (ex.6 p.26). Listen to check.

Activity 3:

Teacher: write about your own experience using «used to» to show how the situation in your town changed. There are prompts to use on the blackboard:

My town used to be ...

It didn't use to have ...

There used to be ...

We didn't use to ...

Present your ideas to class.

Activity 4:

Teacher: say what you / your family didn't use to do, but now do to save the environment.

IV. Conclusion

I hope now you understand that you are the only ones who are responsible for your health that definitely depends on the environment we live in. So, don't be unconcerned and remember that big changes start with the small ones. All you can do something to make the environment better.

Now I suggest you to sum up the lesson material with filling a self-assessment table that includes each learning objective of the lesson.

	☺ ☺ ☺	☺ ☺	☺	
I can talk about the environment and health problems				
I can talk about pollution in my town				
I can suggest my own idea how to reduce the pollution				
I can talk about repeated past actions that no longer happen				

- ☺ ☺ ☺ - I understand and can help a friend
- ☺ ☺ - I understand and can do it myself
- ☺ - I understand and can do it with help
- ? - I understand but have some questions

Teacher: thank you. Our next lesson we will start with answering your questions.

V. Home task: write your own ideas about the issue «Saving the environment we make us healthier».

Список використаних джерел:

1. My English Lab [Electronic resource]. Mode of excess: URL : <https://www.pearson.com/english/myenglishlab.html>. Title from the screen.
2. Nature Makes You Happy | BBC Earth [Electronic resource]. Mode of excess: URL: <https://www.youtube.com/watch>. Title from the screen.
3. Rod Fricker. Wider World 4: Teacher's book. England. Pearson Education Limited, 2017. 270 p.

ТЕМА. СТИЛЬ ЖИТТЯ

TOPIC: LIFESTYLE

SUBTOPIC: WELLNESS LIFESTYLE

(КОНСПЕКТ уроку для учнів 8 класу)

Maryna Varenyk,
Vice Principle,
English teacher of Rivne Lyceum
«Centre of Hope» named after Nadiya
Marynovych Rivne City Council,
Rivne, Ukraine

The aim of the lesson: to develop students' critical and analytical thinking skills by speaking, reading, listening and watching, role-playing about healthy lifestyle.

Objectives:

- *To encourage students to:* communicate about wellness lifestyle; use English effectively for study purpose; to practise role-playing (the round-table-discussion with the best experts in the fields of medicine and psychology); to write Healthy Lifestyle Declaration; to select specific information while watching video.

Outcomes of the lesson:

By the end of the lesson students will be able to: express their personal opinion on the topic; find necessary and specific information from various sources; write Healthy Lifestyle Declaration; apply their knowledge in real situations.

Language Support Resources: Opportunities SB, WB, CD, TV, a tape-recorder, pictures, flash cards (speech patterns).

Procedure

I. Organizing moment. Announcing the topic and aim of the lesson

T. Today we are having rather an unusual lesson. A lot of guests are present here. But do not be nervous, calm down, have both feet on the ground. So, concentrate, do your best and let us start our lesson.

The subject of our lesson is «Wellness Lifestyle. What is it?»

Today we are going to speak about social diseases, their reasons and how to fight them..

The results we are going to obtain will be a superb guide for the people who are in trouble, who want to get rid of some diseases, harmful habits.

During the lesson we are going to work out the Declaration of Healthy Lifestyle

II. Warming up

T. You were given the task to find and comment on sayings and proverbs about health.

P1.: «Health is above wealth»

Many people consider wealth to be the highest objective in life.

But they forget that there are some things that money can't buy.

For example, love, friendship, respect and health. Of course, with money you can get better medical treatment in case you are ill, but, unfortunately, there are some diseases or disabilities which make people suffer, and no wealth is able to cure them.

So, I am sure, that good health is the main priority in life.

P2.: «A sound mind in a sound body»

The connection is obvious. If your body suffers from any disorder, your mind suffers with it, and we are unable to perform social duties.

A sound body is the result of a healthy way of life.

I am dead sure, if people care about their health, they willingly choose healthy habits and avoid bad ones.

P3.: «Early to bed and early to rise makes a man healthy, wealthy and wise»

The saying proves that rest is also necessary to the health of both body and mind. Late hours are very harmful to the health as they exhaust the nervous system. We should go to bed early and get up early.

P4.: «An apple a day keeps a doctor away»

This saying stresses the importance of vitamins.

If we eat enough fruit all the year round, we supply ourselves with energy and strength.

P5.: «An ounce of prevention is worth a pound of cure»

It means that we should constantly take care of ourselves: wear warm clothes in nasty weather, eat proper food.

In one word, not to be indifferent to our own health.

P6.: «Health is not valued till sickness come»

It means that very often people don't take care of their health.

They understand that 'health is above wealth' when it is too late, when they fell ill.

P7.: «Wealth is nothing without health»

I agree up with the point that we can't buy health for money.

Richness can't bring happiness if you ill.

III. Brainstorming

T. You have proved that there is nothing more important than health, than wellness lifestyle. So, now I propose to explain what wellness in your understanding is

(Wellness)

1. Wellness for me is when I don't have problems at school, with parents, when my life is happy.

(A particular way to live and to be happy)

2. Wellness is when I am not ill.

(Freedom from disease)

3. Wellness is a state of keeping fit, when I am active, do morning exercises with pleasure, go to the gym.

(Perfect physical development of the person)

4. Wellness is when you eat healthy food and understand what is good and what is bad for your mind and body.

(A healthy lifestyle)

5. Wellness is when you have hobbies and interests

(A quality of our private life)

6. Wellness is when you understand that life is precious, valuable and we mustn't waste our time.

(A common concern of human worth)

7. Wellness is when I have many good and reliable friends.

(Building relationships with other people)

8. Wellness is when I can organize my time and plan my daily routine

(Keeping life in balance)

T. Look at this drawing (Appendix) and answer

What spheres of human life does wellness deal with?

P. It deals with different spheres of man's life. It comprises physical, emotional,

intellectual, spiritual, social dimensions.

T. What is your opinion under what conditions «Wellness» can exist?

P. Wellness exists when there is a balance among physical, emotional, intellectual, spiritual, social dimensions (characteristics).

IV. Lexical work

T. In the past being healthy meant not to be sick. Today people are becoming aware of a more complete idea of health.

Can we say that two words «health» and «wellness» are synonyms?

P. In a way, yes, but «wellness» has a wider range of meanings.

It includes the idea of health and well-being.

T. Your task is to match the definitions and the words characterizing types of health.

CARD 1.

1. physical health	is the way you build your relationships and establish contacts with people
2. mental health	concerns your deep thoughts, feelings, emotions, your belief
3. social health	is the way you feel about yourself and how you handle your problems
4. spiritual health	is a condition of your body

V. Speaking:

1. T. The problem of a healthy lifestyle has become urgent nowadays.

According to the statistics, the life expectancy of men and women in many countries is gradually decreasing because of wrong nutrition, different bad habits, stress and other factors.

Not surprisingly, this problem is of vital importance for teenagers, because they are more addicted to harmful habits.

So today I propose to explore some aspects of these actual problems with our guests during our round-table-discussion

T: How do you think what questions should be included in the agenda of our discussion?

Agenda (on the blackboard)

P1.: I think we should discuss the problem of mental health

1. Stress and how to avoid it

P2.: (In my opinion we must discuss the problem of healthy food)

2. Junk food or proper food?

P3.: (In my opinion we must discuss bad habits)

3. Smoking – the best way to bad health

P4.: (In my opinion we must discuss what is bad and good
for our mind and body)

4. How to keep fit

VI. The role-play (the round-table-discussion)

T: Our guests are the best experts in the fields of medicine and psychology.

Please, introduce yourself

P1.: My name is..... I am a Doctor of Psychology

P2.: My name is..... I am the Minister of Health

P3.: My name is..... I am the Fitness Instructor

P4.: My name is..... I am the Dietitian 1.

P5.: My name is..... I am the Dietitian 2.

T.: Are you ready to share your points of view and answer
any questions that we will arise during the discussion.

T. We live a very dynamic life. We feel its rhythm and it's so difficult
to avoid stress. We invite the Doctor of Psychology to speak about
sources of stress and what can be done to avoid it.

Doctor of Psychology:

Nowadays our life is getting more and more tense. We live under the press of
different problems, such as social, ecological, economic and others. We constantly
suffer from stress, noise and dust in big cities, diseases and instability. A person
should be strong and healthy in order to overcome all difficulties. To achieve this aim
people ought to take care of their physical and mental health.

According to the psychology stress is caused by any event or situation that
makes a person feel worried and unable to relax.

Usually stress is caused by overwork, unemployment, poor relationships, poor working or living conditions, loud noise and other factors.

T. When do you suffer from stress or depression?

P1.: I suffer from stress every morning when I get to school
in the overcrowded transport.

P2.: I am depressed when I have 8 lessons at school,
4 lessons in the Computer Academy get home at 7 o'clock
in the evening and have to do much homework for the next day.

P3.: I suffer from stress when my parents don't understand me.

P4.: I suffer from stress when my friend doesn't invite me
to her birthday party.

P5.: I am depressed when I suffer from insomnia.

P6.: I am depressed when I get poor marks.

P7.: I am depressed when parents don't buy me what I want.

P8.: I am depressed when I don't reach my goals.

T.: Raise your hands who surf the computer till midnight. How do you feel?
You feel well only at first glance. It damages your brain and causes stress.

VII. Watching video films

1. While-watching task

T.: Now I propose you to watch film «10 Tips for Stress Management».
Your task is to fill gaps, based on the material of the film.

CARD 2. (Answers)

«10 Tips for Stress Management»

1. When we smile, our face muscles relax and it immediately sends a signal to our brain and makes us happy.
2. Meditation helps calm down nerves and helps you connect with your true nature.
3. Exercising draws out the blood and energy from the brain and brings it to the body and legs.

4. The more you focus on things you don't have, the more stressed you'll be.
Just change your focus to things you are grateful for and see the difference!
5. Junk food like refined flour and sugar drain off vital nutrients from our body and sap our energy.
6. Simple distractions like getting involved in a game or some fun activity can work wonders.
7. Make a point to take slow, deep breaths whenever you are stressed.
You'll feel the difference in minutes.
8. Stressed people usually have a curved spine.

As a result, your lungs cannot expand fully and they work less than almost 30% of their capacity. The result is less energy and fatigue.

9. A weekly oil massage can work wonders in releasing stress and improving your well-being.
10. Laughter is contagious as well as stress.
Just like happy people make you happy, stressed and depressed people make you more stressed.

2. Post-watching task

T.: Make up the list of tips which will help you to avoid stress

The words you have filled in will help you reproduce

«10 Tips for Stress Management»

1. Smile – Have positive attitude to life
2. Meditate – Spend much time in the open air
3. Exercise
4. Be grateful
5. Eat Healthy Food
6. Distract Yourself
7. Breathe Right
8. Right Posture
9. Get a Massage
10. Spend Time with happy People

3. Post-watching commentaries

T.: We know that our guests – dietitians have deeply studied the problem of nutrition and now they are eager to share their opinion on it. .

Dietitian I: If we eat too much, we'll become obese, and obesity leads to serious health problems. A lot of people like drinking coca cola and coffee, and enjoy pizzas and hamburgers. **But what is tasty is not always healthy.** Fast food makes you fat that is why Americans are the fattest people in the world.

In recent years eating habits have undergone a change. People are encouraged to eat less fat and more fiber. Fat is believed to be one of the major causes of obesity and heart disease. High fiber and low fat foods can now be found in all shops and supermarkets. Salads, beans, and fruit have taken the place of steak and ice cream. The fashion for health food is growing all the time.

Dietitian II: Many people feel they are too fat, even if their doctors disagree. And a lot of people try to improve their fitness. There are a lot of ways to lose weight and avoid gaining it. Perhaps the most popular of them is following a diet. If you want to lose weight, you should cut out snacks and desserts, and cut down on fat. People have also become more aware of calories, the energy value of food. Some people count the number of calories they eat every day; so that they can try to take in fewer calories and lose weight. This is called a calorie-controlled diet. Manufacturers are increasingly producing special foods with fewer calories for slimmers.

But excessive dieting may be dangerous, too. Some people refuse to eat meat as they consider it harmful. They say a vegetarian diet reduces the risk of cancer and vegetarians live longer than others. I can't agree with them, because meat is an excellent source of good nutrition. In my opinion, it's wrong to put down a food simply because excessive amounts can cause health problems. Consumed in moderate amounts, meat is perfectly good for our health.

VIII. Group discussion

T. Do you have any questions to dietitians?

(Questions about friend's problem)

P. Well, it's not really my problem, it's my friend's. I am a bit worried about my best friend.

S. What exactly is your friend's problem?

P. Well, she's a bit obsessed by her weight, you know. She's frightened of being fat. And she's being on a diet for the last two weeks. She is not eating anything.

At school she doesn't eat anything. And then at home she tells her mother that she has already had a big lunch at school. She's getting very thin and she's looking terrible.

S. Have you spoken to her?

P. Yes, I have. I've told her that she's not fat and she's going to get ill, but she just doesn't listen to me.

S. Have you spoken to her mother?

P. Well, I don't want to...you know, it's not right, she is my best friend.

S. Well, you should have another talk to your friend. She might have anorexia, which is very dangerous. If she doesn't eat properly, she might get very ill indeed. And if your friend doesn't listen, you'd better talk to her mother or one of your teachers. It could become very serious. Another thing you could do is to ask her to call to our hot line, and we try to help her out.

P. OK, I'll do that, Thank you.

T. May be an expert on fitness would recommend your friend something?

Expert on fitness:

As far as we have understood this girl is suffering from a complex about her imperfection, which she has devised for herself.

It would be no exaggeration to say that she does a terrible harm to her health. I'm sure that everything can be easily corrected with the help of physical loads such as morning exercises or visiting a gym, I'm a fitness manager of the sport club «World Class Ukraine».

Our Club is provided with all necessary equipment, which will work miracles with her muscles and body.

T. Thank you very much. So, I'm sure if you convince your friend to call the doctor or consult with the fitness instructor, they will help her.

8. T.: Now I want to mention some health problems and you will easily guess what we are going to speak about (Yellow fingers, yellow teeth, a bad cough, anorexia etc.)

Yes, it's smoking.

Smoking is the quickest way to bad health.

Now you have a chance to ask Minister of Health any questions about smoking as a harmful habit.

P1. : How many people today have the harmful habit of smoking?

MH: On average, half men and a quarter of women in the world smoke.

P2. : What is being done to reduce smoking?

MH: In the past few years the anti-smoking campaigns launched in a number of countries. In our countries special legislative, medical and educational measures are being worked out.

At schools lessons on the harm of smoking have being included in the course of anatomy.

The sale of cigarettes to teenagers is prohibited.

Warnings are printed on packets of cigarette brands.

Some companies don't employ people who are smokers.

Smoking has been banned in most public places because everyone agrees it does harm to our health

P3.: How can Mass Media help you?

MH: Fortunately, in recent years smoking has received a lot of bad publicity, and fewer people smoke nowadays. At least advertising of smoking should be prohibited. There should be more interviews with people who got rid of this habit.

People nowadays are more health-conscious than they used to be.

They understand that good health is above wealth.

P4.: Are light cigarettes less dangerous?

MH: Many people think so, but it is not true.

Light cigarettes are as dangerous as usual ones.

P5.: What bad habits are the worst?

MH: To be healthy we should avoid different bad habits that can affect our health.

In my opinion, smoking, and drinking are the worst ones.

It's common knowledge that smoking and drinking can shorten our lives dramatically. Smoking, for example, causes a number of heart and lung diseases, such as pneumonia, emphysema and cancer. Besides, it makes your teeth yellow and skin unhealthy.

P6.: Do you smoke?

MH: Of course not! I don't smoke, because I don't want to have unhealthy skin and teeth and die young.

IX. Watching Video (Experiment)

T.: Thank you very much, doctor. Now I propose you to watch the film about smoking. I hope it will convince you that those people who smoke can die very young.

You are going to watch the Experimental work showing the process of extracting Tar from cigarettes. The process is based on Electrolization and Vaporization method. Don't try it at home!

After watching we'll do some tasks.

Questions:

1. How many milligrams of Tar does one cigarette contain? (18 mg)
2. How many packs of cigarettes were used for this experiment? (20)
3. How many cigarettes are there in 20 packs? (400)
4. What did they do with all these cigarettes? (Cigarettes were burned)
5. Why did watercolor turn black? (Because water absorbed much Tar)
6. What did they do with black water? (They boiled it)

7. What remained? (Tar)
8. How many grams of Tar are there in 400 cigaretts? (7.2 gr or 7.200 mgr)
9. What is Tar? (It is extremely fatal poison)
10. What else does it contain? (It contains 400 types of other chemicals)
11. Do you now understand why people get lung cancer?

T. Think about this. The sticky Tar contains poison and remains in smokers' lungs each

time they smoke. And their lungs have to remove these poisons from their blood.

People who smoke will live shorter than they think!

I hope that all these arguments convince toy that smoking is a very harmful habit and

leads to cancer or early death

X. Writing

T. – Thanks a lot for your bright research work. To finish with, I propose to make up a Declaration of a healthy lifestyle.

What do you think we should include in it? Share your opinions. P1, P2, P3, P4...

– Having summed up your opinions, we have worked out the Declaration. Here it is!

Healthy Lifestyle Declaration.

1. Smile
2. Meditate
3. Exercise
4. Be grateful
5. Eat Healthy Food
6. Distract Yourself
7. Breathe Right
8. Right Posture

9. Get a Massage
10. Spend Time with happy People
11. Give up smoking,
12. Don't overeat. Follow a healthy diet full of vitamins,
13. Think positive and avoid stresses.
14. Plan your daily routine.
15. Set and reach your goals.

XI. Reflexion:

T.: What have you learned today?

What impressed you greatly?

What was the most interesting for you to learn?

How this lesson will help you in future?

Home Assignment: fill the questionnaire «Ask Yourself».

XII. Summarizing. Evaluation:

T.: Thank you for being so active, attentive and positive!

I would like to propose you a piece of creative work.

It has become a good tradition in our group to compose poems

Wellness

Physical and Social

Depends, is Controlled, Should be Balanced

I wish you were

My Lifestyle

Appendix

A Quiz

What word is it? Listen to its definition and the number of letters in it.

Then say a word and spell it.

- 1) It is a dangerous disease. 6 letters (c-a-n-c-e-r).
- 2) You should reduce it to be healthy. 6 letters (w-e-i-g-h-t).
- 3) They are very useful for your health. 8 letters (v-i-t-a-m-i-n-s).
- 4) It is one of the modern bad habits. 7 letters (s-m-o-k-i-n-g).
- 5) When we are ill or catch a cold we have it. 5 letters (c-o-u-g-h).
- 6) He/She is a person, who follows a diet. 7 letters (s-l-i-m-m-e-r).

CARD 1

1. physical health	is the way you build your relationships and establish contacts with people
2. mental health	concerns your deep thoughts, feelings, emotions, your belief
3. social health	is the way you feel about yourself and how you handle your problems
4. spiritual health	is a condition of your body

Wellness

1. Wellness is **a particular way to live and to be happy.**
2. Wellness is **freedom from disease.**
3. Wellness is **a perfect physical development of a person.**
4. Wellness is **a healthy lifestyle.**
5. Wellness is **a quality of our private life.**
6. Wellness is **a common concern of human worth.**
7. Wellness is **building relationships with other people.**
8. Wellness is **keeping life in balance.**
9. Wellness is **financial independence.**

CARD 2

«10 Tips for Stress Management»

1. When we _____, our face muscles relax and it immediately sends a signal to our brain and makes us happy.

2. _____ helps calm down nerves and helps you connect with your true nature.
3. _____ draws out the blood and energy from the brain and brings it to the body and legs.
4. The more you focus on things you don't have, the more stressed you'll be. Just change your focus to things you are _____ for and see the difference!
5. _____ food like refined flour and sugar drain off vital nutrients from our body and sap our energy.
6. Simple _____ like getting involved in a game or some fun activity can work wonders.
1. Make a point to take slow, deep _____ whenever you are stressed. You'll feel the difference in minutes.
7. Stressed people usually have _____ spine.
As a result, your lungs cannot expand fully and they work less than almost 30% of their capacity. The result is less energy and fatigue.
8. A weekly oil _____ can work wonders in releasing stress and improving your well-being.
9. _____ is contagious as well as stress.
Just like happy people make you happy, stressed and depressed people make you more stressed.

Список використаних джерел:

1. New Challenges 3, Students' Book. Patricia Mugglestone, (2014), Pearson Education Limited New Challenges: Across Ukraine 2.
2. New Challenges 1: Teacher's Companion. Svitlana Sorochnytska (2014), Pearson-Dinternal.
3. Top Class Activities 2. Peter Watcyn-Jones (2000), Pearson Education Limited.
4. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=0aNNYEUARAK>
5. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=sKkKLduuO1w>

ТЕМА. ПРИРОДНІ КАТАСТРОФИ

TOPIC. NATURAL DISASTERS

(КОНСПЕКТ УРОКУ ДЛЯ УЧНІВ 10 КЛАСУ)

Anna Ishchuk,

*English teacher of Rivne Lyceum
«Centre of Hope» named after Nadiya
Marynovych Rivne City Council,
Rivne, Ukraine*

The aim of the lesson: to develop students' analytical thinking by learning about the natural disasters in Ukraine and in the world.

Objectives: to facilitate productive speaking by electing personal experience and knowledge about natural disasters based on the previous learnt material; to increase pupils' active involvement in all areas of the language practice; to practise using the lexis in dialogue and monologue saying by talking about natural disasters in Ukraine; to suggest the ways how to reduce the impact of the climate change.

Outcomes of the lesson: by the end of the lesson students will be able to describe the natural disasters using topic related vocabulary, to suggest the ways how to avoid the consequences of the natural disaster, to write the solution to the problem of natural disasters in Ukraine and in the world.

Equipment: cards with words, hand outs, flash cards (Grammar basic tables: Conditional Type 2), interactive board, video units, a workbook «Solutions intermediate» Oxford university press.

Key words: natural disasters, natural hazards, human activity, increase, destructive, reduce, avoid, minimize.

Procedure

I. Introduction

1. Greeting

2. Announcing of the subtopic and objectives of the lesson

Teacher: Last week, I was presiding over the Climate Conference. It was held in Paris, France. We have discussed a lot of problems. And that's why our lesson is going to continue the conference under the title «Natural Disasters».

What problems can be arisen at such conferences? (our nature, climate and weather)

These problems were discussed and the Conference was really successful. I am sure that our lesson will be a success, too.

The first condition for that success will be fulfilled thanks to you because you are enthusiastic, eco-friendly and optimistic.

The second condition for that success is our ability to realize the problems we face and find the ways to solve them.

The third condition is the most difficult: it is that we reach a universal, ambitious agreement at the end of this lesson.

II. Warm up

1. Vocabulary

Teacher: (Mind map Method «Spider gram») You see the pictures of natural disasters. What words do you associate with the topic «Natural disasters»? Come to the blackboard and give the names to the pictures.

The list of words and word combinations:

Tsunami, volcanic eruption, tornado, heat wave, flood, drought, earthquake, landslide, hail storm, blizzard, hurricane, avalanche

Teacher: (Brainstorming vocabulary) But what do they really mean? Now let's match the words and word combinations from the «Spider gram» with their definitions working in groups [2]. (Handouts № 1)

(Hand outs № 1)

Match the words and word combinations from the «Spider gram» with their definitions

1. ... is one of names of cyclonic storm that forms over the oceans. It is caused by evaporated water that comes from the ocean. Typhoon is another name for it.

2. ... are the result of prolonged rainfall from a storm, rapid melting of large amounts of snow, or rivers which rise up their levels of water.

3. ... is a slide of a large snow (or rock) mass down a mountainside. It is one of the major dangers faced in the mountains winter.

4. ... is a hazard characterized by heat which is considered extreme and unusual in the area in which it occurs.

5. ... is a severe winter storm condition characterized by low temperatures, strong winds, and heavy blowing snow.

Keys: 1) *tsunami*, 2) *flood*, 3) *avalanche*, 4) *heat wave*, 5) *blizzard*, 6) *volcanic eruption*, 7) *hail storm*, 8) *earthquake*, 9) *tornado*, 10) *landslide*, 11) *hurricane*, 12) *drought*.

Teacher: Name the top four natural disasters which people suffer in the world. To present your ideas you may use the following expressions.

In my opinion,

From my point of view,

2. Listening

Teacher: One of the Conference representatives made a video about the natural catastrophes. You are going to watch it and be ready to complete the task [3].
(Handouts № 2)

(Hand outs № 2)

Find if the statements are true or false

1. Natural disasters are the part of the way the society works climate.
2. The ideal world we all living are all affected by natural hazards.
3. We live near the volcanic lines.
4. We wouldn't live underneath the hills and mountains.
5. We expect more severe storms more wild fires.
6. There is one way to avoid natural disasters without any risks to society.
7. The exhibition represents volcanic eruption, hurricanes, tornadoes, earthquakes.

Keys: 1) *F*, 2) *T*, 3) *F* (*coast*), 4) *F* (*volcanoes*), 5) *T*, 6) *F* (*no ways*), 7) *T*.

Teacher: What are the top four natural disasters the presenter points at?

3. Reading

Teacher: Ukraine was present at the Conference also. Think what of the top four natural disasters affect Ukraine.

Teacher: Look at the screen and say what disaster you are going to read about [4].

Teacher: Read the text and complete after reading tasks [1]. (Handouts № 3)

(Hand outs № 3)

Dangerous Floods in Zakarpattia

The world`s weather is changing and becoming less predictable. Extreme events, such as high winds and storms, often result in flooding or droughts. Some regions naturally have more meteorological disasters than others because of their geographical features and position. Zakarpatska oblast in Ukraine is one of the most vulnerable regions in Europe. There are regular storms and flooding because

80 per cent of it is mountainous, with high rainfall and snow in winter. Between 1980 and 2010 there were 13 major floods, affecting hundreds of thousands people.

In 2008, the floods were the worst for 100 years. Over 40,000 homes are around 34,000 hectares of farmland were flooded, while hundreds of bridges and roads were damaged. More than 20,000 people had to be evacuated. The operations to move and rescue people involved more than 2,700 emergency workers and over 500 vehicles. All in all it was a disaster costing \$600-900 million.

Houses, roads and bridges all need to be rebuilt after floods. People can be away from their houses for long periods and that's affect theirs jobs and education. Because of this, some years ago, the government started to look into ways of reducing the impact floods.

Apart from the neutral geographic factors causing floods, there are also local issues, in particular deforestation. When trees are removed from forests, the water cycle and the local climate are affected: fever trees mean that when it rains, there is little to slow down the rate at which the water hits the earth. Therefore the water builds up quickly on the bare surfaces and causes flooding. As a result, the government has a reforestation program. Today about 17 per cent of Ukraine is forest. This is an increase of 4.6 per cent in 1990, and the aim is for this figure to be 20 per cent eventually.

Forests are often used for wood. Of large areas of forest are cut down, there is an increased risk of flooding. To stop this, forest management has also changed in Ukraine. Trees are now selectively felled so the ground is not left bare. As a result, there are enough trees to reduce the impact of heavy rainfall. Flooding will not stop, but as the forests continue to grow, the damage should be a lot less.

After-reading task. Choose the correct variant.

1. Extreme events such as high winds and storms often result in ...

- a) flooding or earthquakes;
- b) flooding or droughts;

c) droughts or thunderstorms;

2. Some regions naturally have more meteorological disasters than others because of their ...

a) geographical features and position;

b) climate peculiarities;

c) weather conditions;

3. In 2008 ... were the worst for 100 years.

a) the rainfalls;

b) the floods;

c) the tsunami;

4. Some years ago the government started to look into ways of ... the impact of floods.

a) eliminating;

b) increasing;

c) reducing;

5. Apart from the natural geographic factors causing floods there are also local issues in particular ...

a) deforestation

b) pollution;

c) chemical emissions;

6. Today about 17 per cent of Ukraine is ...

a) steppe;

b) mountains;

c) forests;

7. If large areas of a forest are ... there is an increased risk of flooding.

a) burnt out;

b) cut down;

c) planted;

8. As a result, there are enough ... to reduce the impact of heavy rainfall.

- a) trees;
- b) soil;
- c) natural resources.

Keys: 1b, 2a, 3b, 4c, 5a, 6c, 7b, 8a.

Teacher: What human activity increases the risks of floods?

Teacher: What are the other reasons of natural disasters?

4. Grammar

Teacher: The conference has pointed that if humans didn't stop nature destruction, it would lead to a disaster. Your task is to complete the sentences in groups using Conditional Type 2. Look at the basic table you can see at the blackboard. (Handouts № 4)

(Hand outs № 4)

Complete the sentences using Conditional II.

1. If people _____ (destroy) the towns, the volcanoes _____ (be) so destructive
2. If scientists _____ (predict) tsunamis, they _____ (save) many lives.
3. If humans _____ (continue) destroying planet, we _____ (become) extinct.
4. If plants and factories _____ (increase) their production, the heat wave _____ (occur).
5. If all citizens _____ (be aware) of the hurricane, the disaster _____ (be) so terrible.
6. If the inhabitants _____ (be) evacuated early enough, there _____ (be) fewer victims.
7. If there _____ (be) strong winds along with tsunami, there _____ (be) tremendous damage to the coastline.
8. If people _____ (drain) the lakes, there _____ (be) any drought.

9. If people _____ (stop) cutting out trees, the man kind _____ (avoid) the problem of landslide.

10. If people _____ (produce) so much carbon dioxide, the world _____ (be) a safer place.

5. Relaxation

Teacher: Listen to the sounds and say what you fee. Are you scared of them? [5].

6. Speaking

Teacher: The conference paid attention to the earth population and their worries about the nearest future. Watch the video [6] [7].

Are the people scared of natural disasters? Read the dialogue and be ready to roleplay it presenting your own ideas (Pair work). (Handouts № 5).

(Hand outs № 5)

Read the dialogue and be ready to roleplay it presenting your own ideas.

Jenson: Recently there have been many natural disasters in the world.

Yuka: Yes, unfortunately. There was the big earthquake and tsunami. It was so scary and sad.

Jenson: It really was. There were also many tornadoes in America in May.

Yuka: And, last month there was a huge volcanic eruption in Chile.

Jenson: Yes, I saw that on the news. That was also terrifying. Which natural disaster are you most scared of?

Yuka: All, but I am really afraid of tsunamis because many people died in Tohoku.

7. Group work

Teacher: As far as you see we have already mentioned

- the natural disasters our world faces
- what catastrophes our Ukraine suffers from
- we have tried to predict possible risks
- and say what we are scared of most of all

But each conference should be finished with an agreement which helps everyone to find the solution to a problem.

So, you are going to write more advice to our Global Agreement in order to avoid climate change and minimize the risks of natural disasters.

8. Summarizing

Teacher: I hope you'll find the way to help nature and to protect yourselves from natural disasters. Oscar Wild once said: Who are you to bring the pain into God's world?

Let's bring happiness and peace. I am happy to have an opportunity to work with such audience. You have heard a lot of information. Share it with other people.

And now to consolidate our work I'd like you to fill a self-assessment card you see on your desks.

(Handouts № 6)

Skills	Points (0–3)
I can say the names of natural disasters	
I can understand the text in English easily	
I can communicate on the topic	
I can work in groups	
I can find the solution to a problem	

Results:

15–12 – a very good result

12–9 – rather well

6–0 – not good

9. Home task: At home you may think of more ways how to minimize natural disasters in Ukraine and add this information to our agreement.

Список використаних джерел:

1. Tim Falla, Paul A. Davies. Solutions intermediate workbook. Oxford university press, 2009.

2. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=oRiLLd2hX0E>.

3. URL : https://www.youtube.com/watch?v=E-s_LkEeYyM.
4. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=NgkTdIECYtk>.
5. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=4TSLNv57iBo>.
6. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=981ecFqusaY>.

ТОПІС: НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС
SUBТОПІС: БЕЗПЕЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТУ

(конспект уроку для учнів 11 класу)

Liudmyla Trybushchuk,
English teacher of Rivne Lyceum
«Centre of Hope» named after Nadiya
Marynovych Rivne City Council,
Rivne, Ukraine

The aim of the lesson: to develop students' critical and creative thinking by learning about computer technologies and safe using of The Internet by British and Ukrainian teens.

Objectives:

To encourage students to: communicate about computer technologies and safe using of The Internet by British and Ukrainian teens and use English effectively for study purpose.

To practice freer speaking using personal experience and knowledge, exchanging opinions on the subject; to define key information and take notes on the topic; to choose information and write the reminders for safe using the social-media, using Conditionals Type 2 and Modals; to select specific information while watching the video.

Outcomes of the lesson:

By the end of the lesson students will be able to explain the importance of the safe using of The Internet by British and Ukrainian teens, write the reminders for safe using the social-media and apply their knowledge in real situations.

Language Support Resources: word items, texts for reading, tasks for after-reading activities, video material «BBC. Learn English Teens» and after-watching tasks, video-presentation.

Procedure

I. Greeting. Org. moment.

Good morning students! How is everything? I hope you're well and ready to start the lesson

II. Warming up

In order to tune into studying I suggest listening to a short dialogue and guess the topic of the lesson.

(Typescript of the dialogue)

Match the definitions to the items.

Software, A cookie, The Inbox, Data , Social Networking, You Tube, Google, An App, A Wi-Fi hotspot, The Internet
--

....is the Global wide area network that connects computer system across the world.

....is an Internet access point, that is found in public places, like cafes, hotels and airports and allows different devices to communicate over a wireless signal

... is a software program for a mobile phone which allows to use the phone as a torch, a camera, a map or a game console.

....is the world's most popular search engine.

....is the video sharing service which allows to watch posted videos and upload own ones.

....is the system which allows users to be a part of virtual community.

....is information processed or stored by a computer.

....is a small amount of data which stores login information for a specific site.

....is the main folder that your incoming mail gets stored in.

....consists of codes, written by programmers, which might be installed on computer

Think about the last time you used your computer or phone. What did you do, which site did you use?

to update personal details

to join a chat on

to edit preferences

to download

a .....from.....

to update contact details

to upload

a.....to.....

to log on the..... account

to post a comment on Internet forum

III. Speaking

T: In this rapidly moving time we manage to cope with information, a lot of different information. We receive it and give it back. So, let's state the main aspects of using the computer technologies, as well as The Internet as one of the quickest and cheapest way of receiving up-to-date information. In addition, don't forget to use the expressions for presenting and listing ideas.

P 1 In fact today, computers have become phones and phones have become computers, or smartphones. You can talk to people face to face linking to satellite services, as well as texting them. It's particularly useful for people who have families and friends in other cities or countries.

IV. Reading «The Facebook party that became a riot».

Before reading.

T: Read the title of the story. Discuss the picture. What might happen?

-The people are bound to fight.

-The car is likely to be broken.

- The people in the photo might be angry and confused.

- The violence must have taken place there

T: I'd like to refer you to the words you might find difficult

Word list

A riot – a noisy public disorder

An avalanche – a large mass of snow

Unauthorized – without official power

Scan the text The Facebook party that became a riot

After reading

Group A

Answer the questions

1. What did Merthy plan for her birthday party?
2. What mistake did Merthy make?
3. How many people did see invitation, which wasn't marked «private»?
4. What was the number of confirmed guests?
5. How was the party named and what made the matters worse?
6. What accidental damage has been done in the centre of Haren?
7. What clean-up effort was done by Facebook to identify rioters?

Group B Check your vocabulary: gap fill. Complete the gaps with a phrase from the box.

take place	broke out	set on fire	turned up	send out
named after	brought in	clean-up effort		

1. Merthy used her Facebook page to _____ invitations.
2. The event was _____ a party in a film.
3. Teenagers _____ at the house to have their photos taken.
4. 5,000 teenagers gathered in Haren on the night the party was supposed to _____.
5. When it became clear there was no party, violence _____.
6. Riot police were _____ to control the crowds.
7. Shops were vandalised and cars were _____.
8. Facebook was involved in the _____ in some days after riot.

T: So as we can see, The Internet chatrooms aren't so safe and unoffending as they seem to be

V. Writing

T: Complete the reminders for safe using the social-media.

Complete the sentences using the Conditional Type 2

1. Everybody _____ (be) online 24 hours a day if the number of Wi-Fi hotspots _____ (increase).

2. If people _____(spend) more than 30 hours a week chatting on the social-networking sites, they _____(become) addicted to them.
3. If people _____(become) addicted to the social-networking, they _____(lose) all sense of time.
4. If people _____(treat) the online world as the real world, they _____(become) less social.

V. Listening and watching. «Tips for Being safe online».

T: You will watch the video which was downloaded from BBC teens channel which is so popular among British adolescence. From the video you should define the key information about how you can stay safe online and prepare safety tips for Ukrainian students. Each group will prepare 4 tips and don't forget to choose the expert for summing up ideas.

«Tips for Being safe online».

Before-watching .Match the words with the definitions.

advice, a password, to upload, to be nice, a profile, to manage, a tip, to be online

1. _____ suggestions about what you think somebody should do
2. _____ to control or be responsible for something
3. _____ to be connected to the internet
4. _____ a piece of useful advice
5. _____ to be kind and friendly
6. _____ to copy to a computer system or the internet
7. _____ a short description of someone
8. _____ a secret word or combination that shows a computer who

you are.

While-watching. Are the sentences true (T) or false (F)ps

1. The video gives you eight tips to help you stay safe online. _____
2. You don't need to be as nice to people online as you are in the real world. _____
3. You should always think carefully about who will be able to see your photos and videos when you upload them to the internet. _____

4. It's OK to post your personal details on websites that you trust and use often._____
5. You should make sure your pages are only visible to your friends._____
6. Most websites don't care about their users and don't want to know if you have a problem._____

After watching. Present the group projects, which are tips with matching pictures.

Possible answers

Group A

1. Be nice to people online.
2. Take care with what you share.
3. Keep personal information private.
4. Check your privacy settings.

Group B

5. Know how to report posts.
6. Keep your passwords safe.
7. Never meet anyone in person that you've only met online.
8. If you see anything online that you don't like or you find upsetting, tell someone you trust.

VI Speaking

So, our lesson is coming to the end. Let's make the conclusion

Expert 1 I completely agree with the saying «**That's how you collect, organize and use information determines you win or lose**». It means that

You should \ You shouldn't...

Expert 2 It's definitely true that "he who owns the up-to-date information – owns the world". In spite of searching the information while surfing the net don't forget about your security.

You should \ You shouldn't...

T: So, you do of course have a choice but you should restrict the information you pass on to Facebook, Twitter, Instagram and YouTube. You should also remember that Internet Safety is real issue and very worrying. And now it's high

time to present you ads about the latest inventions of the 21-st century which I think will improve the people's lives. (Students present their projects)

VIII. Ending of the lesson

Evaluation. Feedback.

Home assignment: write the essay (150–200 words) «Internet chatrooms. Do they serve a useful purpose?»

Список використаних джерел:

1. Angela Healan, Katrina Gormley. Close-Up Student's Book B2 National Geographic Learning, 2014. 188 p.
2. URL: <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/skills/reading/upper-intermediate-b2-reading/facebook-party-became-riot>.
3. Tim Falla, Paul A. Davies. Solutions Upper-Intermediate Student's Book Oxford University Press, 2013. 144 p.
4. Tim Falla, Paul A. Davies. Solutions Upper-Intermediate Workbook Oxford University Press, 2013. 115 p.

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТА САМОРОЗВИТКУ УЧНІВ НА УРОКАХ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Л. Г. Герус, учителька української мови та літератури
*Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне*

Учителі шкільного методичного об'єднання суспільно-гуманітарних дисциплін, працюючи над теоретичним аспектом висвітлення проблемної теми, визначили такі складники громадянських компетентностей особистості, що підлягають формуванню у школі, як:

- *громадянські знання*, що забезпечують набуття уявлення про форми та способи життя, реалізації потреб, інтересів особистості в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному просторі демократичної держави загалом і української зокрема;

- *громадянські вміння та досвід* участі в соціально-політичному житті суспільства та практичного застосування таких знань;

- *громадянські чесноти* – норми, установки, цінності й якості, притаманні громадянинові демократичного суспільства.

В основній школі водночас із поглибленням знаннєвого та ціннісного, насамперед морально-етичного, складників громадянської компетентності педагоги акцентують увагу на соціальному складникові, що забезпечує учнів знаннями та навичками, потрібними для участі в житті класу, школи, громади (співпраця, співробітництво, комунікація, повага до інших, толерантність, права й обов'язки, залагодження конфліктів, громадянське суспільство).

У старшій школі вчителі концентруються на міжособистісних, політологічних, правових та економічних аспектах громадянської компетентності, що передбачають глибоке розуміння учнем сутності демократії, форм участі громадян у житті суспільства й держави, їхніх прав і обов'язків, прав і свобод людини, форм і функцій державної влади, процесів ухвалення рішень і контролю за ними, сутності ринкових відносин, економічних чинників розвитку демократичного суспільства. Особливістю формування громадянських умінь на цьому рівні освіти є здатність учня свідомо застосовувати набуті знання, вміння та навички для розв'язання проблем власного життя, життя громади, держави й суспільства, орієнтуючись на цінності громадянського суспільства.

Безумовно, найбільш ефективним інструментом формування громадянських компетентностей виступають уроки правознавства, історії України, курсу «Людина і світ», географії, української мови та літератури, де вивчення навчального матеріалу безпосередньо спонукає до формування громадянськості в учнів основної та старшої шкіл.

Під іншим кутом зору громадянські компетентності розглядають на уроках світової літератури, всесвітньої історії, географії країн світу. Учням пропонують навчальні матеріали, що сприяють досягненню високого рівня полікультурних знань, виховання у школярів поваги до інших національних традицій, вироблення бачення особливості та цінності української історії й культури у світовому контексті.

Механізм формування громадянської компетентності особистості на уроках предметів суспільно-гуманітарного циклу полягає в реалізації комплексу послідовних етапів: цілепокладання, визначення очікуваних результатів, мотивація, ситуація успіху, здобуття знань, формування вмій і навичок, творче використання знань, умій і навичок у життєвих ситуаціях, контроль сформованості компетентностей, саморозвиток.

Для реалізації принципів громадянської освіти, покликаної готувати молоду людину до відповідального громадянства, велике значення має патріотичний напрям. Тому, використовуючи активні форми та методи й урочної, й позаурочної роботи, ефективні для реалізації суб'єктної позиції вихованців, без якої неможливе становлення активної громадянської позиції, на уроках суспільно-гуманітарного циклу вчителі-предметники виконують такі завдання:

- розвиток національної самосвідомості як родовідної причетності особи до ментальної непересічності етносу;
- гуманістична спрямованість на позитивне сприймання природи людини, її психосоціального розвитку та життєвого шляху;
- високий рівень культури поведінки як моральний імператив (кодекс) учинку, еталонне нормотворення та морально-етична діяльність;
- духовне життя як прогресуючий внутрішній розвиток, усезростаюча віра, добродійна любов і безмежне самотворення;
- ментальна мудрість як буттєве поєднання особистістю кращого національного досвіду, розумових здібностей, моральної виваженості й духовно-естетичної досконалості.

Основною умовою реалізації зазначеної проблеми є залучення методичних підходів, які передбачають позицію учня як активного співтворця уроку. Відтак найважливішими організаційними формами навчальної діяльності постають:

- прості (ситуативні ставлення) та складні (багаторазові ставлення);
- короткочасні (п'ять хвилин з улюбленим віршем, письменником, героєм) і довготривалі (декадник української мови та літератури, тиждень козацтва тощо);
- за кількістю: групові (два та більше учасників), масові (клас, гурток), індивідуальні;
- за творчим підходом: традиційні, творчі (інноваційні);
- спонтанні (наприклад, стихійна дискусія), спеціально організовані, сплановані.

Як відомо, один із ключових напрямів громадянської компетентності учнівської молоді – правове виховання особистості, набуття нею правової культури. Це означає, що основою правомірної поведінки є усвідомлена соціально корисна дія, коли особистість дотримується норм права, виявляє ініціативність, творчість, об'єктивно оцінює ситуацію, готова до соціально усвідомлених учинків. Рівень сформованості правомірної поведінки, передусім, залежить від правосвідомості, що відображає правову дійсність у формі юридичних знань, оцінки права, правових установок, орієнтацій, рівня позитивних ставлень до цінностей, які регулює закон.

Серед художніх творів, які пропонують для читання та вивчення в 10–11-х класах, достатньо таких, які розкривають проблеми розвитку демократичного суспільства та громадянськості. Їхня духовно-ціннісна проблематика відзначається спрямованістю на виконання таких завдань, як:

- поглиблювати знання учнів про людину та морально-правові взаємини в сім'ї, колективі, суспільстві;
- формувати громадянський і державницький світогляд особистості, її мовну компетентність;

- навчати визнавати пріоритет прав людини, поважати цінності демократичного суспільства;
- стимулювати пізнавальний інтерес учнів до правових знань, основ правової культури;
- застосовувати моделі неконфліктної поведінки та досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність за ухвалені рішення та їхнє виконання;
- робити свідомий вибір моделей поведінки, орієнтуючись на систему правових норм і загальнолюдських моральних цінностей;
- засвоювати правові норми та звички у повсякденному житті — необхідна потреба формування правомірної поведінки.

Громадянська компетентність учителя. Яким має бути педагог, щоб виховувати громадянські цінності в дітей? Часто зміст громадянської компетентності розкривають, оперуючи чеснотами людини, серед яких: патріотизм, інтернаціоналізм, демократизм, гідність, громадянська активність, дисциплінованість, відповідальність, совість, чесність, принциповість, справедливість, повага, працелюбність.

Громадянську компетентність здебільшого асоціюють з поняттям «громадянська зрілість». Таку характеризує не вік, а погляди, вчинки людини, що є гармонійно й усебічно розвинутою, із гуманістичним світоглядом. Зрілою є людина, що постійно самовдосконалюється, має високий рівень національної та планетарної свідомості, знає культуру й історію рідного краю, соціально відповідальна, наділена стійкими переконаннями. Громадянська зрілість не мислиться певним підсумком чи завершеним процесом. Для її підтримання потрібний постійний тренінг. І саме громадянська зрілість педагога – це запорука формування громадянської компетентності учнів.

Формування громадянської компетентності під час уроків. На уроках історії та інших дисциплін гуманітарного спрямування (право, етика, людина і суспільство) учні здобувають знання про найважливіші демократичні поняття, культурний і духовний розвиток людства, правові аспекти діяльності

суспільства. Курс літератури уможливило осмислення й обговорення моральних і філософських понять [5].

Ціль Нової української школи полягає у підготовці дитини до життя. Те, як поводитиметься дитина в житті, залежить від цінностей, які було закладено в процесі її навчання та виховання. Сухі факти, попри їхню цікавість, часто постають набором пустих звуків. Знання без виховання – небезпечне. Тому громадянські компетенції охоплюють знання, уміння та навички, що формуватимуть дитину як духовну й патріотичну особистість.

Діяльність учнів варто організовувати так, щоб задовольнити не лише їхні пізнавальні потреби, а й потреби саморозвитку особистості, як-от у:

- самоствердженні (самоосвіта, самовиховання, самовизначення, свобода вибору);
- самовираженні (спілкування, творчість, пошук, вияв здібностей і сил);
- захисті (самовизначення, профорієнтація, саморегуляція, колективна діяльність);
- самоактуалізації (досягнення особистісних і соціальних цілей, підготовка до адаптації в соціумі, соціальні потреби);
- формування історичних знань;
- розвиток історичного мислення;
- виховання особистісних якостей громадянина України;
- формування загальнолюдських духовних цінностей;
- сприйняття ідей гуманізму та демократії, патріотизму і взаєморозуміння між народами на основі усвідомлення історичного досвіду [6];
- підготовка до свідомої активної участі особистості в житті суспільства.

На уроках історії вчитель дає учням змогу критично ставитися до вивченого матеріалу, аналізувати та формулювати судження про прочитане чи почуте. Окрім того, сам має змогу подати певну подію так, щоб це спонукало учнів до пошукової діяльності. Саморозвиток учня на уроках буде можливий тоді, коли він бачитиме результат власної діяльності, мислитиме та

перетворюватиме знання на висновки. Такий підхід до навчання сприятиме формуванню в учнів цінностей, які складатимуть основу їхньої особистості. Для того, щоб дитина виросла гармонійною особистістю, з глибокими моральними переконаннями та патріотичним поглядом на світ, навчально-виховний процес вимагає реалізації під чітким керівництвом учителя.

Отже, вищеописаний процес є ефективним для виховання інтелектуальної, самодостатньої, з потужним духовним потенціалом особистості, що здатна самостійно й у найрізноманітніших ситуаціях робити життєвий вибір без порушення правового поля.

Список використаних джерел:

1. Бондар Л. Проблема громадянської компетентності. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2003. № 3. С. 64
2. Булгакова В. Роль проблемно-полілогічного навчання у формуванні соціально адаптованої особистості. *Історія України*. 2006. № 1.
3. Забезпечення формування громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти (Підсумковий документ робочої групи з розробки планів і програм проєкту «Громадянська освіта – Україна»). *Історія в школах України*. 2006. № 8.
4. Компетенсний підхід у сучасній українській освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг.ред. О. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004.
5. Ляшенко І. Соціалізація школярів засобами правової освіти та виховання. *Історія України*. 2002. № 43. С. 24–27.
6. Охріменко М. Особистісно орієнтований підхід до формування активної громадської позиції учнів. *Історія України*. 2002. № 45.
7. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18.
8. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів 6–11 кл. Київ: Ірпінь, 2005.

9. Родигіна І. В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. Харків: Вид. група «Основа», 2005.
10. Громадянські компетенції. URL: <http://ukped.com/ukrainska-mova-ta-literatura/6784-osnovni-ponyattya-kompetentsiya-kompetentnist.html>.
13. Патріотизм [Електронний ресурс]. 2016. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC>.
14. Саморозвиток [Електронний ресурс] / pidruchniki. 2015. URL: http://pidruchniki.com/15461213/pedagogika/samorozvitok_protse_samorealizatsiyi_osobistosti
15. Формування громадянських компетенцій [Електронний ресурс]. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/1251-navchayuchi-navchayus-gromadyanska-kompetentnst-vchitelya-ta-uchnya>.

ІДЕЯ РАДОСТІ ЖИТТЯ ТА ВІДКРИТТЯ СВІТУ

В РОМАНІ Е. ПОРТЕР «ПОЛІАННА»

(конспект уроку для учнів 5 класу)

М. М. Конончук, учителька зарубіжної літератури
*Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне*

Мета: продовжити ознайомлення з романом Е. Портер «Поліанна», з'ясувати правила гри головної героїні твору, навчитися самим грати у радість; розвивати навички роботи з художнім твором, увагу, спостережливість, вміння висловлювати власні думки, зв'язне мовлення; виховувати оптимізм, толерантність, прагнення турбуватися про інших.

Обладнання: тексти твору, ілюстрації до роману, плакат зі схематичним зображенням дерева.

Тип уроку: комбінований.

Епіграф уроку: *Більшість людей щасливі настільки, наскільки вони вирішили зробити себе щасливими (А. Лінкольн).*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Етап організації класу

II. Актуалізація опорних знань

1. «Лови помилку»

1. Поліанну було названо на честь її мами (Поліанну було названо на честь тіток – Поллі й Анни).

2. Ненсі засмутилася, коли дізналася, що з ними в будинку житиме дівчинка (зраділа).

3. Тітка Поллі виділила Поліанні кімнату у підвалі (на горищі).

4. Батько Поліанни поїхав у далекі країни (помер).

5. Ненсі принесла в будинок безпритульних тваринок (їх принесла Поліанна).

6. Джиммі втік з дому через погане ставлення батька до нього (він утік із сиротинця).

7. Місіс Сноу була здоровою жінкою (ні, вона мала проблеми з ногами та не могла ходити).

8. Поліанні дуже подобалося брати уроки в тітки Поллі (ні, вона вважала, що ці уроки не залишають їй часу, щоб жити).

9. Джон Пенделтон зламав руку (він зламав ногу).

Бесіда

- Які ігри ваші улюблені?
- У які ігри грали відомі літературні герої? (Том Соєр і Гек Фінн грали в піратів, малюк і Карлсон гралися в привидів, Гаррі Поттер грав у Квіддич, діти із повісті «Лев, Чаклунка та шафа для одягу» грали в хованки).

- У яку гру грала героїня повісті «Поліанна»? (в радість). Хочете навчитися грати в цю гру?

III. Мотиваційний етап. Оголошення теми та мети уроку

Гра «в радість», про яку ми сьогодні говоритимемо, – це чудова гра, яка допомагає бути веселим, співчутливим, добрим, не боятися труднощів, бути оптимістом. Мабуть, саме тому роман «Поліанна» набув неабиякої популярності, а прихильники книги створили мережі «Клубу Поліанни». У цих клубах гуртуються люди, які хочуть грати в радість. Сподіваюся, ми сьогодні теж навчимося грати в цю, здавалось би, просту, але водночас таку серйозну гру.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Евристична бесіда

Яку ж радість приносила Полліанна?

Кого першого вона навчила грати у свою гру?

Чи легко Ненсі було зрозуміти правила гри?

Кого ще навчила грати дівчинка у свою гру?

Чи відразу жителі міста розуміли правила та долучалися до гри?

Чи приносило радість дівчинці те, що все місто грає?

2. Робота з текстом

Знайдіть цитати й зачитайте, які радощі знаходила Поліанна в життєвих негараздах.

1. Тітка не приїхала зустріти її на вокзалі.

2. У кімнаті Поліанни не було дзеркала.

3. Поліанна дізналася, що в будинку місс Поллі не подають морозиво до столу (хоча вона його дуже любить).

4. Тітка Поллі поселила дівчинку в кімнаті на горищі.

5. Місс Поллі залишила Поліанну без вечері.

6. Ненсі не любила своє ім'я.

7. Тітка Поллі заборонила дівчинці відчиняти вікно в кімнаті.

3. Рольова гра: «Тепер я радію, тому що...»? (учні називають усіх героїв, які грали в радість)

Розповідь про кожного від його імені.

Ненсі

Місіс Сноу
Джона Пендлтона
Хлопчика Джиммі
Лікаря Чилтона
Священика Пола Форда
Міс Міллі
Місіс Бентон
Місіс Гарбел
Місіс Том Пейсон

4. Ситуативне моделювання

Якщо ми хочемо навчитися грати «в радість», насамперед, маємо скласти правила гри.

Учні складають правила гри в радість.

- Кожен може грати в цю гру.
- У поганому знаходити щось хороше.
- Ніколи не сумувати.
- Думати про те, що щось може бути гіршим.
- Ніколи не сміятися з чужого горя.
- Дарувати радість людям.
- Перетворюй свої будні та будні своїх близьких на свято.

5. Вирішення проблемних ситуацій

1. Щодня в школі багато уроків (чим більше я навчаюся, тим більше знатиму; я можу довше бачити своїх друзів-однокурсників; чим більше уроків, тим більше перерв (а перерви я люблю)).

2. Ти випадково розбив улюблену чашку мами (є привід подарувати їй нову; вибрати нову чашку разом із татом).

3. Ти очікував отримати 11 балів за контрольну з математики, а отримав лише 8 (краще вивчити предмет, адже помилок я все-таки припустився; я зрозумів, що відволікатися під час контрольної роботи, – погано).

4. Завтра починаються канікули, а ти захворів (є нагода почитати улюблену книжку; друзі придуть навідати; мама приготує улюблену страву).

V. Підбиття підсумків уроку

1. «Мозковий штурм»

У чому полягає секрет популярності книги?

Які важливі моральні та суспільні проблеми порушено в повісті?

2. Робота з епіграфом

Прочитайте уважно епіграф. Ці слова належать відомому американському президентові А. Лінкольну. Як ви розумієте його слова? Чому, на вашу думку, саме ці слова стали епіграфом до уроку?

3. Завершальне слово вчителя

На зло всім невдачам,

На зло всім розрухам,

Що б з вами не сталося –

Не падайте духом.

І далі в житті ви мої слова згадуйте:

«Частіше всміхайтесь і духом не падайте!»

VI. Домашнє завдання

Дочитати роман, дібрати цитати для характеристики образів персонажів.

V. Рефлексія

«Дерево радості»

Учні записують на різнокольорових аркушах продовження фрази «Поліанна навчила мене...» та прикріплюють їх до схематичного зображення дерева.

ШКОЛА ЯК ГРОМАДА

(конспект уроку з громадянської освіти для учнів 7–8 класів)

А. В. Малярчук, вчитель історії та права
*Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне*

Мета:

- усвідомлення найважливіших понять і термінів: громада, самоврядування, освітньо-виховний процес;
- формування вміння добровільної, внутрішньомотивованої участі особистості у громадській політиці, навичок суспільного обговорення громадянами спільних проблем;
- сприяння формуванню демократичних цінностей та активної громадянської позиції;
- формування та розвиток ключових компетенцій: соціокультурної, інформаційної, комунікативної, розвиток елементів громадянської компетентності, а саме: навчальної, дослідницької, компетентності соціального вибору, компетентності соціальної дії;
- виховання суспільно активних громадян для підтримання та зміцнення самоврядування як основи участі у справах конкретної спільноти, громади, спрямоване на набуття навичок громадського самоуправління.

Обладнання: аркуші паперу, плакати, фломастери, маркери, різнокольорові аркуші липкого паперу, мультимедійна презентація, тематичні плакати.

Очікувані результати:

- критично оцінювати дійсність;
- знаходити шляхи розв'язання суспільних проблем;
- чітко й аргументовано висловлювати свої думки;
- впливати на рішення владних структур.

Хід заняття

I. Організаційний момент. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель: привітання учнів та організаційні моменти.

Вправа «Прийняття правил»

Учитель: Правила є важливими в житті людини і суспільства. Вони допомагають регулювати взаєностосунки людей. Для продуктивної праці на факультативному занятті, щоб кожен із вас почувався комфортно і міг діяти ефективно, потрібно знати правила його проведення. Зачитає їх Анна.

- Вдумуватися в сказане.
- Поважати точку зору однокласника.
- Бути позитивним.
- Говорити від свого імені.
- Не критикувати.
- Бути активним.
- «Піднесена рука», «стоп».

Слово вчителя.

Отож, перед кропіткою справою проведемо вправу «Звук класу» (1 хв.), мета якої – налаштувати на роботу за темою, сприяти згуртованості класу.

Хід вправи

- Прошу стати в коло, заплющити очі та задумати який-небудь звук, який ви зможете відтворити, але кожен промовлятиме його лише тоді, коли відчує мій дотик. (Учитель, тихенько проходячи між учнями, торкається кожного, а ті відтворюють задумані звуки так, щоб їх могли почути всі в класі. Коли діти відтворили свої звуки, вчитель пропонує їм, не розплющуючи очей, відтворити звуки разом.) Дякую. Це і є звук нашого класу. Сьогодні звучатиме особиста думка кожного, але зрештою ми повинні прийти до єдиного висновку – що таке школа як громада. Для того щоб знайти правильну відповідь це запитання, разом сформулюймо мету факультативного заняття:

Формулювання мети разом із класом (очікувані відповіді):

- ознайомитися з громадянськими навичками та цінностями;

- навчитися брати участь у громадських справах;
- готуватися до взаємодії із соціальним середовищем;
- брати ефективну участь у житті громади;
- набути навички громадського самоуправління;
- формувати вміння суспільного обговорення громадянами спільних проблем.

«Джерело термінів»

Учитель: На факультативному занятті ви ознайомитеся із відповідними поняттями, тож нап'ємося знань із «Джерела термінів» (огляд термінів підготував Нестеров Олександр).

Учень: Для того щоб краще орієнтуватися в темі «Школа як громада», варто знати, що означають такі терміни, як:

громада – форма соціальної (колективної) організації людей, натовп дружніх людей, місцева спільнота, місцева організація та частина суспільства; характерна майже для всіх народів (матеріали Вікіпедії);

самоврядування – розвиток відповідальності людини, що її досягають за допомогою самоактивізації, організованого саморегулювання. Результатом розвитку самоврядування є взаємна відповідальність членів колективу й керівництва за результати діяльності освітньої установи (Педагогічний енциклопедичний словник);

освітньо-виховний процес – спільна діяльність учителів, дітей, батьків та інших осіб зі створення умов і забезпечення необхідного суспільству рівня освітніх знань, компетентностей і вихованості.

У навчальному процесі задіяні насамперед учні, вчителі, а також батьки учнів (Закон України «Про освіту» (ст. 41)).

Учитель: Отож, до справи. Ще з давніх-давен у народі побутував звичай будувати житло тільки на тій території, де гарно ростуть трави, дерева, тече річка. І наше творіння розпочнемо на правовому полі, адже саме в його межах діють закони, які засадничі для школи як громади. До речі, на ньому вже виросло конституційне дерево з яблуками, що є плодами праці юристів,

народних депутатів зі створення законів. Яким основоположним законом ми керуватимемося під час факультативного заняття?

Учні: Законом України про освіту.

Учитель: Так, але сьогодні нам будуть потрібні лише окремі його статті. Які саме, розкаже Шелепа Дмитро, а прокоментує Чабан Каріна.

«Конституційне дерево».

Учень: Отримати відповідь на запитання «Що таке школа як громада» нам допоможуть такі статті Закону України «Про загальну середню освіту»:

- *Стаття 6.* Здобуття повної загальної середньої освіти.

Громадянам України, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти (...).

- *Стаття 8.* Загальноосвітній навчальний заклад.

Загальноосвітній навчальний заклад – навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права громадян на загальну середню освіту.

Стаття 19. Учасники навчально-виховного процесу.

Учасниками навчально-виховного процесу в загальноосвітніх закладах є учні (вихованці), керівники, педагогічні працівники, психологи, бібліотекарі, інші спеціалісти, батьки або особи, які їх замінюють.

Стаття 39. Управління та громадське самоврядування загальноосвітнього навчального закладу.

Керівництво загальноосвітнім навчальним закладом здійснює директор.

Стаття 20. Учень (вихованець).

Учень (вихованець) – особа, яка навчається й виховується в одному із загальноосвітніх навчальних закладів. Зарахування учнів до загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється, як правило, з 6 років.

Учитель. Школа як громада. Як і всі слова, слово «громада» є сукупністю букв. Тому ми спробуємо схарактеризувати значення цього терміна з огляду на те, які явища та поняття входять до нього.

Г – громадяни;

Р – розвиток;

О – оптимізм;

М – майбуття;

А – актуальність;

Д – державність;

А – активність.

Учитель: Розглянемо більш детально питання, хто є учасниками навчально-виховного процесу у школі, шляхом створення будівлі школи.

Учні заповнюють стилізовану під будинок школи таблицю:

- учні;
- учителі;
- батьки;
- адміністрація;
- інші спеціалісти.

Хто належить до категорії «інші спеціалісти»? Назвіть цих працівників школи:

- медична сестра;
- завідувач господарською частиною;
- технічні працівники;
- водій;
- кочегари;
- сторожі.

Учитель: Учні, вчителі, батьки... як часто під час навчально-виховного процесу між ними виникають кумедні ситуації. Пропоную відпочити шляхом показу свого варіанту дитячого гумористичного журналу «Єрлаш».

Обов'язки і права.

Учитель: Після невеличкого відпочинку продовжимо будувати школу як громаду. Ви правильно вказали всіх учасників навчально-виховного процесу, вказали, що насамперед це учні, вчителі, а також батьки учнів.

Розглянемо, якими є права й обов'язки учнів, учителів і батьків у навчальному процесі? Для цього об'єднайтеся у три групи та складіть три опорно-логічні схеми «Учні, вчителі, батьки: права й обов'язки». (Учні йдуть працювати).

Учень: Шановні вчителі, прошу вас дати відповідь на запитання «Хто головний у шкільній громаді: учні, вчителі чи батьки?»

(Учень роздає вчителям бланки та потім збирає їх і йде опрацьовувати.)

Вчитель: Ось уже й готові опорно-логічні схеми, тож погляньмо, чи не переплутали восьмикласники права з обов'язками. Слово першій групі.

Учні мають право:

- обирати форму, профіль навчання, індивідуальні програми;
- брати участь у науковій роботі, предметних олімпіадах, конкурсах, турнірах;
- обирати та бути обраними до органів шкільного самоврядування;
- користуватися навчальними кабінетами, спортивними залами та майданчиками, майстернями, лабораторіями, бібліотекою, побутовою базою навчального закладу;
- залучатися до роботи самодіяльних об'єднань (товариств, клубів тощо), а також створювати їх.

Учні зобов'язані:

- виконувати правила внутрішнього розпорядку навчального закладу, Статуту школи, правила для учнів;
- систематично й глибоко опановувати знання, виробляти практичні навички та вміння;
- дотримуватися моральних та естетичних норм, дбайливо ставитися до шкільного майна.

Вчитель: Друга група ознайомить нас із правами й обов'язками учителів.

Учителі мають право на:

- пошану і захист професійної честі та гідності;
- підвищення кваліфікації та перепідготовку;

- вільний вибір форм, методів і засобів навчання;
- участь у роботі органів громадського самоврядування навчального закладу.

На вчителів покладаються обов'язки:

- дотримуватися вимог Закону України «Про освіту» та виконувати Статут школи, правила внутрішнього розпорядку навчального закладу;
- захищати учнів від будь-яких форм фізичного та психічного насильства;
- дотримуватися педагогічної етики;
- забезпечувати умови для засвоєння учнями навчальних програм, підвищувати свій професійний рівень.

Третя група працювала над визначенням прав та обов'язків батьків.

Прошу.

Батьки мають право:

- обирати навчальний заклад і форми навчання для неповнолітніх дітей;
- брати участь у роботі шкільних органів самоврядування.

Батьки зобов'язані:

- виховувати дитину в дусі пошани до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї, народу, Батьківщини;
- піклуватися про здоров'я своєї дитини, її фізичний, моральний і духовний розвиток;
- забезпечити здобуття дитиною загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя;
- поважати права дитини, її честь і гідність.

Учитель. Послухаймо результати соціологічного опитування «Хто головний у шкільній громаді: учні, вчителі чи батьки?». Слово учневі-соціологу.

ЛЕОНІД ГЛІБОВ «ГРОМАДА»

Одваживсь Вовк у Лева попросити,

Щоб старшиною до Овець

Наставили його служити...

Лукавий молодець!
Попереду він кинувсь до Лисиці,
Щоб тая нищечком у Львиці
Поворожила про його.
Лисичка здатна до сього:
Крутнула хвостиком — і допомоглося, —
Все до ладу й прийшлося.
Став думать Лев, що, може б, і не слід,
Бо препоганий Вовчий рід, —
Та треба ж іноді і жінці догодити...
Тут як би владить так,
Щоб який-небудь неборак
Не здумав шелесту зробити:
Скрутив, мов, як хотів...
І Лев звелів
Кликнуть громаду на пораду.
Ну, чи громаду, то й громаду...
Зійшлись... Ніхто нічого не сказав...
І Вовчик старшиною став.
А Вівці ж що? Хіба ж вони послули.
На раді стоячи? Про їх же діло йшло?..
От те ж то й лишенько! Овечок не було,
Бо не покликали – забули...
А слід побуть їм там!
Панове громадяни!
Ся байка вам
В пригоді, може, стане...

Вчитель: Яку пораду дає Леонід Глібов тим, хто обирає собі старшину?

(Відповіді учнів).

Ось таке багатогранне життя шкільної громади. Звісно, виконуючи так багато функцій, її учасники стикаються на своєму шляху з проблемами. Ну ж бо зараз спробуймо залагодити їх.

Уявіть ситуацію. Ви приходите вранці до школи й на дошці оголошень, біля розкладу, читаєте: «Перелік проблем, які потрібно розв'язати в школі найближчим часом».

У цьому переліку:

- поповнення шкільної бібліотеки цікавою та потрібною літературою;
- організація гарячих сніданків;
- довозення учнів уранці до школи;
- ремонт вікон і вхідних дверей;
- оновлення зовнішнього вигляду шкільних коридорів;
- допомога учням, які не встигають;
- допомога учням, які не можуть тимчасово відвідувати школу через хвороби;
- створення нових квітників на пришкільній території;
- насаджування молодих дерев і квітучих кущів;
- створення живого куточка.

Завдання:

1. Яка з утворених груп учасників навчально-виховного процесу мала б розв'язувати вказані проблеми?

2. Яка з груп може залагодити їх самостійно, а якій потрібна допомога іншої групи?

Хто може ще долучитися до розв'язання цих проблем?

3. До залагодження яких проблем могли б долучитися ви?

(Відповіді учнів)

Загальновідомо, що більшість справ вирішують колективно. На що вказує те, що шкільні справи потребують об'єднання зусиль багатьох учасників навчально-виховного процесу?

- Про те, що шкільні справи є складними та стосуються кожного члена шкільної громади.

А тепер пропоную виконати таке завдання: заповніть пропущені місця в тексті.

«Наша школа розташована в ....

Тут навчаються та працюють ...

Усіх їх об'єднує одна мета ...

Шкільний колектив складають:

Кожен з учасників освітньо-виховного процесу виконує такі завдання:

- учні –
- учителі –
- директор і завучі школи –
- технічні працівники –
- бібліотекар –
- батьки –

Тільки разом усі вони можуть зробити школу кращою.

Підсумок заняття.

За допомогою методу «Прес» аргументуйте свою думку. Схема відповіді:

- Позиція: «Я вважаю, що ...» (школа є громадою).
- Обґрунтування: «Тому, що ...», вкажіть, на чому ґрунтуються докази слушності вашої позиції (до неї входять учні, батьки, діти, адміністрація, технічні працівники, які разом роблять справи і розв'язують проблеми).
- Приклад: «Наприклад...» і наведіть факти, які підтверджують вашу позицію (у школі працює президентська республіка, кожен клас бере участь у суспільно корисних справах).

Рефлексія.

НЕОРОМАНТИЧНЕ УТВЕРДЖЕННЯ ДУХОВНО-ЕСТЕТИЧНОЇ СУТНОСТІ ЛЮДИНИ В «ЛІСОВІЙ ПІСНІ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ

(конспект уроку для учнів 10 класу)

О. М. Вертелецька, учителька української мови та літератури
*Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне*

Ім'я уроку: «Коли ж це не любов, то що це може бути. Коли ж любов, тоді яка вона?»

Мета: розкрити неоромантичне утвердження духовно-естетичної сутності людини у драмі-феєрії, проблему справжнього кохання, порушену у творі; удосконалювати вміння й навички аналізу літературного твору, навички роботи з текстовим матеріалом; розвивати в учнів творчу уяву, вміння визначати підтекст художнього твору, вміння дискутувати, аргументувати власні думки, робити висновки; виховувати повагу до чуттєвої сфери людського життя, високі духовно-моральні якості у процесі формування громадянських компетенцій.

Цілі уроку.

Учні знатимуть: сутність порушених у творі проблем;

учні вмітимуть: висловлювати ставлення до прочитанного, аналізувати, аргументовано викладати власні думки.

Тип уроку – урок проблемного пошуку (за особливостями взаємодії учителя й учня), урок закріплення знань, умінь і навичок.

Обладнання: ТЗН, відеофільм, ілюстрації до твору, листівки-подарунки (слова з Біблії), цитати із сучасних українських пісень про кохання, картки, тексти твору.

Випереджувальні та індивідуальні завдання: повідомлення про види любові, пошук сучасних українських пісень до драми-феєрії, підготовка інсценізації.

Епіграф:

Іноді любити – це любити,
як ніхто й ніколи не любив.

Іздрік

**Прийоми та методи, які запропоновано використати під час
опрацювання теми:**

- незакінчене речення,
- робота у групах,
- цитатний аналіз художнього тексту,
- гронування,
- мозковий штурм,
- дискусія,
- виконання тестових завдань,
- дослідницько-пошукова робота,
- інсценізація,
- перегляд відеофрагмента.

Хід уроку

1. Мотиваційний етап.

- **Забезпечення емоційної готовності до уроку.**

Відеоролик «Мавка. Лісова пісня. Аніме 2018»

Такою побачить Україна Мавку й «Лісову пісню» 2018 року. Це буде українське аніме за однойменним твором Лесі Українки. Йдуть роки, а ось та Лесина Мавка не залишає людей байдужими. Ось те кохання надихає й сьогодні. Ми з вами на уроці спробуємо розкрити таїну кохання, його неороматичну філософію в драмі-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки.

- **Актуалізація суб'єктного досвіду й опорних знань.**

Тест-контроль для перевірки домашнього завдання: взаємоперевірка за допомогою ключа.

1. Вкажіть жанр твору Лесі Українки «Лісова пісня»:

- А трагедія;
- Б побутова поема;
- В драматичні діалоги;
- Г драма-феєрія.

2. Де відбуваються події у творі Лесі Українки «Лісова пісня»?

- А у Карпатах;
- Б у Криму;
- В на Волині;
- Г у Галичині;

3. «Лісова пісня» – це зразок...

- А сентименталізму;
- Б реалізму;
- В неоромантизму;
- Г імпресіонізму.

4. Хто й кому каже слова (за твором Лесі Українки «Лісова пісня»)?

Ні! Я жива! Я буду вічно жити!

Я маю в серці те, що не вмирає.

- А мати Лукашеві;
- Б Килина Лукашеві;
- В Килина Мавці;
- Г Мавка «Тому, що в скалі сидить».

5. Що повертає Лукаша з вовкулаки в людину (за «Лісовою піснею» Лесі Українки)?

- А молитви матері;
- Б сила Лісовика;
- В чарівне слово (любов) Мавки;
- Г вогонь Перелесника.

6. Композиційну особливість «Лісової пісні» вказано в рядку:

А розгортання подій упродовж трьох років;

Б поділ на три дії, кожна з яких розпочинається пейзажем відповідної пори року;

В порушення хронологічної послідовності;

Г перехід зі світу людей у світ природи через сни дійових осіб.

Ключ: 1г, 2в, 3в, 4г, 5в, 6б

2. Цілевизначення і планування.

Оголошення теми уроку. Визначення цілей

• **Бесіда**

- Невже Леся Українка залишила для нас казку про міфічних істот? (В образах – люди з їхніми почуттями)

• **Гронування**

- Про що ж тоді твір?

Драма-феєрія «Лісова пісня» про ...

• **Слово вчителя**

Ім'я уроку: Коли ж це не любов, то що це може бути, коли ж любов, тоді яка вона?

Дивно... Для того щоб бути висококваліфікованим інженером, навчаються 5 років в університеті, щоб стати професійним танцюристом – навчаються з дитинства. Чому ж ми не вчимося любити по-справжньому? Як же любити? Яка має бути любов?

Як у майбутньому зберегти кохання, створити гармонійну пару та побудувати щасливу сім'ю? Мистецтву любові навчаються все життя.

Пошукаємо відповіді на ці запитання у драмі-феєрії Лесі Українки.

На дошці запитання

Сьогодні ми спробуємо дати відповідь на два запитання:

1. Яке ж справжнє кохання?
2. Кому з героїв драми-феєрії все-таки вдалося почути пісню кохання?

І цим самим розкриємо тему уроку, адже основною особливістю неоромантизму є увага до неповторного внутрішнього світу.

Учні формулюють цілі уроку

Записують тему й епіграф у зошит.

3. Опрацювання навчального матеріалу

• Бесіда

- Для початку виокремимо образи твору, які безпосередньо чи опосередковано розповіли нам про любов?

- Гаразд, а хто з них, на вашу думку, кохав?

- А Килина? Русалка? Можливо, це теж своєрідна любов. Спробуємо дослідити, яка любов була у них.

• Повідомлення учнів про види любові (випереджувальні завдання)

Учень підготував повідомлення про види любові, які виокремлюють філософи.

У Стародавній Греції розрізняли такі види любові:

Ерос. Захоплена, палка закоханість, заснована, передусім, на відданості та прихильності до коханої, а потім вже на фізичному потязі.

Людус. Любов-спорт, кохання-гра та змагання. Така любов заснована на фізичному потязі, це споживча любов. У таких стосунках людина налаштована більше отримувати, ніж щось давати своєму партнеру.

Сторге. Любов-дружба. Партнери є водночас і друзями. Їхня любов ґрунтується на теплих дружніх взаєминах. Такий вид любові часто виникає після багаторічної дружби або після багатьох років спільного шлюбу.

Філія. Любов заснована на духовному тяжінні, пов'язана з повним прийняттям коханого. Це любов до батьків, дітей, найкращих друзів, музи. Платон вважав, що це єдиний вид любові, який є істинною любов'ю. Безкорислива любов, тобто любов заради любові.

Манія. Це любов-одержимість. Вона змушує страждати людину. Закоханий повністю залежний від об'єкта обожнювання.

Агапе. Жертовна, безкорислива любов. Той, хто любить, готовий до самопожертви в ім'я любові. Така любов поєднує в собі милосердя, ніжність, відданість. Закохані прагнуть більше віддавати, ніж щось брати у стосунках. Також про таку любов ідеться в християнстві: жертовна любов до ближнього свого. Трапляється дуже рідко.

Прагма. Раціональна, розумова любов чи любов із «розрахунку». Така любов виникає не від серця, а від розуму, тобто народжується не від почуттів, а від усвідомленого рішення любити якусь конкретно людину. І це рішення ґрунтується на доказах розуму. Такий вид любові є корисливим.

- **Дослідницько-пошукова робота. Робота у групах. 5хв.**

Сьогодні ви долучитеся до пошуково-дослідницької роботи. Кожна з груп спробує з'ясувати, яка любов за поділом філософів була в героїв «Лісової пісні». Обов'язково працюйте з текстами, підкріплюйте відповіді цитатами. Дослухайтеся думки кожного. Домовтеся, хто буде у групі доповідати. Інші – доповнювати.

1 група – Мавка

2 група – Лукаш

3 група – Русалка й Килина

4 група – Перелесник і Той, що греблі рве

Герой	Вид любові	Цитати на підтверження, дії твору	Висновок
Мавка			Любов заради любові
Лукаш			Своїм життям не може до себе дорівнятися, тому й не зберіг кохання

Килина			Кохання – це розрахунок. Щастя в такому разі не буде
Русалка			Кохання – гра
Перелесник			Кохання як іскра. Спалахне й мине
Той, що греблі рве			Закохується в зовнішність

1 група – захист. Мабуть, найтрепетнішою сценою драми-феєрії є перша зустріч Лукаша та Мавки. Спробуймо її відтворити.

- **Інсценізація уривка 1 дії «Мавка і Лукаш»**

- **Бесіда**

- За що Мавка полюбила Лукаша?

- Яка ж її любов?

2 група – захист

- **Уривок з фільму «Мавка і Лукаш (своїм життям до себе дорівнятись)...»**

1. Чи був щасливий Лукаш у своїй сім'ї?

2. Чи бажала Лукашева мати йому щастя сімейного, в чому вона це вбачала, у чому її помилка?

3. А чи любив Лукаш Мавку? Яка ж його любов?

3 група – захист

- **Килина**

- Чи можна покохати людину за її матеріальні статки? Чому?

- Чи можна таке почуття назвати справжнім?

- Чи могла би бути Килина щасливою з Лукашем?

- Яке ж кохання в Килини?

- **Слово вчителя**

Слова Василя Стуса про Мавку та Килину

Василь Стус у листі до сина, 1982:

«Бо Мавка – це мрія, це коротке сонце в сірому житті, Мавка – це свято, великдень душі. А Килина – це сірі будні, це сало з часником, це повна макітра вареників і жодної зірки над головою. «Життя» любить килин, а мавок убиває. Бо Мавка за день проживе більше, як Килина за 100 років. Бо Мавка – це обрій, світанок, а Килина – як пшоно, висипане курам під ноги. Одне слово, драма-феєрія Лесі – це драма людського життя: трагедія журавля в небі і гопак свиней на оборі».

Мавка – небесне. Килина – приземлене.

- **Русалка**

- Чи погоджуєтесь ви з Русалкою, що кохання – це гра?

4 група – захист

- За що покохав Той, що греблі рве, Русалку? Чи закохуються люди в зовнішність? Ваше ставлення до такого почуття?

- А Яка любов у Перелесника?

- **Висновок дослідницько-пошукових груп**

Учні роблять **висновок**

Хто ж з героїв по-справжньому любив? Хто зумів почути справжню пісню кохання?

- **Метод «Мозковий штурм»**

Чи заздрила Мавка Килині? Не заздрила.

Чи гнівалася на Лукаша? Не гнівалася.

Чи зносила біль і зраду? Усе зносила.

Чи зникла любов Мавки до Лукаша?

То ж яка любов є справжньою?

Філософи, можливо, мають рацію. Але мені здається, й ваші слова цьому підтвердження, що по-справжньому любила тільки Мавка. Її любов

довготерпелива, не заздрісна, вірна, та, яка не гнівається, не думає лихого, ніколи не припиняється.

Розгорніть конверти, нехай грає мелодія справжнього кохання.

Зчитують уривок з Біблії. Послання (1 до Коринтян 13:4-8)

4. Любов довготерпить, любов милосердствує, не заздрить, любов не величається, не надимається,

5. не поводитья нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого,

6. не радіє з неправди, але тішиться правдою,

7. усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить!

8. Ніколи любов не перестає!

Ось яке справжнє кохання. Ми отримали відповідь на 1 запитання.

То хто ж почув пісню цього гарного дару?

- **Міжпредметні зв'язки. Музика.**

На сьогоднішній урок ви мали знайти сучасну українську пісню про кохання та виписати ключову фразу, яка б характеризувала епізод твору або любов героя. Поділіться своїми знахідками.

Фонотека сучасних пісень до «Лісової пісні»

1. Бумбокс «Люди».
2. ОЕ «Така, як ти».
3. ОЕ «Коли навколо ні душі».
4. ОЕ «Не питай».
5. Скрыбін «Я сховаю тебе».
6. Тіна Кароль «Твої гріхи».
7. Ріанобой «Кохання».
8. Один в каное «Лю».
9. Один в каное «Бути тобою».
10. Скрыбін «Місця щасливих людей».

4. Рефлексивно-оцінювальний етап.

Знаю, що дехто з вас погодиться з твердженням, що любов Мавки оспівано у пісні Руслани «Я тебе люблю». Додамо в текст Лесі ноти й цієї пісні.

Поки дівчата співають, зробіть висновок, чи досягнули цілей уроку.

Дівчата співають «Я тебе люблю» Руслани

Рефлексія: які емоції ви відчуваєте?

У якому епізоді могла б звучати ця пісня?

- Незакінчене речення

СЬОГОДНІ НА УРОЦІ (записати в зошит)

- **Я ДІЗНАВСЯ...**

- **Я ВІДЧУВАВ...**

- **Я ЗРОЗУМІВ, ЩО ...**

- Оцінювання учнів
- Слово вчителя

Про кохання багато не говорять. Я вірю, що в житті ви відчуватимете щире кохання, окрилене, небесне, одухотворене.

Пам'ятайте:

іноді любити – це любити

як ніхто й ніколи не любив.

Іздрик

5. Домашнє завдання. Інструктаж до виконання

Диференційоване:

Написати листа Мавці чи Лукашу (інших героїв твору).

Створити пам'ятку «Заповіді справжньої любові» (12 пунктів).

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ ЗАСОБАМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАДАЧ ЕКОНОМІЧНОГО ЗМІСТУ

Н. В. Баюн, учителька математики
*Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне*

Одним із найбільш актуальних завдань сьогодення в Україні є створення умов для виховання людини-громадянина, людини, що визначає громадянське суспільство як середовище для розкриття творчих можливостей, задоволення особистих і суспільних інтересів.

У громадянському та національному вихованні пріоритет належить саме освітньому складникові, що підлягає доповненню та розширенню вихованням у дусі громадянськості. Це поняття об'єднує громадянську, національну, політичну соціалізацію майбутнього громадянина та його здатність охоплювати таким процесом моральні цінності.

Саме на шкільні роки припадає ключовий період формування громадянської культури, громадянських цінностей, самоусвідомлення молоді людини, зокрема формування її національної свідомості. Школа покликана прищеплювати громадянську та національну свідомість учням під час вивчення всіх навчальних предметів, зокрема й математики. Адже виховання особистості відбувається не тільки в позаурочний час, а й у ході виконання самостійної роботи, розв'язування та конструювання задач і вправ на уроках математики: постановка вчителем дидактичної мети супроводжується добором завдань виховного змісту.

На сучасному етапі розвитку суспільства дедалі більше спеціальностей вимагають наявності високого рівня освіти, застосування математики, що закономірно передбачає розширення кола молоді, для якої практичне спрямування математики стає значущим. Завершальним етапом розвитку

здатності учнів мислити повинно бути не становлення безпосередньо розумової дії, а реалізація чи втілення останньої у практичну діяльність. Навчання ставить перед собою два завдання: забезпечити належний рівень математичної підготовки та створити умови для оптимального розвитку їхніх інтелектуальних і творчих здібностей, набуття практичної й економічної компетентностей.

Так, математичні задачі, дії, поняття можна доповнювати паралельним внесенням історичних відомостей про Україну, її символи, основні події, дати, розповідями про звичаї українського народу, тобто зразками громадянського виховання, – для плекання почуття гордості за власну Державу, дії її видатних діячів, досягнення народу. Відтак важливу роль у громадянському вихованні відіграють творчі завдання, пов'язані з економікою держави.

Основне завдання вчителя математики полягає в розвитку математичних здібностей і навичок учнів, підвищенні престижу знань, формуванні не тільки математичних, а й ключових компетентностей, тобто вироблення вміння послуговуватися набутими в процесі навчання знаннями у повсякденному житті. Для реалізації такого завдання ефективним є впровадження економічних задач, які є містком між абстрактними обчисленнями та свідомим вибором оптимального рішення.

Підведення учнів до необхідності виведення загальної формули, створення математичної моделі реальних явищ і процесів на основі індуктивних роздумів розвиває логічне мислення, що постає стрижнем математики.

На сьогодні теоретично обґрунтовано детермінованість ефективності добору задач економічного змісту дотриманням таких загальнометодичних *принципів*, як: 1) принцип науковості; 2) модульний принцип; 3) принцип систематичності і послідовності; 4) принцип диференційованої реалізованості; 5) принцип реалізації провідних функцій задач у навчанні; 6) принцип методичної доцільності.

5 клас

Задача 1. Яких збитків зазнало підприємство в разі стихійного лиха, якщо його майно було застраховане за системою першого ризику на суму 250 000 грн, а фактична сума збитків становила 290 000 грн?

Розв'язання: $290\,000 - 250\,000 = 40\,000$ (грн).

Мета: перевірити вміння аналізувати задачу; створити її математичну модель.

Завдання: розвивати вміння формулювати запитання до задачі відповідно до економічних понять.

Задача 2. Витрати родини на відпочинок у санаторії склали $\frac{1}{6}$ від річних доходів, а проїзд до місця відпочинку – $\frac{1}{20}$. Річний дохід родини склав 108000 грн. Скільки всього гривень було витрачено на відпочинок.

Розв'язання.

1) $108000 : 6 = 18000$ (грн) – коштувало перебування в санаторії.

2) $108000 : 20 \cdot 2 = 10800$ (грн) – коштував проїзд до місця відпочинку.

3) $18000 + 10800 = 28800$ (грн) – витрачено на відпочинок.

Мета: перевірити вміння виконувати математичні дії; аналізувати результати, порівнювати їх із реальними; формувати уявлення про сімейний бюджет і його особливості.

Завдання: розвивати вміння формулювати запитання до задачі з урахуванням сімейного бюджету, робити відповідні розрахунки, адаптувати учнів до розв'язування низки фінансових проблем реального життя.

Висновки: задачі на розрахунок сімейного бюджету охоплюють велике коло фінансових операцій і мають прикладну спрямованість.

Задача 3. У квартирі три житлові кімнати. Площа першої кімнати – $13,5\text{ м}^2$, площа другої – на $10,8\text{ м}^2$ більша за площу першої, а площа третьої – на

9,5 м² менша за площу другої. Скільки буде витрачено коштів для фарбування підлоги в усіх кімнатах, якщо витрати фарби складають 1 кг на 10 м², а вартість 1 кг – 67 грн.

Розглянемо розв'язання в кілька способів.

За діями:

- 1) $13,5 + 10,8 = 24,3$ (м²) – площа другої кімнати.
- 2) $24,3 - 9,5 = 14,8$ (м²) – площа третьої кімнати.
- 3) $13,5 + 24,3 + 14,8 = 52,6$ (м²) – площа трьох кімнат.
- 4) $52,6 : 10 = 5,26$ (кг) фарби потрібно, щоб пофарбувати підлогу.
- 5) $5,26 * 67 = 352,42$ (грн.) буде витрачено для закупівлі фарби.

Але є така проблема, що фарбу продають не на грами, тому в останній дії варто зауважити:

5. $6 * 67 = 402$ (грн.) буде витрачено для закупівлі фарби.

Відповідь: 402 гривні.

Виразом:

$(13,5 + 13,5 + 10,8 + 13,5 + 10,8 - 9,5) : 10 * 67 = 352,42$ (грн.) буде витрачено для закупівлі фарби.

Мета: перевірити уміння та навички виконувати обчислення з урахуванням швидкості та правильності. Уміння аналізувати практичний процес та співставляти розв'язки, здійснювати аналіз завдань.

Завдання: Залучення учнів до творчої та дослідницької діяльності з математики.

Висновки: у процесі виконання завдань ми повторили та закріпили правила додавання та віднімання десяткових дробів, проаналізували можливість виникнення помилок та розглянули способи їх усунення.

Задача 4. Під час посіву моркви витрачають 36 насінин на 1 м². Господар може купити фасоване у пачки по 10 насінин за 8 грн, або по 15 насінин за 12 грн. Які витрати будуть під час посіву поля довжиною 250 м і шириною 110 м.

Розв'язання:

- 1) $250 * 110 = 27500$ (м²) – площа поля.
- 2) $36 * 27500 = 990000$ (насінин) – потрібно для засівання поля.
- 3) $990000 : 10 = 99000$ (пачок) по 8 грн – потрібно для засівання поля.
- 4) $990000 : 15 = 66000$ (пачок) по 12 грн – потрібно для засівання поля.
- 5) $99000 * 8 = 792000$ (грн) складуть витрати на закупівлю насіння по 8 грн.
- 6) $66000 * 12 = 792000$ (грн) складуть витрати на закупівлю насіння по 12 грн.

Відповідь: витрати однакові.

Мета: перевірити вміння та навички аналізувати задачу, обчислювати площу, вибирати основне, складати модель.

Завдання: розвивати вміння аналізувати та виконувати завдання не тільки за зразком, а й у незнайомій ситуації, робити конкретні висновки.

Висновки: у процесі виконання завдання закріпили виконання математичних дій і порівняння результатів.

6 клас

Задача 1. Яку найбільшу кількість однакових подарунків можна зробити, якщо є 30 цукерок «Гулівер», 18 апельсинів і 24 пачки печива. Обчислити вартість такого подарунка, якщо один «Гулівер» коштує 7,2 грн, апельсин – 8,5 грн, пачка печива – 5,4 грн.

Математичною моделлю до задачі є обчислення НСК трьох чисел:

$$1. \text{НСК}(30, 18 \text{ і } 24) = 6$$

Можна зробити 6 однакових подарунків. У кожному буде по 5 цукерок «Гулівер», по 3 апельсини та по 4 пачки печива.

1. Для обчислення вартості подарунка складемо вираз:

$$5 * 7,2 + 3 * 8,5 + 4 * 5,4 = 83,1 \text{ (грн)}$$

Відповідь: 83 грн 10 к.

Мета: перевірити вміння та навички аналізувати задачу, розкласти числа на прості множники, складати математичну модель.

Завдання: розвивати вміння аналізувати та розв'язувати задачі, робити відповідні обчислення й формулювати відповідь.

Висновки: у процесі виконання завдання закріпили вміння знаходити НСК; виконувати математичні дії.

Задача 2. Визначити, яке страхове відшкодування отримає сільськогосподарський виробник, якщо він застрахує урожай ячменю за таких умов, що страхова компанія відшкодує збитки в розмірі 65 % від недоотримання врожаю. Середня врожайність з 1 га – 26,9 ц, а фактичне отримання – 21 ц га. Площа посіву – 200 га. Закупівельна ціна ячменю – 345 грн за 1 ц.

Розв'язання:

- 1) $26,9 \cdot 200 \cdot 345 = 1856100$ (грн) – ціна врожаю.
- 2) $21 \cdot 200 \cdot 345 = 1449000$ (грн) – фактична ціна отриманого врожаю.
- 3) $1856100 - 1449000 = 407100$ (грн) – збитки.
- 4) $407100 \cdot 65 : 100 = 264619$ (грн) – страхове відшкодування.

Мета: пригадати основні типи задач на відсотки та методи їхнього розв'язування, повторити правила множення десяткових дробів, зіставити числа, запропоновані в задачі, з фактичними даними по країні.

Завдання: розвивати вміння прогнозувати результати, формувати практичні вміння та навички, необхідні у повсякденному житті.

Висновки: закріпили вміння множити десяткові дроби, знаходити відсоток від числа.

Задача 3. Громадянин Петренко Остап Петрович має автомобіль, дачу та квартиру. На страхування майна було виділено 10 073 грн на рік. Скільки коштів було витрачено на страхування кожного з видів майна, якщо вартість автомобіля – 300 000 грн, дачі – 275 000 грн, квартири – 864 000 грн. Страхові суми є пропорційними вартості майна.

Розв'яжемо задачу, склавши рівняння.

Нехай $x\%$ – коефіцієнт пропорційності.

$\frac{300000x\%}{100\%}$ витрачено на страхування автомобіля,
 $\frac{275000x\%}{100\%}$ витрачено на страхування дачі,
 $\frac{864000x\%}{100\%}$ витрачено на страхування квартири.

$$3000x + 2750x + 8640x = 10\,073$$

$$14390x = 10073$$

$$x = 0,7$$

$3000 \cdot 0,7 = 2100$ (грн.) – витрачено на страхування автомобіля,

$2750 \cdot 0,7 = 1925$ (грн.) – витрачено на страхування дачі,

$8640 \cdot 0,7 = 6048$ (грн.) – витрачено на страхування квартири.

Мета: навчитися розв’язувати задачі, вводючи невідоме; аналізувати типи задач на відсотки.

Завдання: розвивати вміння аналізувати та виконувати завдання не тільки за зразком, робити конкретні висновки й узагальнювати результати.

Нижчевикладені задачі можуть розв’язати та проаналізувати учні 7 класу, яким, утім, попередньо варто повторити властивості лінійної функції та побудову її графіків.

Розглянемо задачу, яка, на перший погляд, перенасичена числовими даними, але легко зводиться до системи рівнянь.

Задача 1. Фірма займається випуском дитячих і спортивних велосипедів. Щомісяця цех може зібрати 600 дитячих і 300 спортивних велосипедів. Готову продукцію перевіряють на двох стендах – А і В. Кожен дитячий велосипед перевіряють 0,3 год на стенді А та 0,1 год на стенді В, а кожен спортивний – 0,4 год на стенді А та 0,3 год на стенді В. За технологією стенд А може працювати 240 год протягом місяця, а стенд В – 120 год. Кожен дитячий велосипед приносить прибутку фірмі 80 грн., а спортивний – 150 грн. Скільки дитячих і скільки спортивних велосипедів повинна щомісяця виробляти фірма, щоб її прибуток був найбільшим?

Складемо математичну модель:

X десятків – дитячі велосипеди, що фірма виробляє щомісяця;

Y десятків – спортивні велосипеди, що фірма виробляє щомісяця.

За умовою $0 \leq x \leq 60$; $0 \leq y \leq 30$

Така кількість велосипедів проходить перевірку на стенді

$A : (3x + 4y)$ год, а на стенді $B : (x + 3y)$ год.

Далі за умовою $3x + 4y = 240$ та $x + 3y = 120$

Прибуток складає $S = 800x + 1500y$

Тому маємо: $3x + 4y = 240$

$$\left\{ \begin{array}{l} x + 3y = 120 \\ x \geq 0 \\ y \geq 0 \\ x \leq 60 \\ y \leq 30 \end{array} \right.$$

Після розв'язування системи отримаємо: дитячих велосипедів – 480, спортивних – 240; найбільший прибуток складає:

$$S = 800 * 480 + 1500 * 240 = 744000$$

Розглянутий випадок є дуже простим: у задачі не враховували можливий брак, вихід з ладу стендів, можливу відсутність електроенергії, відсутність комплектуючих, тобто йдеться про «ідеальний» варіант (за допомогою більш складних математичних моделей усі названі вище фактори можна взяти до уваги).

Мета: перевірити вміння та навички аналізувати задачу, складати математичну модель і пригадати способи розв'язування систем рівнянь, зіставляти відповіді з додатковими умовами.

Завдання: розвивати вміння аналізувати та розв'язувати задачі, робити відповідні обчислення та формулювати відповідь; використовувати вміння розв'язувати системи двох рівнянь і поширити навички на більш складні випадки.

Висновки: у процесі виконання завдання закріпили вміння складати скорочений запис задачі, розв’язувати системи лінійних рівнянь і робити висновки.

Задача 2. Зростання ціни на банани, які завозять з Еквадору, відповідає закону $y = 0,7x - 3$. Відповідно до цього попит на фрукти знизився та відповідає залежності $y = x + 5$. Використовуючи графіки, знайти рівноважну ціну та рівноважну кількість продукту, яка б задовольнила ринок.

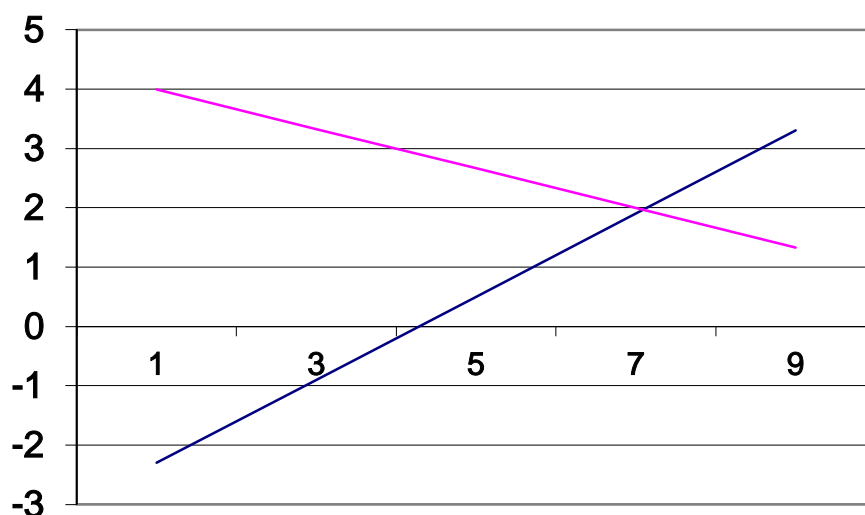
Розв’язання:

Побудуємо графіки функцій $y = 0,7x - 3$

X	0	5
Y	-3	0,5

$$y = \frac{13}{3} - \frac{x}{3}$$

X	0	1
Y	5	6

————— $y = \frac{13}{3} - \frac{x}{3}$
————— $y = 0,7x - 3$

Крива пропозиції $y = 0,7x - 3$, крива попиту $y = \frac{13}{3} - \frac{x}{3}$

З огляду на графік рівноважна кількість продукту становить абсцису точки перетину графіків функцій, а рівноважна ціна – ординату; точкою рівноваги є перетин графіків.

Цікавою є наступна задача, що передбачає побудову паралельних прямих і вимагає попереднього повторення сутності коефіцієнтів k та b у рівнянні прямої $y = kx + b$.

Задача 3. Восени попит на учнівські зошити зріс від залежності $y = 5 - 0,5x$ до $y = 7 - 0,5x$, однак їхня ціна залишилася на тому самому рівні, що й навесні. Пропозиція змінювалася за законом $y = \frac{10}{7} + \frac{4x}{7}$. Як змінилася за цей час ціна на папір?

Розв'язання:

Побудуємо графіки функцій $y = 5 - 0,5x$

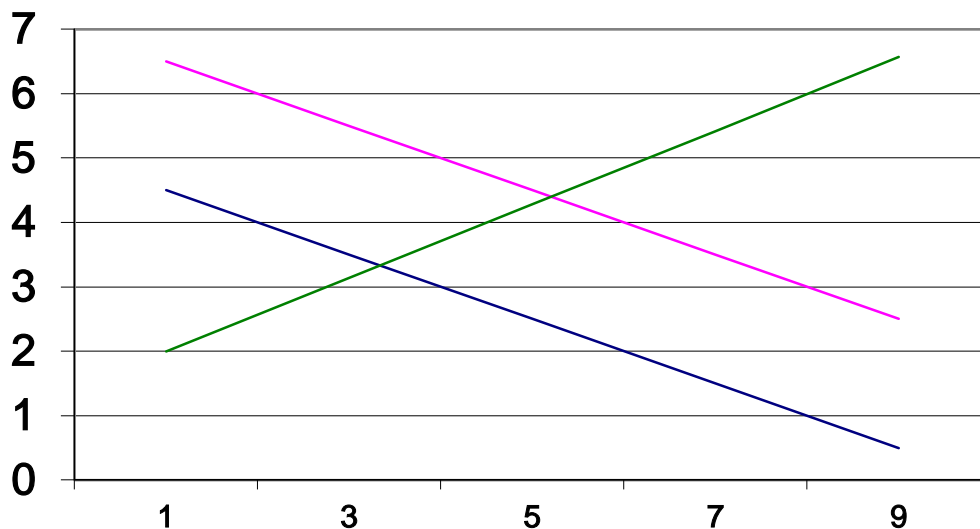
$$y = 7 - 0,5x$$

$$y = \frac{10}{7} + \frac{4x}{7}$$

x	2	6
y	4	2

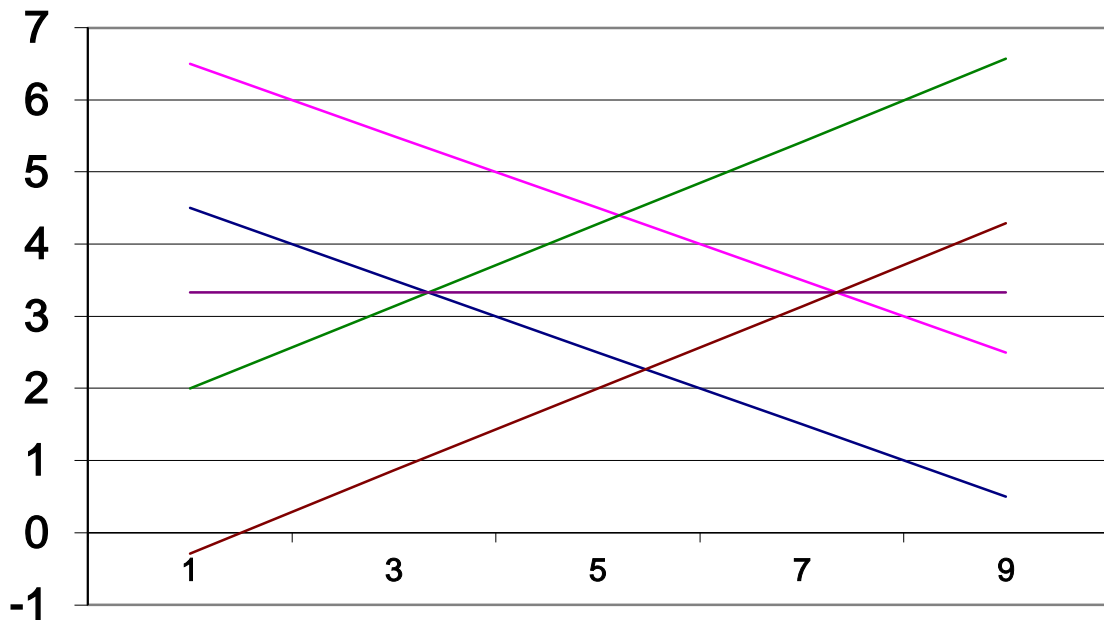
x	2	6
y	6	4

x	1	8
y	2	6

- $y = 7 - 0,5x$
- $y = 5 - 0,5x$
- $y = \frac{10}{7} + \frac{4x}{7}$

З огляду на графік рівноважна кількість продукту навесні становить абсцису точки перетину графіків функцій $y = 5 - 0,5x$ і $y = \frac{10}{7} + \frac{4x}{7}$, а рівноважна ціна – ординату. Точкою рівноваги є перетин відповідних графіків, точка А. За умовою задачі восени ціна на зошити не змінилась, тож точка рівноваги матиме ту саму ординату та переміститься у точку В. Отже, крива пропозиції, яка повинна пройти через точку В, зміститься праворуч і матиме вигляд $y = \frac{4x}{7} - \frac{6}{7}$, а нова рівноважна кількість продукту збільшиться до значення абсциси точки перетину графіків $y = 7 - 0,5x$ та $y = \frac{4x}{7} - \frac{6}{7}$.

Оскільки в умові задачі не сказано про зміни будь-яких цін, окрім ціни на папір, то зміщення кривої пропозиції праворуч спричинене саме зміною ціни. Зміщення означає зниження ціни на папір.

8 клас

Задача 1. Середній рівень

Маркетологи провели дослідження та визначили залежність доходу підприємства від ціни на його продукцію, зокрема встановили, що тижневий

дохід R є функцією ціни $f(p) = -2p^2 + 4p + 3$. Визначте ціну продукції, за якою загальний дохід підприємства буде максимальним.

Розв'язання:

Графічне зображення функції загального доходу підприємства має вигляд параболи, гілки якої спрямовані донизу.

Максимального значення R набуває у вершині параболи.

$$X_B = \frac{-b}{2a} . X_B = \frac{-4}{-4} = 1,$$

тобто максимуму функція доходу сягне за ціни $P=1$, тоді загальний дохід $R = -2 + 4 + 3 = 5$

Мета: перевірити вміння визначати координати вершини параболи, знаходити найбільше чи найменше значення функції, поширити математичні знання на економічну теорію.

Завдання: розкрити можливості математики в економіці; розвивати вміння аналізувати й виконувати завдання не тільки за зразком, а й у нестандартній ситуації, робити конкретні висновки.

Висновок: завдання стимулюють мислення, збільшують мотивацію до навчання.

Задача 2. Достатній рівень.

Попит на певний товар задається функцією $y = -x^2 + 2x + 3$, а пропозиція $y = x^2 + x - 12$. Знайти точку рівноваги для нелінійних функцій аналітично.

Розв'язання:

Крива пропозиції є зростаючою функцією. Гілки параболи спрямовані вгору.

Крива попиту є спадною функцією (чим вище ціна, тим менше товару можна купити за цією ціною).

Із цього можна зробити висновок, що гілки параболи спрямовані донизу.

Розглянемо алгебраїчний метод знаходження рівноважної ціни. Складемо систему двох рівнянь із двома невідомими:

$$\begin{cases} y = -x^2 + 2x + 3 \\ y = x^2 + x - 12 \end{cases}$$

$$-x^2 + 2x + 3 = x^2 + x - 12$$

$$2x^2 - x - 15 = 0$$

$$x_1 = 3, \quad x_2 = -2,5 \text{ – сторонній корінь.}$$

Для того щоб знайти рівноважну ціну P , необхідно підставити кількість обсягу товару Q_1 у функцію попиту або пропозиції.

Мета: перевірити вміння аналізувати задачу; розв'язувати системи нелінійних рівнянь; створити математичну модель задачі.

Завдання: показати зв'язок математичних обчислень та економічних процесів.

Висновок: розв'язування запропонованих задач фінансового змісту ознайомлюють учнів із можливими методами застосування шкільного курсу математики до розв'язування прикладних задач, сприяють розвитку й активізації математичного мислення, стимулюють самостійне опрацювання додаткових джерел. Завдяки цьому мотиваційна наповнюваність навчального процесу розширює спектр поповнення пізнавальної діяльності.

Задача 3. Високий рівень.

Фірма випускає 100 од. продукції та реалізує їх за ринковою ціною 250 грн за кожен одиницю. Функція загальних витрат фірми має вигляд $u = Q^2 + 4Q + 1$.

Обчисліть прибуток (збитки) фірми.

Розв'язання:

Для розрахунку прибутків (збитків) фірми обчислимо загальний дохід:

$$250 \cdot 100 = 25000 \text{ (грн);}$$

і загальні витрати

$$100^2 + 4 \cdot 100 + 1 = 10401 \text{ (грн).}$$

Тому фірма отримує прибуток $25000 - 10401 = 14599$ (грн).

Отже, фірма отримує прибуток у розмірі 14599 грн.

Мета: перевірити вміння обчислювати значення функції в точці; аналізувати отримані результати.

Завдання: розкрити важливість математичних обчислень в економіці; розвивати вміння аналізувати та виконувати завдання за допомогою проведення індуктивних суджень

Висновок: задачі сприяють розвитку математичного мислення, дозволяють вільно оперувати економічними термінами та використовувати їх.

9 клас

Задача 1. Середній рівень.

Ціна одиниці продукції фірми дорівнює 12 грн. Аналітичний відділ склав функцію витрат фірми: $32+Q^2$, де Q – обсяг випуску продукції $Q>(0)$.

За якого обсягу випуску продукції фірма зазнаватиме збитків, а за якого обсягу матиме прибуток?

Розв'язання:

Фірма зазнаватиме збитків, якщо її витрати на випуск продукції будуть більшими за її вартість. Із використанням методу інтервалів матимемо: $32+Q^2 > 12Q$, звідки $(Q-4)(Q-8) > 0$.

Якщо обсяг продукції $0 < Q < 4$ і $Q > 8$, то фірма зазнаватиме збитків, а якщо $4 < Q < 8$, то матиме прибуток.

Мета: перевірити вміння аналізувати властивості квадратичної функції, узагальнити метод інтервалів; ознайомити учнів з основами математичного моделювання.

Завдання: розкрити сутність поняття функцій у математиці та показати її важливість у суміжних дисциплінах.

Висновок: під час виконання таких завдань учні аналізують умови, хід розв'язання і в такий спосіб повторюють опанований матеріал.

Задача 2. Достатній рівень.

Функція попиту на електроенергію в певній країні описується рівнянням: $Q_d(P) = -50P + 100$. Приватна компанія побудувала замкнену енергосистему, максимальна розрахункова потужність якої відповідає оптимальному обсягу продажу електроенергії. Визначити загальний обсяг виручки.

Розв'язання:

Функція попиту $Q_d(P) = -50P + 100$, звідки $P = 2 - 0,02Q$.

Загальна виручка: $TR = PQ = 2Q - 0,02Q^2$.

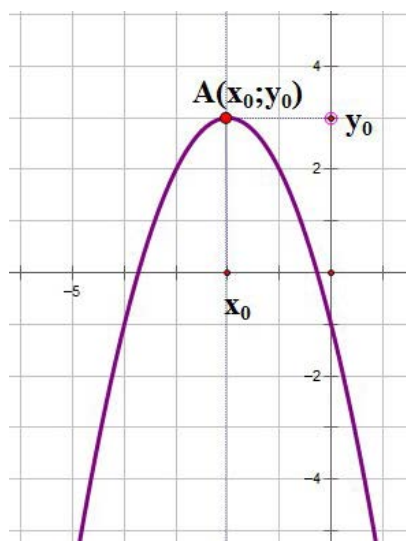
Графік загальної виручки є параболою, гілки якої спрямовані донизу.

Отже, координата вершини параболі буде визначати обсяг, за якого виручка

максимальна. $Q = \frac{-2}{2 \cdot (-0,02)} = 50$.

$$P = 1$$

$$TR = PQ = 50.$$

Мета: перевірити вміння використовувати властивості квадратичної функції.

Завдання: залучити учнів до творчої та дослідницької діяльності з математики.

Висновки: у процесі виконання завдань повторили та закріпили формулу обчислення вершини параболі, проаналізували можливість виникнення помилок і розглянули способи їхнього усунення.

Задача 3. Високий рівень.

Вкладник поклав на рахунок у банку 25 000 грн і протягом трьох років не буде знімати грошей з рахунку. Скільки грошей буде на рахунку вкладника за

3 роки, якщо банк нараховує 30% річних, а відсотки після кожного нарахування приєднуються до початкової суми $S_0=25000$ грн.

Після першого року сума нарахованих відсотків складе:

$$R_1 = S_0 \cdot \frac{30}{100} = 25000 \cdot 0,3 = 7500 \text{ (грн).}$$

Оскільки відсотки підлягають капіталізації, то наприкінці першого року на рахунку вкладника з'явиться сума:

$$S_1 = S_0 + R_1 = 25000 + 7500 = 32500 \text{ (грн).}$$

В кінці другого року банк буде нараховувати $S_1 = 32500$ грн., і сума нарахованих відсотків складе вже:

$$R_2 = S_1 \cdot \frac{30}{100} = 32500 \cdot 0,3 = 9750 \text{ (грн.).}$$

Капіталізація відсотків призведе до того, що наприкінці другого року на рахунку вкладника з'явиться:

$$S_2 = S_1 + R_2 = 32500 + 9750 = 42250 \text{ (грн).}$$

Наприкінці третього року банк буде нараховувати відсотки вже на нову суму $S_2 = 42250$ грн, і тому сума нарахованих відсотків складе:

$$R_3 = S_2 \cdot \frac{30}{100} = 42250 \cdot 0,3 = 12675 \text{ (грн.).}$$

Відсотки знову підлягатимуть капіталізації, й тому наприкінці третього року на рахунку вкладника буде:

$$S_3 = S_2 + R_3 = 42250 + 12675 = 54925 \text{ (грн).}$$

Мета: перевірити вміння проводити обчислення в задачах на відсотки; аналізувати результати, порівнювати їх із реальними; формувати уявлення про банківські рахунки та його особливості.

Завдання: розвивати вміння формулювати запитання до задачі з урахуванням економічних термінів, робити відповідні розрахунки, адаптувати учнів до розв'язування низки фінансових проблем із реального життя.

Висновки: задачі на розрахунок відсотків охоплюють велике коло фінансових операцій, мають прикладну спрямованість.

Задача 1. На основі досліджень було встановлено залежність попиту q від ціни p за одиницю товару: $q = 1000 - 200p$, де q – кількість одиниць товару для продажу за рік. Витрати на випуск q одиниць товару складають:

$$C(q) = 150000 + 100q + 0,03q^2$$

Розрахувати річний дохід фірми та визначити його максимальне значення.

Розв'язання:

За умовою задачі $P = 500 - \frac{q}{200}$

Маємо: $R = 500q - \frac{q^2}{200}$

Річний дохід розраховуємо так:

$$R = 500q - \frac{q^2}{200} - (150000 + 100q + 0,03q^2)$$

Визначимо максимальний прибуток:

$$R'(q) = -0,016q + 400 - 0,016q + 400 = 0$$

$$q = 25000 \text{ максимальний обсяг продажів;}$$

$$R(25000) = 4850000 \text{ грн – максимальне значення прибутку.}$$

Мета: перевірити вміння аналізувати задачу; створити її математичну модель.

Завдання: розвивати вміння формулювати запитання до задачі відповідно з економічними поняттями.

Висновок: розв'язування запропонованих задач фінансового змісту сприяє розвитку й активізації математичного мислення, стимулює самостійне опрацювання додаткових джерел, а мотиваційна наповнюваність навчального процесу розширює спектр напрямів пізнавальної діяльності.

Задача 2. Продуктивність праці виробничої бригади виражає функція $f(t) = 8t + t^2$.

Робітники працюють 8 годин, тобто $t \in [0;8]$.

Обчислити обсяг виробленої продукції:

1) за робочий день;

2) за інтервал часу [2; 6].

Розв'язання:

$$1) \quad q = \int_0^8 f(t)dt = \int_0^8 (8t - t^2)dt = \left(\frac{8t^2}{2} - \frac{t^3}{3}\right) \Big|_0^8 = \frac{256}{3} \text{ одиниць продукції}$$

за один робочий день;

$$2) \quad q = \int_2^6 f(t)dt = \int_2^6 (8t - t^2)dt = \left(\frac{8t^2}{2} - \frac{t^3}{3}\right) \Big|_2^6 = \frac{176}{3} \text{ одиниць продукції.}$$

Мета: перевірити вміння виконувати математичні дії; аналізувати результати, порівнювати їх із реальними; формувати уявлення про продуктивність праці.

Завдання: розвивати вміння формулювати запитання до задачі з урахуванням продуктивності праці, робити відповідні розрахунки, адаптувати учнів до розв'язування низки фінансових проблем реального життя.

Висновки: задачі на розрахунок продуктивності праці охоплюють велике коло фінансових операцій, мають прикладну спрямованість.

Задача 3. Продуктивність праці виражає формула $f = -0,0033t^2 - 0,089t + 20,96$, t – робочий час у годинах. Обчислити обсяг продукції, випущеної протягом місяця, вважаючи, що робочий день триває 8 год, а на місяць припадає 22 робочі дні.

Розв'язання: обсяг випуску продукції протягом робочого дня є первісною від функції, яка виражає продуктивність праці, тому

$$V = \int_0^8 f(t)dt = 22 \int_0^8 (-0,0033t^2 - 0,089t + 20,96)dt = 22(-0,001*512 - 2,848 + 167,68) = 22*164,27 \sim 3614$$

Відповідь: 3614 одиниць.

Мета: перевірити вміння та навички виконувати обчислення з урахуванням визначеного інтеграла; уміння аналізувати практичний процес і зіставляти розв'язки, аналізувати завдання.

Завдання: залучати учнів до творчої та дослідницької діяльності з математики, розкривати практичну сутність математичного аналізу.

Висновки: розв'язування запропонованих задач фінансового змісту ознайомлює учнів із можливими методами застосування шкільного курсу математики до розв'язування прикладних задач, розкриває можливості математики в економічній теорії, сприяє розвитку й активізації математичного мислення.

Задача 4. Підприємство виготовляє X одиниць певної однорідної продукції на місяць. Установлено, що залежність фінансових накопичень підприємства від обсягу випуску виражає формула $f(x) = -0,02x^3 + 600x - 1000$. Встановити, за якої кількості випуску продукції фінансові накопичення підприємства досягнуть максимуму.

Розв'язок отримують за допомогою похідної.

$$f'(x) = -0,06x^2 + 600$$

$$f'(x) = 0$$

$$-0,06x^2 + 600 = 0$$

$$x^2 = 10000$$

$$x = 100 \quad x = -100 \text{ (не задовольняє умову задачі).}$$

Із використанням методу інтервалів отримуємо, що за $x=100$ функція досягає максимуму.

Висновок: фінансові накопичення підприємства зростають із збільшенням обсягу виробництва до 100 одиниць, за $x=100$ досягають максимуму й обсяг накопичення дорівнює 39000 грошових одиниць; подальше зростання виробництва призводить до скорочення фінансових накопичень.

Мета: перевірити вміння та навички аналізувати задачу, скласти математичну модель.

Завдання: прикладна спрямованість математики відзначається потенціалом формування продуктивного мислення, гуманізації навчання (шляхом диференціації навчання та посилення мотивації), гуманітаризації навчання (залучення учня до творчої діяльності).

Висновки: реалізація міжпредметних зв'язків, поповнення інтелектуального багажу старшокласника суспільно значущими знаннями про навколишній світ.

Задача 5. Державні короткострокові облігації номіналом 1 тис. грн і терміном обертання 91 день продають за курсом 87,5. Визначити суму прибутку від покупки 10 облігацій і прибутковість фінансової операції для розрахункової кількості днів у році, що дорівнює 365.

Розв'язання: якщо відсотки за облігаціями не виплачують, джерелом прибутку від їхнього придбання буде різниця між ціною викупу (номіналом) і ціною покупки. Різницю таких цін називають дисконтом, а самі облігації – дисконтними. До таких облігацій належать державні короткострокові зобов'язання (ДКЗ). Прибуток від покупки таких облігацій буде дорівнювати:

$$W = N - P = N - P_k * N/100 = N (1 - P_k/100), \text{ де } N = 1000 \text{ грн. } P_k = 87,5,$$

тоді прибуток від покупки однієї облігації:

$$W_1 = 1000 * (1 - 87,5/100) = 125 \text{ грн,}$$

прибуток від купівлі 10 облігацій складе:

$$W_{10} = 10 * 125 = 1250 \text{ грн.}$$

Мета: опанувати дедуктивний метод розв'язування задач, навчитися розв'язувати задачі з уведенням невідомого.

Завдання: розвивати вміння прогнозувати результати, формувати практичні вміння та навички, необхідні у повсякденному житті.

Висновки: мотиваційна наповнюваність навчального процесу розширює спектр напрямів пізнавальної діяльності.

Задача 6. Визначити суми пені за несвоечасні розрахунки з бюджетом і постачальником. Вихідні дані: ВАТ «Кристал» повинно перерахувати до 20 числа до бюджету податок на прибуток у сумі 10000 грн, фактично перерахувало зазначену суму 30 числа; 15 числа, згідно з договором необхідно сплатити постачальнику за отримані товари 15450 грн, фактично до 15 числа сплачено 5450 грн, остаточний розрахунок був здійснений 25 числа.

Розв'язання:

1. За несвоєчасну сплату податку на прибуток сплачується пеня в розмірі 120 % облікової ставки Національного банку України (НБУ) за кожний день прострочення з суми недоїмки. Розмір облікової ставки НБУ береться на день виконання цього завдання:

$$(7 : 365 \cdot 120 : 100) = 0,023 \% \text{ на день};$$

$$10000 \cdot 0,023 \cdot 10 : 100 = 23 \text{ грн за 10 днів.}$$

2. Платники грошових коштів, які не дотримувалися встановлених строків платежів, за прострочення платежу сплачують на користь одержувача пеню в розмірі, встановленому в договорі сторін. За несвоєчасну оплату отриманих товарів платник сплачує на користь постачальника 0,4 % пені за кожний день прострочення із суми недоїмки, якщо інше не прописано в договорі.

$$(15540 - 5540) \cdot 0,4 \cdot 10 : 100 = 400 \text{ грн.}$$

Мета: перевірити вміння та навички аналізувати задачу, скласти математичну модель і зіставляти відповіді з додатковими умовами.

Завдання: розвивати вміння аналізувати та розв'язувати задачі, виконувати відповідні обчислення та формулювати відповідь.

Висновки: у процесі виконання завдання закріпили вміння скласти скорочений запис задачі, розв'язувати та робити висновки; завдання стимулюють мислення, збільшують мотивацію до навчання

Пропонований вище контекст, а саме – використання абстрактних математичних конструкцій для аналізу певних конкретних економічних задач, увиразнює користь математики. Як тут не погодитися із висловленням Наполеона про те, що розквіт та інтереси математики тісно пов'язані з добробутом держави.

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТІВ НА УРОКАХ ФІЗИКИ

С. О. Полюхович, учителька фізики
*Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне*

Школа ХХІ століття потребує створення виховного простору, спрямованого на формування конкурентоспроможної особистості, здатної розробляти власні життєві плани, самостійно використовувати здобуті знання для розв'язання проблем. Відтак завдання вчителя нової української школи полягає в оптимальному переході від школи-теорії до школи-практики. Цьому максимально сприяє застосування проєктної діяльності. У межах опанування фізики такий метод виявляє ефективність і на останніх уроках вивчення теми, й у процесі опрацювання теми. До переваг проєктно-дослідної діяльності належить те, що вона дає змогу формувати соціальні компетенції; проходити технологічний алгоритм від зародження інноваційної ідеї до створення комерційного продукту – стартапу; навчитися презентувати його потенційним інвесторам; змінювати ціннісні пріоритети та світоглядну позицію молоді в бік набуття відповідальної, соціально-активної, громадсько-патріотичної поведінки.

На уроках фізики учні навчаються проходити життєвий цикл проєкту, що охоплює:

- ініціацію проєкту;
- планування;
- моніторинг і контроль;
- реалізацію;
- завершення.

Проєкт учнів 8 класу після завершення вивчення теми «Робота та потужність електричного струму».

Назва проєкту: Енергоефективна школа.

У час тотальної економії енергоресурсів учні школи не стоять осторонь світової проблеми. Вивчення теми «Робота і потужність струму» надихнуло групу восьмикласників розробити проєкт установлення на даху школи сонячних панелей.

Мета: розробити проєкт установлення на даху та території школи сонячних панелей, обчислити суму вкладених коштів і період відшкодування останніх, формувати в учнів соціальну активність, відповідальність та екологічну свідомість, виховувати відповідального члена громади й суспільства, забезпечувати краще розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань.

Анотація: робота над проєктом сприяла формуванню в учнів енергетично й екологічно грамотної поведінки та стилю життя, актуалізації проблеми раціонального використання енергетичних ресурсів, залученню учнів до дій зі зниження споживання ресурсів.

Тип: груповий.

Вид: інтегрований (навчальна дисципліна: фізика та фінансова грамотність).

Тривалість: два тижні.

Етапи проєктної роботи:

- збирання інформації про витрати електроенергії в закладі за певний період (учитель координує учнів);
- вивчення технічних характеристик даху школи, визначення корисної площі;
- моніторинг інформації про встановлення сонячних панелей і необхідного обладнання (планування витрат на встановлення);
- прорахунок витрат альтернативної електроенергії, потужності станції та періоду компенсації затрачених коштів;
- оформлення проєкту (учні оформляють у довільній формі, за потреби вчитель консультує);

- презентація проєкту (на уроці захисту проєктів у довільній формі).

Очікувані результати: проєкт установлення реальної сонячної станції для використання освітнім закладом альтернативних джерел енергії й економії мережевої електроенергії.

УРОК-СУД «РОЛЬ ХІМІЇ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА»

(конспект уроку для учнів 7 класу)

Т. В. Шокот, учителька хімії
Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне

Мета уроку:

навчальна: з'ясувати роль хімії в житті суспільства, зіставити всі «за» та «проти»;

розвивальна: розвивати пізнавальний інтерес учнів до хімії як науки, комунікативні здібності учнів, уміння працювати з додатковою літературою під час пошуку потрібної інформації; корекція хімічних понять і уявлень, їхня конкретизація;

виховна: виховувати почуття відповідальності, бережливе ставлення до навколишнього середовища, культуру праці та правила безпечного поводження з хімічною продукцією.

Тип уроку: урок-суд (рольова гра).

Дійові особи: суддя, секретар, прокурор, адвокат, підсудна Хімія, еколог, хімік-технолог, агрохімік, лікар, енергетик, будівельник, присяжні.

Хід уроку

I. Вступне слово вчителя.

До кінця ХХ ст. забруднення навколишнього середовища відходами, викидами, стічними водами всіх видів промислового виробництва, сільського

господарства, комунального господарства міст набуло глобального виміру та поставило людство на грань екологічної катастрофи.

Сучасний побут, який зазнав значних змін через широке використання хімічних продуктів, перетворився на небезпечне джерело забруднення біосфери. Побутові відходи містять велику кількість синтетичних і штучних речовин, які не засвоюються у природі, а відтак надовго вибувають із природних геохімічних циклів. Спалювання побутових відходів часто унеможлиблює забруднення навколишнього середовища токсичними продуктами згорання (сажа, поліциклічні ароматичні вуглеводні, хлорорганічні сполуки, соляна кислота тощо), що призводить до виникнення звалищ відпрацьованих автопокришок і пластикових упаковок. Такі звалища виявляються добрими екологічними нішами для пацюків і супутніх їм мікроорганізмів.

З іншого ж боку хімічна промисловість – це галузь продукції, без якої не обходиться жодна інша галузь промисловості, без якої неможливо уявити собі сучасне життя.

Сьогодні ж спробуємо розглянути позитивні та негативні тенденції сучасного розвитку цивілізації крізь призму значення в останньому хімії. Але проведемо урок не у звичайному класі, а в залі судового засідання, де всі ви будете виконувати роль певної дійової особи. Тому зараз уявно перенесімося до зали судового засідання та розпочнімо урок-суд, тема якого: «Роль хімії в житті суспільства. Хімія «за» і «проти».

Секретар: Прошу встати! Суд іде!

Суддя: Прошу сідати! Судове засідання вважати відкритим!

Слухається справа «Роль хімії в житті суспільства. Хімія «за» і «проти».

Прокурор: На лаві підсудних перебуває Хімія, яка на сьогоднішньому етапі розвитку цивілізації призвела до зростання хімічного забруднення довкілля, що порушує екологічну рівновагу, завдає шкоди живим організмам і людству. Основними забруднювачами є промисловість, автотранспорт,

енергетика, побутові відходи, які використовують продукцію хімічної промисловості.

У матеріалах, поданих на розгляд суду, наведено незаперечні факти, які підтверджують хімічне забруднення атмосфери, літосфери, гідросфери, що сприяє екологічній кризі.

Суддя: Підсудна Хімія! Чи визнаєте себе винною у злочинних діях проти людства?

Підсудна: Ні, ваша честь. Причиною всіх нещасть виступає саме людина, яка, користуючись досягненнями хімічної галузі, не є розбірливою у своїх діях і намірах! Втручання людини у природні процеси різко зростає та може спричиняти зміну режиму ґрунтових і підземних вод у цілих регіонах, поверхневого стоку, структури ґрунтів, інтенсифікацію ерозійних процесів, активізацію геохімічних і хімічних процесів у атмосфері, гідросфері та літосфері, зміну мікроклімату тощо. Діяльність сучасної людини, наприклад, будівництво гідротехнічних споруд, шахт, рудників, доріг, свердловин, водойм, дамб, деформація суші ядерними вибухами, розростання до гігантських масштабів міст, обводнення й озеленення пустель, інші повсякденні напрями діяльності людини, вже зумовили значні видимі та приховані зміни довкілля. Без хімічних сполук на сьогодні не обходиться жодна галузь промисловості. Досягнення хімічної науки успішно впроваджують у медицину. Зростає кількість ефективних фармацевтичних препаратів, нових полімерних матеріалів. Хімія забезпечує сільське господарство потрібними добривами, засобами захисту рослин, сприяє збільшенню виробництва продуктів харчування. Хімічна наука досягла значних успіхів у створенні матеріалів із заданими наперед властивостями.

Прокурор: Ваша честь! Прошу вислухати свідків обвинувачення.

Суддя: Для надання свідчень викликається еколог.

Еколог: Серед інгредієнтів забруднення – тисячі хімічних сполук, особливо важкі метали й оксиди, токсичні речовини та аерозолі. Різні джерела

викидів можуть бути однаковими за складом і характером забруднювальних речовин.

Так, вуглеводні надходять у атмосферу й під час спалювання палива, й від нафтопереробної промисловості, й через газовидобувну промисловість.

Джерела забруднювальних речовин різноманітні, також багаточисленими є види відходів і характер їхнього впливу на компоненти біосфери. Біосферу забруднюють тверді відходи, газові викиди та стічні води металургійних, металообробних і машинобудівних заводів. Величезної шкоди завдають водним ресурсам стічні води целюлозно-паперової, харчової, деревообробної, нафтохімічної промисловості. Розвиток автомобільного транспорту призвів до забруднення атмосфери міст і транспортних комунікацій важкими металами та токсичними вуглеводнями, а постійне зростання масштабів морських перевезень – до майже повсюдного забруднення морів і океанів нафтою та нафтопродуктами. Масове застосування мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин спричинило появу отрутохімікатів в атмосфері, ґрунтах і природних водах, забруднення біогенними елементами водоєм, водотоків і сільськогосподарської продукції (нітрати, пестициди тощо). У ході гірських розробок на поверхні землі опиняються мільйони тонн різноманітних, здебільшого фітотоксичних гірських порід, які утворюють терикони та відвали, що виділяють пил і горять. У процесі експлуатації хімічних заводів і теплових електростанцій також утворюється величезна кількість твердих відходів (недогарок, шлаки, золи тощо), які складають на великих площах, негативно впливаючи на атмосферу, поверхневі та підземні води, ґрунтовий покрив (пилювання, виділення газів тощо).

Суддя: Ваші свідчення зрозумілі. Прошу сідати.

Адвокат: Протестую... Ваша честь! Згадані екологами процеси не можна вважати тільки негативними. Дозвольте запросити для свідчень хіміка й інженера-хіміка.

Суддя: Дозволю!

Адвокат: Для надання свідчень запрошується хімік-технолог.

Хімік-технолог: Розвиток людства був би неможливий без використання досягнень хімічної промисловості, адже основу багатьох технологічних процесів складають хімічні реакції. Їх проводять у металургії, нафтопереробній промисловості, виробництві скла, мінеральних добрив, полімерів, цементу, інших органічних і неорганічних речовин.

Останнім часом у промисловості й інших сферах виробництва впроваджують технології, що істотно відрізняються від традиційних. Ідеться про біо- та нанотехнології. Біотехнології – це процеси перетворення речовин з участю мікроорганізмів або продуктів їхньої життєдіяльності. Такі процеси нині широко використовують у харчовій промисловості. У с/г хімічні засоби захисту рослин замінюють біопрепаратами, а також для добування горючого біогазу рослинні рештки.

Із біотехнологіями пов'язане виробництво медичних препаратів для профілактики та лікування інфекційних хвороб; у галузі охорони довкілля звертаються до здатності певних бактерій і мікроорганізмів розкладати нафту, токсичні сполуки у промислових і побутових стічних водах.

Біотехнології економно вигідні й екологічно безпечні в галузі генної інженерії.

Адвокат: Для надання свідчень запрошується агрохімік.

Суддя: Що ви можете сказати на захист підсудної?

Агрохімік: Ґрунти із часом втрачають родючість, тож с/г рослини дедалі більше потерпають від хвороб і шкідників. Розв'язати продовольчу проблему допомагають мінеральні добрив, засоби захисту рослин. Для підвищення продуктивності тваринництва застосовують кормові добавки. Харчові продукти недостатньо виробляти в необхідній кількості, потрібно забезпечити й умови їхнього зберігання. Фосфорно-калійні добрива підвищують стійкість рослин до багатьох хвороб: злакових – до іржі; цукрових буряків – до церкоспорозу. Калійні добрива підвищують стійкість картоплі до вірусних хвороб. Інсектициди призначені для захисту рослин від шкідливих

комах. Пошкоджуючи вегетативні та генеративні органи рослин, окрім завдання безпосередніх збитків урожаю та його якості, шкідливі комахи переносять збудники багатьох вірусних захворювань. Контролюючи чисельність шкідників, інсектициди допомагають запобігти втратам урожаю та покращити його якість. Аскаріциди – це речовини, які вносять для знищення кліщів, а нематоциди – хімічні засоби для знищення нематод, тобто круглих хробаків (нематоди є дрібними, ледь помітними неозброєним оком червами, що паразитують на рослинах; самка має круглу форму). Лимациди – це препарати, що знищують різні класи молюсків, а зооциди – хімічні речовини для знищення гризунів, які завдають великої шкоди народному господарству та можуть бути джерелом виникнення епідемічних захворювань. Фуміганти – це препарати, що ними окурюють склади й інші приміщення для знищення різних комах, гризунів і грибів, а фунгіциди – речовини, що пригнічують розвиток грибів, їхніх спор і міцелію.

Прокурор: А чи знаєте Ви, що внесення в ґрунт нітратних добрив порушує природний кругообіг Нітрогену, а життєво важливий Нітроген занесений до списку ворогів навколишнього середовища.

Самі ж нітрати спричиняють набряк легень, кашель, серцеву недостатність, а у шлунково-кишковому тракті утворюють високотоксичні сполуки, що вражають печінку, спричиняють розвиток злоякісних пухлин.

Адвокат: Я протестую! Самі нітрати не є дуже токсичними. Потрібно неухильно дотримуватися норм внесення їх у ґрунт і у м'ясні вироби. Гранично допустима норма споживання за добу – 5 мг на кілограм маси тіла.

І ще, натрій нітрит знищує бактерії, які спричиняють ботулізм, тоді як 1 гр токсину ботулізму досить, аби знищити все населення Землі.

Суддя: Зрозуміло. Прошу сідати.

Чи є ще охочі виступити зі сторони захисту.

Адвокат: Так, Ваша честь. Для надання свідчень я запрошую медичного працівника.

Медичний працівник: Іще з давніх-давен хімія з'явилася в житті людини та продовжує різнобічно полегшувати його й до сьогодні. Без хімічних реакцій неможливо уявити наукову картину світу, адже навколишній світ – це передусім світ речовин неорганічних і органічних, які постійно взаємодіють і беруть участь у різних типах перетворень, що постають основою багатьох явищ природи. Фармакологія – це наука про дію лікарських речовин на організм. Її представники займаються вивченням ліків, тих зрушень, які вони зумовлюють в організмі, пошуком і дослідженням нових засобів і доведенням останніх до практичної медицини.

Особливо важливою варто визнати органічну хімію, що розглядає органічні сполуки – граничні, неграничні циклічні, ароматичні та гетероциклічні. Лікарські речовини відомі з дуже давніх часів. Наприклад, у Стародавній Русі чоловічу папороть, мак та інші рослини вживали як ліки. І до цього часу як лікарські засоби використовують 25–30% різних відварів, настоянок і екстрактів рослинних і тваринних організмів. Останнім часом біологія, медична наука та практика дедалі частіше звертаються до досягнень сучасної хімії. Хіміки постачають величезну кількість лікарських сполук, і за останні роки в сфері хімії ліків досягнуто нових успіхів.

Суддя: Ваші свідчення взято до уваги. Пане адвокат, чи маєте ще свідків у справі підсудної?

Адвокат: Так, ваша честь! Для надання свідчень я запрошую енергетика.

Енергетик: Забезпечення енергією є найважливішою умовою соціально-економічного розвитку будь-якої країни, її промисловості, транспорту, побуту. Характерна ознака прогресу людства – розвиток атомної енергетики. Добувати уран із руди, виробляти паливо для ядерних реакторів, переробляти радіоактивні відходи допомагає саме хімія.

Сонячні промені – невичерпане джерело енергії. Використовувати її допомагають хімічні сполуки силіцію, які є напівпровідниковим матеріалом і перетворюють енергію світла на електричну (геліоенергетика).

Дуже перспективною видається воднева енергетика, що ґрунтується на спалюванні водню, а також вітрова й електроенергія від метанового бродіння побутових відходів.

Прокурор: Ваша честь! Я прошу слова.

Суддя: Слово має прокурор.

Прокурор: Радіоактивні елементи, що їх використовують у ядерній енергетиці, чинять руйнівну дію на живі організми. Випромінюючи радіоактивні невидимі промені, вони проникають всередину організму та спричиняють іонізацію молекул біологічної системи, руйнують клітинні мембрани, вражають клітини кісткового мозку. А це призводить до генетичних ушкоджень, порушень імунної системи, зниження опірності організму до різних хвороб.

Багато хвороб, які раніше ніколи не пов'язували з рівнем радіації (грип, пневмонія, діабет, параліч) насправді суттєво залежать від доз опромінення. Тому й аварія на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 р., унаслідок якої в атмосфері з'явилися радіоактивні елементи періодичної системи, завдала величезної шкоди.

Адвокат: Зменшити вплив радіації на здоров'я людини можна, вживаючи таких заходів: споживати якомога більше продуктів з умістом пектину, тобто яблука, лимони, що виводять радіацію з організму; пити сорбенти, які вбирають і виводять з організму радіонукліди.

Пане суддя! У мене є останній свідок у справі захисту підсудної. Це інженер-будівельник.

Суддя: Прошу його до слова.

Інженер-будівельник: Хімія робить суттєвий внесок у створення різноманітних матеріалів – металічних і неметалічних. Серед металічних матеріалів найчастіше використовують сплави на основі заліза, міді, амонію, нікелю, титану, цирконію. Серед неметалічних – полімери на основі фенолформальдегідних смол, полівінілхлориду, фторопласти, без яких не обходиться жодна галузь будівництва.

Суддя: Чи є охочі виступити зі сторони захисту?

- Немає!

Зі сторони обвинувачення?

- Немає!

(Із зали суду)

Завершальне слово для захисту має адвокат.

Адвокат: Шановний суддя, панове присяжні, усі присутні в цьому залі!

Сучасна хімічна наука та технологія покликані створити індустрію, що б ґрунтувалася на виробничих процесах, безпечних для життя й довкілля. Хіміки не лишаються осторонь і проблем, пов'язаних із забрудненням довкілля. Вони розробляють ефективні методи очищення промислових газів, різних стоків підприємств, перероблення твердих відходів. Хімічна промисловість випускає продукцію, яка, як доведено, приносить користь і шкоду, оскільки хімічні речовини мають позитивні та негативні властивості. І саме від людини залежить, як використати властивості таких речовин: чи лише заради сьогодення, чи заради майбутнього Землі.

Суддя: Прошу сідати! Слово має прокурор!

Прокурор: Під час судового засідання ви дізналися про численні випадки негативного впливу хімічної продукції на довколишнє середовище та живі організми. Прошу суд визнати хімічну промисловість винною у скоєнні злочинів перед людством.

Суддя: Прошу сідати! Слово надається підсудній!

Підсудна Хімія: У наші дні хімія стала могутньою зброєю цивілізації, сировинною базою практично всіх галузей промисловості та сільського господарства. З її допомогою створюють ліки та вітаміни, добрива для підвищення родючості ґрунту та хімічні засоби захисту рослин. Вугілля, нафта, газ і руди хімія перетворює на енергію та метали, бетон і скло, кераміку й численні органічні сполуки, зокрема такі, яких у природі не було та не могло бути. Озброєні знанням з хімії, люди синтезують барвники, штучні волокна,

отримують напівпровідники й надпровідники, паливо для ракетних двигунів, нові будівельні матеріали. Ядерна енергетика також немислима без знання хімії.

Секретар: Перед оголошенням вироку прошу всіх встати.

Суддя: Розглянувши матеріали справи, на основі показань свідків було доведено, що Хімія – одна з природничих наук, яка разом з іншими науками створює наукову картину світу. Досягнення хімічної науки успішно впроваджують у медицину, сільське господарство, металургію. Розвиток цивілізації без упровадження досягнень хімічної науки та технології неможливий, а екологічні проблеми виникають через нестачу екологічних знань у людей, які проєктують підприємства, дають змогу їх будувати, керують ними.

У житті людини хімія має велике значення. Хімічні процеси оточують нас всюди, починаючи від побуту та приготування їжі й закінчуючи біологічними перетвореннями в організмі. Надзвичайні досягнення в цій галузі знань подарували людям передчасний порятунок від смерті: розроблено медикаменти від багатьох хвороб, вирощено окремі штучні органи. Хімія є основою всіх галузей промисловості, науки та природи. Бути байдужими до цієї науки неможливо, тому що такої кількості суперечливих відкриттів за всі часи розвитку прогресу не відбувалося ні в якій іншій царині знань.

Тому суд оголошує вирок: «Виправдати Хімію як науку, зобов'язати її розвиватися, розширювати використання хімічної продукції на благо людини!».

Секретар: Прошу сідати.

Суддя: Судове засідання вважати закритим.

ПРАКТИЧНА РОБОТА

«ПОБУДОВА ЗОБРАЖЕННЯ З ГРАФІЧНИХ ПРИМІТИВІВ»

(конспект уроку для учнів 6 класу)

С. І. Міляшкевич, учителька інформатики
*Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне*

Мета :

- навчальна:** удосконалити навички створення зображень з графічних примітивів, ознайомитися з особливостями побудови векторних зображень;
- розвивальна:** розвивати інформаційну культуру, логічне мислення, пам'ять; формувати вміння узагальнювати, міркувати, робити висновки;
- виховна:** виховувати інформаційну культуру, громадянську компетентність учнів, уважність, акуратність, дисциплінованість.

Тип уроку: урок формування та вдосконалення вмінь і навичок.

Обладнання: комп'ютери кабінету з виходом у мережу Інтернет, мультимедійний проєктор, презентація уроку, графічні редактори Inkscape, CorelDraw, Adobe Illustrator, інструктивна картка до практичної роботи «Побудова зображень з геометричних фігур».

Міжпредметні зв'язки: історія України, музичне мистецтво, трудове навчання.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку

Привітання із класом

Добрий день, дорогі друзі!

Добрий день!

На вас чекає гарний день.

Бачу, всі веселі і здорові

До уроку всі готові!

Проведемо перекличку.

Повідомлення теми і мети уроку

II. Актуалізація опорних знань учнів

Гра «Незакінчене речення»

Учні повинні закінчити речення, запропоноване вчителем.

- Розділ інформатики, який вивчає способи та засоби створення й опрацювання графічних зображень з використанням комп'ютерної техніки, називають... (комп'ютерна графіка).

- Зображення, яке складається з окремих маленьких прямокутників – пікселів – називають... (растровим).

- Зображення, яке складається з окремих геометричних фігур, графічних примітивів, називають... (векторним).

- Для того, щоб побудувати квадрат у графічних редакторах варто утримувати клавішу... (Shift).

- Пропорційне розміщення об'єктів або частин об'єктів відносно точки або лінії називають... (симетрією).

- Кількість кольорів, які можна використовувати в зображенні, називають... (кольоровою гамою).

III. Формування практичних умінь і навичок

Увага! Під час роботи з комп'ютером дотримуйтеся правил безпеки та санітарно-гігієнічних норм. (Інструктаж із правил техніки безпеки).

Перегляд відеоролика «Державна символіка України»

Завдання 1. Побудувати зображення прапора України.

1. Запустити на виконання графічний редактор Inkscape.
2. Створити векторний малюнок за зразком (рис. 1.1.).
3. Зберегти створений малюнок у власній папці.

Рис. 1.1.

Завдання 2. Створити зображення українського орнаента.

1. Запустити на виконання графічний редактор Inkscape.
2. Створити векторний малюнок за зразком (рис. 1.2.).
3. Зберегти створений малюнок у власній папці.

Рис. 1.2.

Завдання 3. За поданим зразком намалювати герб України.

1. Запустити на виконання графічний редактор Inkscape (або CorelDraw, Adobe Illustrator).
2. Створити векторний малюнок за зразком (рис. 1.3.).
3. Зберегти створений малюнок у власній папці.

Рис. 1.3.

IV. Фізкультхвилинка

Вправа для профілактики короткозорості та порушення зору.

Щось не хочеться сидіти,
Треба трохи відпочити.
Руки вгору, руки вниз,
Руки в боки, руки так,
Руки вгору, як вітряк.
Вище руки підніміть
І спокійно опустіть.
Плесніть, діти, кілька раз.
За роботу, все гаразд!

V. Підсумок уроку

Фронтальне опитування

1. Яке призначення векторного графічного редактора?
2. За допомогою яких інструментів можна створювати векторні зображення в середовищі текстового процесора?
3. Як в Inkscapе створюють криві та ламані лінії?
4. Як вирівнювати об'єкти?
5. Чи можна одне зображення створити за різними алгоритмами?

•Домашнє завдання

Повторити параграф підручника 1.3.

Творче завдання. Створити в одному з векторних графічних редакторів емблему нашої школи (рис. 1.4.).

Рис. 1.4.

Список використаних джерел:

1. Ривкінд Й. Я. Інформатика: підруч. Для 6-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2017. 136 с. : іл.
2. Бібліографія: [Електронний ресурс]. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL.: https://uk.wikipedia.org/wiki/Державні_символи_України
3. Фізкультхвилинки (добірки): [Електронний ресурс]. Фізкультхвилинки. URL: <http://myvchytel.dp.ua/index.php/uchytelska/54-fizkultkhvylynky-dobirka>
4. Орнаменти: [Електронний ресурс]. Орнамент. URL: <https://www.google.com.ua/searchq=орнаменти+дтячіHYPERLINK>
"https://www.google.com.ua/search?q=орнаменти+дтячі&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwix3bCW9LPeAhUEY1AKHYVjCcIQsAR6BA"&HYPERLINK

<https://www.google.com.ua/search?q=орнаменти+дтячі&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwix3bCW9LPeAhUEY1AKHYVjCcIQsAR6BA>"tbm=isch
HYPERLINK

<https://www.google.com.ua/search?q=орнаменти+дтячі&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwix3bCW9LPeAhUEY1AKHYVjCcIQsAR6BA>"&HYPERLINK

"<https://www.google.com.ua/search?q=орнаменти+дтячі&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwix3bCW9LPeAhUEY1AKHYVjCcIQsAR6BA>"tbo=u
HYPERLINK

"<https://www.google.com.ua/search?q=орнаменти+дтячі&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwix3bCW9LPeAhUEY1AKHYVjCcIQsAR6BA>"&HYPERLINK

"<https://www.google.com.ua/search?q=орнаменти+дтячі&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwix3bCW9LPeAhUEY1AKHYVjCcIQsAR6BA>"source=univ
HYPERLINK

"<https://www.google.com.ua/search?q=орнаменти+дтячі&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwix3bCW9LPeAhUEY1AKHYVjCcIQsAR6BA>"&HYPERLINK

"<https://www.google.com.ua/search?q=орнаменти+дтячі&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwix3bCW9LPeAhUEY1AKHYVjCcIQsAR6BA>"sa=X
HYPERLINK

"<https://www.google.com.ua/search?q=орнаменти+дтячі&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwix3bCW9LPeAhUEY1AKHYVjCcIQsAR6BA>"&HYPERLINK

"<https://www.google.com.ua/search?q=орнаменти+дтячі&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwix3bCW9LPeAhUEY1AKHYVjCcIQsAR6BA>"ved=2ahUKEwix3bCW9LPeAhUEY1AKHYVjCcIQsAR6BA.

5. Відео

«Державна символіка».

URL:

<https://www.youtube.com/watch?v=vGht4sC5jqc>.

ФОРМУЄМО ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ

О. М. Вертелецька, учителька української мови та літератури
*Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне*

Філософія класу першого покоління буде
філософією уряду другого покоління
Авраам Лінкольн

Становлення української державності, інтеграція до європейської, світової спільноти, відмова від тоталітарних методів управління державою та побудова громадського суспільства передбачають орієнтацію на Людину, пріоритети духовної культури, визначають нові основні напрями реформування виховного процесу у школі.

Стрижнем системи виховання в українській школі має стати національна ідея, яка відіграє роль об'єднавчого, консолідаційного фактора в суспільному розвитку, спрямованого на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості, громадянина своєї держави [1].

Виховання справжнього українського громадянина у нашій школі насамперед передбачає надання учням широких можливостей для пізнання своєї історії, традицій, звичаїв, мови, культури, формування почуття національної гідності.

Сучасне виховання в Україні має також забезпечувати прилучення до світової культури та загальнолюдських цінностей. Тому наразі українська освіта, та наша школа зокрема, для досягнення мети працює над виконанням низки виховних завдань, як-от:

- створення умов для самореалізації особистості відповідно до її здібностей, суспільних і власних інтересів;

- формування національної свідомості та людської гідності, любові до рідної землі, родини, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;
- виховання правової культури: повага до Конституції, законодавства України, державної символіки, знання та дотримання законів забезпечення, духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, старших, культури й історії рідного народу;
- формування мовної культури, опанування та вживання української мови;
- виховання духовної культури особистості та створення умов для вільного формування нею власної світоглядної позиції;
- утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, милосердя, патріотизму, доброти й інших добродійностей;
- культивування кращих якостей української та європейської ментальності, працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою, толерантності, поваги до жінки, любові до рідної землі;
- формування почуття господаря та господарської відповідальності, підприємливості й ініціативи, звички до життя в умовах ринкових зв'язків;
- забезпечення повноцінного розвитку майбутніх громадян України, охорона та зміцнення їхнього фізичного, психічного та духовного здоров'я;
- формування соціальної активності школярів і відповідальності особистості шляхом залучення у процес реформування суспільних стосунків;
- забезпечення високої художньо-естетичної культури, розвиток естетичних потреб і почуттів;
- вироблення екологічної культури людини, розуміння необхідності гармонії її зв'язків із природою;

- прищеплення глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, правами людини та її громадською відповідальністю;
- спонукання громадян до активної протидії виявам аморальності, правопорушенням, бездуховності, антигромадській діяльності [1].

Наша школа, створена на засадах християнських чеснот, як-от: Віра, Надія, Любов, дотримується кредо: «Повернемося до Бога, до батьків наших, до особистості». Результатом роботи є сформована модель випускника нового часу, а саме:

- впевнена в собі й успішна молода людина;
- особистість, яка усвідомлює свою належність до українського народу, сучасної європейської цивілізації;
- людина демократичного світогляду, що поважає громадянські права та свободи, традиції народів і культур світу, національний, релігійний, мовний вибір кожної людини.

Зміст запропонованих у посібнику виховних заходів побудовано так, щоб години спілкування були цікаві сучасному школяру, викликали запитання, спонукали мислити, висловлювати власну думку. Учителі знають: дитину виховує не так сам захід, як активна участь у ньому. Розучуючи репліки, тематичні вірші, беручи участь в інсценуванні, учень мимоволі переймається темою заходу, усвідомлює її важливість. Саме тому викладені розробки заходів і годин спілкування передбачають залучення дітей.

Список використаних джерел:

1. Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти. URL : <http://res.in.ua/konsepciya-vihovannya-ditej-ta-molodi-u-nacionalenij-sistemi-o.html>.

ТЕМА: ДИВІТЬСЯ НА НАС ЯК НА РІВНИХ

(виховна година для учнів 1 класу)

О. В. Ющук, класний керівник
Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне

Мета: формування ключових компетентностей:

- соціальної – уміння безконфліктно співіснувати;
- комунікативної – уміння толерантно спілкуватися з людьми з обмеженими можливостями;
- громадянської – формувати повагу до прав людей з обмеженими можливостями.

Обладнання: вислови на дошці, фотографії людей, квітка «Здоров'я».

Ключові слова: здоров'я, інвалідність, ООН, Генеральна асамблея.

Хід заняття

I. Організаційна частина

Учитель: Що це таке? Коли воно є, марно тратимо, не дбаємо, а коли його не стане, віддали б усе, щоб повернути назад. (Здоров'я)

II. Основна частина

На запитання: «Що таке здоров'я?» сучасна наука пропонує близько 300 відповідей-визначень.

Здоров'я – це стан життя і діяльності людини за умови відсутності хвороб, фізичних дефектів, психологічне, соціальне та духовне благополуччя.

Здоров'я – це одне з основних джерел радості, щасливого та повноцінного життя.

На уроках з курсу «Основи здоров'я» ми говорили, що здоров'я можна зобразити у вигляді квітки з чотирма пелюстками.

(Зразок квітки на дошці)

Перша пелюстка – це фізичне здоров'я, друга – соціальний складник, третя – психічна, а четверта – духовна. Зірвавши хоча б одну пелюсточку, ми бачимо, ця квітка вже не буде повноцінною, так само як і людина, втративши хоча б якийсь зі складників здоров'я. Сьогодні ми з вами поговоримо про людей-інвалідів, людей, які, маючи різні вади, продовжують жити, досягати успіху, вміють радіти життю.

Хто ж такі люди-інваліди або люди з обмеженими можливостями? Це ті, які мають певні фізичні та розумові вади, вади у своєму здоров'ї. Ми всі періодично хворіємо, але, звернувшись до лікаря, незабаром одужуємо і стаємо знову здоровими. А люди-інваліди, на жаль, не можуть одужати і змушені жити зі своєю хворобою (вадою) все життя.

У 1992 році, наприкінці Десятиліття інвалідів, оголошеного Організацією Об'єднаних Націй (1983–1992 рр.) Генеральна Асамблея проголосила 3 грудня Міжнародним днем інвалідів.

Це Десятиліття було періодом поглиблення інформації й ужиття заходів для покращення становища інвалідів та забезпечення для них рівних можливостей.

Мета, заради якої цей день було проголошено, – це дотримання прав людини й участь інвалідів у житті суспільства.

А тепер уявіть, що вам зав'язали темною хустиною очі та залишили так прожити цілий день. Чи легко вам буде пересуватися квартирою, вулицею, чи зможете за повної пітьми знайти необхідну для вас річ?

(Відповіді дітей)

Справді, втрата зору – це складне випробовування. Послухайте уривок із п'єси.

(Діти інсценізують уривок)

Сліпий. Господи, скажи, мій добрий Отче,

Кольором яким створив ти небеса?

Бог. Голубим, сину, голубим.

Сліпий. Господи, які дерева в тебе?

Бог. Та зелені, як й трава лугів,

Як поле що ранньою весною,

Схили трав'янистих берегів.

Сліпий. Який колір у веснянім розвою?

Бог. І рожевий, і бузково-синій.

Жовтий, червонястий, сніжно-білий...

Сліпий. Сніжно-білий, як і сніг, і іній?..

Бог. Так, мій сину, як хмарки й лебідки.

Сліпий. Сліпий Господи, дивитися б хоч зрідка

На ранкові сонячні світанки,

На різьблені золоті альтанки,

На морську прозору голубінь...

Бог. Не боїшся, сину, ти прозрінь?

Є ще чорна ніч, чорне небо...

Сліпий. Господи, молюся я до тебе.

Чом боятись маю ночі, неба,

Як для мене щодня лише ніч.

Темнота торкає серця, пліч.

В темноті радію і сумую,

Різні голоси щодня я чую:

Чужу радість і чужу біду.

Господи, щодня у неї йду.

Бог. Сину, не спіши відкрити очі,

Може, темнота твоєї ночі

Краща за життєві кольори.

Сліпий. Ні, мій Боже, темінь забери.

Слухати і лише уявляти?

За що мав отак мене скарати?

Менша кара буде навіть смерть.

Ситий сліпотою я вже вщерть.

Бог. Я не можу зорю дати тобі,
Як й не можу всім безногим дати ноги,
Серце добре всім, хто у злобі
З вірної давно зблукав дороги.

Мати. Мамо, ти? Це ти моя матусю?

Мати. Я мій сину, певне, вже що я.

Сліпий. Я оце сиджу собі й журюся,
Бо мені не бачити моря,
Не вдивлятись в ліс і полонини,
Гори не побачити й рівнини.
Не стривожить птахів полохливих
Та собак кудлатих і брехливих.
Бог мені відмовив в допомозі,
Хрест тяжкий довіривши нести.

Мати. Ти не сам на цій тяжкій дорозі.
У людей ще й тяжчі є хрести.
Не журися, сину, не сумуй.
Вухами ти слухай світу. Чуй
Всі відтінки звуків всі тони,
То розкажуть все тобі вони.
Ось послухай, як говорить вітер,
Ти йому підстав своє обличчя.
Доторкнися пучечками літер,
Чуєш, як людей на поміч кличе?
Ось дослухайсь і скажи ж бо, сину,
Який колір в цього вітрогона.

Люди, втративши зір, не втрачають інтересу до життя, вони, перемагаючи біль, знаходять сили йти далі. Для прикладу, розповім вам про поета, збірку віршів якого я знайшла в нашій бібліотеці.

Це Сидоренко Борис Гаврилович, який почав втрачати зір ще в шкільному віці. Але попри це, він закінчив спеціальну музичну школу для сліпих, Львівський університет імені І. Франка. Працював заступником директора Рівненського навчально-виробничого підприємства УТОС. А які чудові вірші він пише!

У нашій школі також навчається хлопчик, який має фізичні вади, йому важко ходити, але дитина не захотіла займатися індивідуально, відірвано від однолітків. Він, перемагаючи біль, ішов до школи, щоб бути таким, як усі.

Зараз на сході нашої країни теж ідуть бойові дії. Надзвичайно болісно слухати щодня новини про те, що так багато молодих хлопців, чоловіків не повернуться більше ніколи додому. Дуже страшно, що багато молодих людей мають зіпсоване здоров'я. Хтось утратив ноги, хтось – руки, а хтось назавжди втратив спокій, адже війна може зруйнувати й психіку. Ми всі маємо з повагою ставитися до наших захисників і підтримувати.

(Дівчатка зачитують вірш)

ЛИСТ СОЛДАТУ

Я звертаюсь ночами до Бога,

Та молюся за твоє життя.

Щоб скоріша була перемога,

Прошу Господа кожного дня.

Я благаю, щоб ти повернувся,

До родини своєї, живим!

Та в бою, щоби не спотикнувся,

Ангел став охоронцем твоїм!

Ти солдат і тепер захищаєш,
Рідний край від московських катів.

Нечисть бісівську геть проганяєш,

Що зі зброєю вдерлася в дім.

Знаю синку, ти скучив за мною,
Та за рідним будинком своїм.
Бог почує молитву ту мою,
Повернешся додому живим.

Вірю, буде твоя перемога,
Та майбутнє щасливе життя.
В Україну я вірю та в Бога,
І чекаю на тебе щодня [1].

Оскільки в шпиталях зараз перебуває дуже багато пораних, понівечених солдат, пропоную вам підготувати листи-листівки зі словами подяки, підбадьорення, підтримки. А потім ми їх надішлемо тим, кому ці листи саме зараз і є вкрай необхідними.

(Діти працюють у групах)

На превеликий жаль, багато людей лишається інвалідами й у мирний час, потрапляючи в аварії, катастрофи. Землетруси, бурі, повені – ці різні стихійні явища також можуть спричинити втрату здоров'я людини.

Люди-інваліди можуть стати прикладом, взірцем і для багатьох здорових, тому що вони цінують життя, кожну його хвилинку, які своєю сміливістю, наполегливістю, життєлюбністю показують нам, як треба жити.

Вони працюють, навчаються, беруть участь у суспільному житті. А також у спортивних змаганнях, які мають назву «параолімпійські змагання».

У нашому місті є теж спортсмени, які представляють Україну на різноманітних спортивних параолімпійських змаганнях. Один із них – Олександр Іванович Косінов (український дзюдоїст, Заслужений майстер спорту України з 2011, чемпіон 14-х Літніх Паралімпійських ігор 2012 року в Лондоні, чемпіоном світу (м. Анталія, Туреччина, 2011) та Європи (Лондон, 2011), бронзовий призер Кубка світу (2012), чемпіон України (2011), володар Кубка України (2012)). Він виступає і займається в секції дзюдо Рівненського обласного центру «Інваспорт» у ваговій категорії до 81 кг.

18 квітня 2018 року в м. Рівне (стадіон «Авангард») відбулися змагання з легкої атлетики у програмі обласної Спартакіади серед дітей з інвалідністю Рівненської області, II етап Всеукраїнської Спартакіади «Повір у себе» серед спортсменів з вадами слуху, вадами зору, ураженнями опорно-рухового апарату та вадами розумового й фізичного розвитку.

Бесіда

Як ви вважаєте, яка мета проведення таких змагань?

А як у нашій державі турбуються про людей-інвалідів?

(Відповіді дітей)

А тепер уявіть, що ви заблукали в густому-прегустому лісі. І ось перед вами три дороги, кожна з яких може вивести вас за певних умов.

1. Сюди підеш – велике багатство знайдеш, та здоров'я згубиш.
2. Сюди підеш – половину багатства знайдеш і половину здоров'я згубиш.
3. Сюди підеш, нічого не знайдеш, але здоров'я збережеш.

Яку із цих доріг ви оберете? *(Відповіді дітей)*.

III. Підбиття підсумків

Рефлексія

- Скажіть, будь ласка, які висновки ви зробили сьогодні на уроці?
- Що важливе для життя ви візьмете із сьогоднішнього уроку?
- Що нового дізналися?
- Чи змінилося у вас ставлення до людей з вадами?

Доброта й милосердя – міцні два крила,

Що тримають усе людство в польоті.

В порятунок природа їх людям дала,

Через них визначається хто ти.

Доброта й милосердя єднають серця,

Зігрівають всі душі, підносять.

В них немає конкретного в світі лиця,

Вони милості й жалю не просять.

То ж пам'ятайте, діти, що всі ми однакові перед Богом. І ви повинні поважати, цінувати таких людей, дружити з ними, піклуватися про тих, хто чимось обділений, яким у житті поталанило менше ніж вам.

Список використаних джерел:

1. Патріотичні вірші про Україну та воїнів АТО. Електронний ресурс. URL: <http://ogo.ua/articles/view/2015-09-02/66462.html>.

ТЕМА: «МИ ЧУЄМО ТЕБЕ, ТАРАСЕ, КРИЗЬ ВІКИ..»

(виховний захід для учнів 7 класу)

Н. С. Шмарчук, класний керівник
*Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне*

Мета:

- поглибити знання учнів про життя великого сина українського народу Тараса Шевченка, продемонструвати красу і чарівність його слова;
- розвивати творчі здібності учнів, їхні акторські вміння з декламування віршів і драматизації, спонукати їх до власної творчості;
- на прикладі життя Кобзаря виховувати любов до національної культури, прагнення бути справжніми українцями, виховувати почуття гордості за Україну, її національного генія – Тараса Григоровича Шевченка.

Обладнання: вишиті рушники, стіннівки, надруковані крилаті вислови, портрет Т. Г. Шевченка, мультимедійна презентація, музичне оформлення, інтер'єр хати (лавка, стіл з глечиком, ваза із соняхами, підсвічник); виставка літератури.

Хід заняття

I. Організаційна частина. Вступне слово вчителя.

Споконвіку благословенною була українська земля на талановитих людей. Два століття серед славетних імен наших земляків ясною зорею світить ім'я Тараса Шевченка.

Хтось із великих людей сказав: «Усе минає, а слово залишається». Зникають у безвісти держави, на порох розсипаються величні будівлі, вмирають дерева, пересихають ріки, а написане слово залишається. Залишається й несе крізь час укладений у нього зміст і голос людської душі.

*...Як побачу
малого хлопчика в селі,
мов одірвалось од гіллі,
одне-однісіньке під тином
сидить собі в старій ряднині –
мені здається, що се я,
що це ж та молодість моя ...*

Такі слова-спогади про своє дитинство лишив нам великий Кобзар – син нашого народу і його пророк.

II. Основна частина.

Дід Шевченка по батькові за ремеслом був швець – звідси і походить його прізвище. Батьки поета були кріпаками поміщика Енгельгардта. Батько родом із села Кирилівка, а мати – із села Моринці. Обидва села – Звенигородського повіту.

Батько поета, одружившись за наказом пана, переїхав у село Моринці, де якийсь час проживала сім'я. Там і народився майбутній поет 9 березня 1814 року. За трохи сім'я переїхала назад, до села Кирилівка, і поет, підростаючи, залишив усі спогади про це село.

Інценівка про малого Тараса [2] (Музичний фон – аудіозапис «Думи мої»)

Мати заходить із рушником, сідає на лаві та починає вишивати.

Мати: Тарасику!!! (Прибігає Тарас, щоб віддати матері свічку...)

Тарас: Ось, мамо, тримайте... (потім сідає збоку, дивиться на небо) Як же багато зірок!.. Мамо!

Мати: ... угу...

Тарас: Мамо!

Мати: Що, любий?

Тарас: ... А правда, що небо на залізних стовпах тримається?

Мати: Так, правда...

Тарас: А чому так багато зірок на небі?

Мати: Це, мій хлопчику, тому, що, коли людина народжується, Бог свічку запалює і горить та свічка ясно-ясно, аж доки людина її не помре. А як людина вмирає, свічка гасне... і зіронька падає... Ось!!! Бачив?!!

Тарас: Так, мамо, бачив!.. Мамо, а чому одні зірки такі яскраві, а інші – ледь видно?

Мати: Це тому, що, коли людина лиха та байдужа до чужого горя, її свічка ледь тліє, а коли людина добра та любить інших людей, її свічечка світиться ясно-ясно і видно її далеко-далеко!.. Иди до мене, мій хлопчику! (Тарас підбігає, бере свічку, а мати припиняє вишивати).

Тарас: Зараз, мамо... Ось тільки свічку поставлю... (Тарас ставить свічку на інше місце та підбігає до матері, сідає на підлозі, кладе голову її на коліна... а мати гладить його по голівці...).

Тарас: ...і буду дивитися на її вогонь... Мамо! Я хочу, щоб моя зірка світилася найясніше!

Мати: Так, Тарасику. Старайся, мій любий... (співає тихенько колискову...).

Хлопчик був дуже допитливим. Коли йому виповнилося п'ять років, побрів він шукати «стовпи», що підпирають небо. Довго йшов горбистою дорогою, а стовпів так і не знайшов... Коли звечоріло, назустріч йому трапилися чумаки. Вони його і відвезли додому. Сім'я сполошилася, шукаючи малого Тараса, і дуже зраділа, коли побачила його живим і неушкодженим. Сестра назвала його «Приблудою».

1823 року, коли Тарасові було всього дев'ять років, померла його мама, і батько лишився з п'ятьма дітьми (Микита, Катерина, Тарас, Ярина та Йосип). Найменшому виповнилося півтора року, і прожити батькові з цими дітьми було дуже важко... потрібна господиня, яка і по хазяйству поралася б, і дітей доглядала б... Тому незабаром у сім'ю прийшла мачуха, яка привела ще своїх троє дітей. Саме від них Шевченко натерпівся немало горя. Почалися сварки і бійки... проте Тарас був непоступливим і справедливим.

Тоді батько віддає Тараса на навчання до міщанина Губського. Грамота йому далася легко: він швидко вивчив «Буквар», але учень був не дуже слухняний, часто тікав від нудної науки. Батько теж даремно намагався угамувати його...

А біда знову прийшла в їхню родину. 1825 році помер батько, і Тарас у свої одинадцять років став сиротою. Помираючи, батько казав: «Тарасу з мого хазяйства нічого не треба: з нього буде або щось добре, або велике ледащо».

І після смерті батьків почалося справжнє «пекло»... Тарас навчався малювати то в одного дядька, то в іншого, але по-справжньому його цьому ніхто не вчив. Він змушений був носити воду, прибирати класну кімнату, у школі за будь-яку провину дядька бив його різками.

Про гірке дитинство поет згадує у вірші **«Якби ви знали, паничі...»** (*Учень читає вірш до слів – «у наймах, сестри, й умрете...»*)

Незабаром Т. Шевченка беруть на панський двір прислуговувати панові Енгельгардту «козачком». Потрібно було на перший поклик пана бігти й виконувати його забаганки: подати води, підпалити люльку, принести капці. А сидіти треба було під дверима, щоб почути панів плеск у долоні та швидко все виконати. Пізніше пан переїжджає до Польщі, забираючи із собою всю «челядь», серед якої був і Тарас.

Одного разу, коли Енгельгардт поїхав у гості й надовго там затримався, Тарас засвітив свічку та почав малювати козака Платова. Він так захопився малюнком, що не помітив, як пізно вночі повернулися пани та заскочили його

за цією справою. Поміщик наказав побити різками Тараса буцімто за те, що той міг ненароком підпалити маєток.

Пізніше Енгельгардта з усією його прислугою переводять у Петербург. Там пан віддає Тараса художникові Ширяєву вчитися малювати, щоб мати свого приватного кріпака-художника. Відтоді життя Шевченка різко змінилося. Він познайомився з українським художником Сошенком. Виявивши неабиякі здібності Тараса, Сошенко знайомить його з великим художником Брюловим.

Із часом Брюлов намалював портрет російського художника Жуковського, який розіграли лотерею 1838 року за 2 500 рублів. Шевченка викупили з кріпацтва. Згодом Тарас Григорович стає вільним відвідувачем Академії Мистецтв і учнем Брюлова.

Після закінчення Академії Шевченко вперше після довгої розлуки з рідною Україною їде на Батьківщину. Їде вже як відомий поет! 1841 року вийшов друком його «Кобзар», потім окремою книжкою «Гайдамаки»...

Зазвучала рідна мова!.. «Кобзар» переписували від руки, передавали вірші з рук у руки... Слава йшла поряд... «Кобзар» відкрився поезією «Думи мої, думи мої...», а пізніше – баладою «Причинна».

Учні читають вірші «Думи мої...», «Причинна» (Рече та стогне Дніпр...)

Подорожуючи Україною, Шевченко захворів на запалення легень, тож 1845 року світ побачив його «Заповіт».

Учні читають різними мовами «Заповіт».

За доброго догляду лікарів Тарас Шевченко поправив своє здоров'я і був зарахований до експедиції Україною змальовувати історичні пам'ятки старовини. Побував він і на Рівненщині, зокрема у Берестечку, залишивши свій знаменитий вірш, уже покладений на музику, «Ой, чого ти почорніло, зеленее поле?»

Учні читають вірш «Ой, чого ти почорніло, зеленее поле?»

З-під пера поета виходять усе нові та нові вірші, поеми... Він сміливо закликає до боротьби проти свавілля панів, проти царя та його загарбницької

політики. У поемі «Кавказ» Шевченко захищає народи Кавказу від царського самодержавства. А образ Прометея уособлює не лише незборимість горців, а й самого Тараса.

Учні читають вірш:

За горами гори

Хмарами повиті

Засіяні горем

Кров'ю политі

Споконвіку

Прометея

Там орел карає,

Що день божий добрі ребра

Й серце розбиває

Розбиває, та не вип'є

Живущої крові –

Воно знову оживає

І сміється знову...

Тарас Шевченко продовжує багато малювати. Його навіть запрошують працювати вчителем малювання до Києва. Незабаром, через визнання небезпечним для царату, його 1847 року заарештували та запроторили у Петропавлівську фортецю (м. Санкт-Петербург). Вирок суду страшний – відіслати рядовим солдатом на 10 років без права писати й малювати до м. Оренбург (Сибір).

10 років неволі не зламали поета. Він, ховаючись, записував вірші до маленької книжечки, яку ховав за халяву. Звідси її назва – «захалівна».

Друзі поета добилися пом'якшення вироку: 1849 року Шевченка відпускають на волю. Проте без права проживати в Україні. Тарас Шевченко оселився в Санкт-Петербурзі, орендуючи кімнату в Академії мистецтв.

Перегляд відеоролика «Тарас Шевченко. Художник із душею поета»[4].

Хвороба, муштра та неволя вкоротили віку великому Пророкові. 1861 року, 10 березня, він помер. Поховали тіло Тараса Григоровича спочатку в Санкт-Петербурзі, а в травні перевезли до Канева з великими почестями. У Каневі є пам'ятна могила Тараса Шевченка.

Ім'я Тараса Шевченка – безсмертне. Він – наш Поводир, Пророк і Батько.

Любий сину України,

Наш Тарасе дорогий,

*Тебе в світі вже немає,
Та в серцях же ти живий!*

III. Завершальна частина. Рефлексія

Тарас Шевченко прожив усього 47 років, з яких 24 був у кріпацтві, 10 – мучився в солдатській неволі на засланні й усього 13 років був вільною людиною. 13 років волі!

Сьогодні Шевченкове слово звучить з новою силою, уривки творів Т. Шевченка, які стали крилатими висловами, у реаліях сьогодення причетні до духовного будівництва державності України.

Учні читають крилаті вислови та чіпляють їх на дошку:

1) Караюсь, мучусь,

Але не каюсь...

2) Я так люблю

Свою Україну убогу,

За неї душу погублю...

3) Учітесья...думайте, читайте,

І чужому навчайтесь,

Й свого не цурайтесь...

4) Возвеличу

Малих отих рабів німих.

Я на сторожі коло їх

Поставлю слово.

5) А чи діждемось Вашінгтона

З новим і праведним законом?..

А дождемось-таки колись...

б) І на оновленій землі

Врага не буде, супостата,

А буде син, і буде мати,

І будуть люди на землі...

7) І мене в сім'ї великій,

В сім'ї вольній, новій,

Не забудьте пом'янути

Незлим тихим словом.

8) Свою Україну любіть,

Любіть її во врем'я люте

В лихую, тяжкую минуту

За неї Господа моліть!

9) Наша дума, наша пісня

Не вмре, не загине!

Перегляд відеоролику «Тарас Шевченко. Думи мої, думи мої»[5].

Минають віки, стираються написи на камені, тліють книги, але слово Шевченка житиме вічно. Вивчаймо його, думаймо над його істиною, виконуймо його заповіді синам свого народу. І серед них – найперший і найважливіший:

*Свою Україну любіть,
Любіть її... во врем'я люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.*

Список використаних джерел:

1. Аудіозаписи: «Бандура – струни моєї душі», «Думи мої – бандуристи», «Кобзар – бандура», «Мелодія – свіча».
2. Васильченко С. Залізні стовпи. Київ: Видавництво «Веселка», 1974.
3. Шевченко Т. Г. Кобзар. Київ, 1986.
4. Відеоролик «Тарас Шевченко. Художник з душею поета». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gWNdaDmvYjg>.
5. Відеоролик «Тарас Шевченко. Думи мої, думи мої...» URL: <https://www.youtube.com/watch?v=f0yuc9a2rto>.

КВІТКА ЩАСТЯ

(позакласний захід для учнів 9 класу, присвячений творчості Г. Сковороди)

Л. Г. Герус, учителька української мови та літератури
*Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне*

Мета заходу:

- поглибити знання учнів про життя, творчість і філософські погляди Г. Сковороди, зокрема тлумачення сутності щасливого буття людини;
- розвивати навички виразного читання, сценічну майстерність, креативне мислення, вміння аналізувати матеріал і робити логічні висновки;

- виховувати повагу до життя та творчості українського мислителя, його поглядів на людське щастя; утверджувати бажання бути щасливими як базову потребу особистості; визначати фактори пізнання людиною справжньої сутності щастя.

Обладнання: кінофільм «Великі Українці – Григорій Сковорода» (2008), режисер Олексій Лябах); мультимедійні презентації «Сходи до щастя за Г. Сковородою», «Квітка – душа»; макет для інтерактивної гри-моделювання «Квітка щастя», тематичні закладки для книг із висловами Г.Сковороди про щастя; пісня «Ти – Україна» гурту «Quest Pistols»), пісня «Квітка – душа» у виконанні Н. Матвієнко.

Методи та форми роботи: інсценізація, інтерактивна гра-моделювання, інтерактивне опитування, спів-караоке, «Мікрофон», «Гронування», незакінчені речення.

Форма проведення : мистецька композиція.

Перебіг заходу

Звучить музика. Виходять Григорій Сковорода, Доля, Людське щастя, двоє сучасних підлітків.

Діалог підлітків:

- Привіт!
- Привіт!
- Ти на плавання?
- Так.
- А я в художню школу.
- Нам по дорозі. То що йдемо!
- О, послухай, яку мені Віка пісню скинула, така сучасна, і така серйозна... (Звучать рядки «Навіщо ти на цій Землі, навіщо увійшов в цей світ...» пісні «Ти – Україна» гурту «Quest Pistols»).

- Цікава пісня, не примітивна й філософська. Можливо, трохи не до теми, але мене часто турбують питання: навіщо ми на цій землі, як стати по-справжньому щасливим?

- Я теж про це думав, і дещо зрозумів, коли ознайомився з життям унікального українця – Григорія Сковороди. У нього стільки роздумів і порад про щасливе життя. Дорогою розповім... Ну ж бо хучіше, а то запізнююся.

Звучить мелодія

Виходить Григорій Сковорода:

Дізнайся, що називаю щасливим життям.

Все облиш і зверни туди своє серце.

На кораблях і колісницях ми прагнемо до доброго життя.

Але те, чого прагнеш, з тобою:

Воно, друже, – всередині тебе,

Якщо ти задоволений долею, будеш спокійний.

Не той щасливий, хто бажає кращого,

А той, хто задоволений тим, чим володіє.

Доля зі свічею

Я Доля людська,

У кожного різна, не схожа така,

Неначе свіча, що дарує тепло,

Горить кожне серце, що щастя знайшло.

Щастя зі свічею

Я щастя людське,

Всі шукають його і просять у Долі.

Та годі шукати й питати доволі:

Я в кожному серці зорію й живу,

Шукайте мене – і я враз оживу!

Перша ведуча. Сьогодні, 3 грудня 2017 року, виповнюється 295 років від дня народження Григорія Савича Сковороди – видатного українського просвітителя, філософа й письменника кінця XVIII ст. Хто пізнав його творчу спадщину, той був зачудований усемогутнім людським розумом.

Друга ведуча. Хто ознайомився зі сторінками його життя, той збагнув, що доля відомого філософа нагадувала свічу, яка несла тепло і сяйво, щирість і

жертвність. Свіча воістину щасливої долі. Перегляньте уривок документального кінофільму і ще раз переконайтесь у незвичності поглядів на життя Григорія Савича Сковороди.

(*Уривок із фільму «Великі Українці – Григорій Сковорода» (2008).*
Режисер: Олексій Лябах).

Перша ведуча. Як ви ще раз переконалися, Григорій Сковорода – помітна постать української літератури. Тож проведемо святкову вікторину «Життєві та творчі сходинки мандрівного філософа», яка узагальнить наші знання про Григорія Савича. За кожен правильну відповідь можна отримати тематичну закладку для книжки).

Ведучі по черзі зачитують запитання (інтерактивне опитування, «Мікрофон»):

1. Коли народився Григорій Сковорода? (3 грудня 1722 року).
2. Яку річницю від дня народження відомого філософа ми сьогодні відзначаємо? (295 років).
3. У якому селі народився Г. Сковорода? (Чорнухи).
4. Де навчався Г. Сковорода? (Києво-Могилянська академія).
5. Як назву мала перша поетична збірка Г. С. Сковороди та скільки пісень до неї входило? («Сад Божественних пісень», 30 пісень).
6. Чому Г. Сковорода 2 роки жив при дворі російського імператора? (Співав у придворній імператорській капелі).
7. У яких навчальних закладах викладав Григорій Савич? (Переяславському та Харківському колегіумах).
8. Яку назву має збірка байок Г. Сковороди? («Байки харківські»).
9. Як перекласти назву поезії «Де лібертате»? (Про свободу).
10. У якій байці висвітлено ідею «сродної» праці? («Бджола і Шершень»).
11. У якій поезії змальовано образ чистої совісті? («Всякому місту звичай і права»).

12. Який надпис на могилі заповідав зробити Сковорода? («Світ ловив мене, але не впіймав»).

Перша ведуча

Г. Сковорода був мудрим учителем життя, адже вже в 31 рік він став людиною зі сформованими переконаннями і величезним запасом знань.

Друга ведуча

Григорій Савич був оригінальним і самобутнім мислителем, його філософські погляди мають багато спільного з поглядами європейських мудреців. Невипадково Г. Сковороду називають Українським Сократом.

Перша ведуча.

Основною проблемою філософії Григорія Сковороди є проблема людини, її щастя та шляхів його досягнення. Перегляньмо основні сходинки до щастя за філософськими поглядами Григорія Савича.

Мультимедійна презентація

Ведучі по черзі зачитують.

1 Теза. Найважливіше для людини щастя, яке полягає не в зовнішніх заслугах перед світом, а в душевній радості.

2 Теза. Радість приходить до людини тоді, коли вона пізнає істину, пізнає саму себе, пізнає увесь світ.

3 Теза. Душевна радість освітлює ті серця, які вщерть наповнені любов'ю.

«Любов – це початок, середина і кінець усьому».

4 Теза. Справжнє пізнання світу має починатися із самого себе. «Щастя твоє в самому тобі».

5 Теза. Велике щастя – знайти сродну працю, ту, до якої ти народився.

6 Теза. Щасливий, кому вдалося знайти в жорстокому ніжне, в гіршому – солодке, в лютості – милість.

7 Теза. Людину пізнають із плодів доброзичливості, прихильності, нелицемірства, щиросердності. Щаслива людина може жити у прекрасному саду, сповненому втіхою, тихими вітрами, квітами, що солодко пахнуть.

Перша ведуча. Григорій Сковорода пізнав ключі від щастя і радо навчав мистецтву бути щасливим інших.

2 Ведуча. Полюбляв Григорій Савич розповідати одну байку про необачних діда та бабу, які затіяли собі звести нову хату. Скільки там того діла – взяли й побудували! Усе, як годиться, – й стіни, й двері, й піч у хаті. Почали жити.

Інсценівка

Баба: Чоловіче, рятуй душу, а чого ж це в хаті темно?

Дід: Я й сам дивуюся, не тямлю, чому так темно?

Баба: Що за напасть така! Нова хатина, а темно, як у домовині! Ой, лишенько нам!

1 Ведуча. На ту біду нагодився бувалий мандрівник. Дід із бабою до нього:

Баба: Зарадь, чоловіче добрий, нашому нещастю!

Дід: Утіш добрим словом, а то моя старенька геть зовсім розчарувалася.

Мудрець-Сковорода: Лихо й справді велике, але ви не сумуйте, бо й щастя не далеко – у ваших руках! Беріть сокири, прорубайте у стінах вікна, і в хаті буде видно!

Дід: А й справді! А ми забули, бач!

Баба: Хату побудували, а про вікна не подумали!

Сковорода: Шукаємо щастя в інших країнах і століттях, а воно скрізь і завжди з нами: як риба у воді, так і ми в ньому. Нема його ніде, бо воно скрізь. Це – сонячне сяйво; прочини тільки двері у свою душу.

Друга ведуча. І згадалося Григорієві, як малим запитував у мами: «Що таке щастя?»

Перша ведуча. Доля, – відповідала вона.

Друга ведуча. А що таке доля? – запитував хлопець.

Перша ведуча. То такий цвіт, що може рано осипатися й забутися. А може розквітнути і пломеніти на довгі віки...

Інтерактивна гра-модельювання «Квітка щастя»

Друга ведуча. Зараз проведемо інтерактивну гру-модельювання «Квітка Щастя».

Перша ведуча. Перед вами макет барвистої квітки. І щасливою вона може називатися завдяки допомозі особливих щасливчиків.

Друга ведуча. Дорогі гості, подивіться уважно на зворотній бік спинки вашого стільця. Якщо на стільчику приклеєне сердечко, то запрошуємо Вас довершити образ квітки Щастя. (7 учнів виходить).

Перша ведуча. Квітка Щастя має сім символічних пелюсток, а в кошику – пелюстки – з узагальненими факторами, які роблять людину щасливою, за Григорієм Сковородою. По черзі діставайте пелюстки, озвучуйте кроки, які ведуть до щастя, та прикрашайте символічну квітку.

Пелюстки («Гронування»):

- 1- пошук душевної радості.*
- 2- пізнання самого себе.*
- 3- дослідження духовних цінностей.*
- 4- наповнення серця любов'ю.*
- 5- віднайдення «сродної праці»*
- 6- уміння знаходити в «гіркому» «солодке».*
- 7- служіння Богові та ближнім.*

Г. Сковорода: Знайдімо нове серце. Одягнімося в коштовні ризи нових нетлінних надій і братолюб'я. Тоді нам усе живе просвітлиться, увесь мир заграє і заскаче, не зайде сонце нам і не умалиться нам. Ми ж наречемося народом оновленим.

Троє читців декламують поезію «Ой ти, пташко жовтобоко».

1 читець

Ой ти, пташко жовтобоко,
Не клади гнізда високо,
А клади лиш на лужку,
На зеленім моріжку.
Яструб ген над головою
Висить, хоче ухопить,
Вашою живе він кров'ю,
Глянь же! Пазури сталить!

2 читець

Стоїть явір над горою,
Все киває головою,
Буйні вітри повівають,
Руки явору ламають.
А вербички шумлять низько,
Заколишуть мене в снах,
Тут тече потічок близько,
Видко воду аж до дна.

3 читець

Нащо ж думати-гадати,
Що в селі родила мати?
То у тих хай мозок рветься,
Хто високо вгору пнеться.
А я буду собі тихо
Коротати милий вік,
Так мені мине все лихо —
Щасний буду чоловік.

Друга ведуча. Багато пригод траплялося в житті Г. Сковороди. І завжди він був радником, захисником бідних, безправних селян, виявляв любов до ближнього, сміливість, чесність і велику мудрість.

Перша ведуча. Багато бесід філософ присвятив сімейному щастю. Одного разу під час мандрівки зустрілися йому три нещасні жінки, які грілися біля вогню...

Інсценізація «Як Сковорода допоміг трьом жінкам повернутися додому».

Сковорода: Добрий день, добродійки.

1 жінка. Доброго вам здоров'я!

Сковорода. Чого ви тут сидите так далеко від дому?

2 жінка. Та біда нам та лихо велике.

Сковорода. І так видно, що біда, а не добро, розкажіть і вам буде легше.

1 жінка. Тяжка доля випала мені. Чоловік до мене ніколи лагідно не заговорить, усе понурий ходить, а якщо й скаже слівце, то спересердя, і пече тоді під серцем нестерпний біль. Важко жити в оселі, де тебе не поважають і не розуміють. Не повернуся більше додому.

2 жінка. Скупе на радощі й моє життя. Чоловік у мене лагідний, а от сусідка, як відьма, перепадає мені од неї кожного дня. То бійка, то лайка за курей, за поросят. Як терпіти таку злу сусідку і такого чоловіка, який не захищає свою жінку, то краще десь сконати. Не повернусь я до свого дому, нізащо не повернусь!

3 жінка. Бідолашні мої сестриці. А я кинула свою хату від печалі по чоловікові. Пішов із козаками в похід і не вернувся. Всі стежки і доріжки скропила слізьми. Коли б він повернувся, то і сварка його була б приємна, і сусідок скликала б гостила, щоб радіти разом. Самотність жене мене в дорогу.

Сковорода. У кожної з вас є багато горя та печалі, але жіноче серце має багато ніжності й добра. Зумійте передати частину добра іншим – і всім буде легше та краще. Адже сказано: «Люби ближнього, як самого себе, пізнай самого себе». Тож ідіть додому, до своєї господи, до своєї родини, і

дорогою обдумайте все, що я вам казав, і побачите, що життя ваше зміниться на краще.

Сковорода. Заспіваймо пісню «Всякому місту звичай і права» про цінність чистоти людської совісті. *(Виконують пісню всі разом).*

Друга ведуча. Ці слова належать мислителю, голос якого прозвучав чисто і правдиво, слова, які стали голосом народу.

Перша ведуча. А народ не введеш в оману, він вірить тим, хто учить, як живе, і живе, як учить.

Друга ведуча. Саме таким і був наш Григорій Сковорода: запаливши свою свічку щастя, ніс цей вогник усім спраглим душею, ділився неоціненною мудрістю, вселяв віру в утвердження добра.

Підсумок учителя (із запаленою свічкою).

*Щаслива доля – як свіча,
Тепло дарує людям,
У темряві яскрить вона –
Ніхто вже не заблудить.*

*Серце наше світло це
Всюди розпізнає,
Так горить лише любов,
Та, що не вмирає...*

Рефлексія. «У колі свічі». Свічка передається по колу, кожен продовжує речення: «Щастя для мене – це...»

Відеопрезентація «Квітка щастя» (на пісню «Квітка-душа» у виконанні Н. Матвієнко).

Щастя, а де ти живеш? Горлиці, скажіте!

Вівці у полі пасеш? Голуби, звістіте!

О щастя – наш ясний світ, О щастя – наш красний цвіт!

Ти мати і дім, появися, покажися!

ТВОРЧЕ КАФЕ «ОСІННІ «ВІКНА»
ПРЕЗЕНТАЦІЯ ЗБІРКИ ІРИНИ МЕЛЬНИК, ЧЛЕНА СПІЛКИ
ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ
(година спілкування для учнів 10 класу)

О. М. Вертелецька, учителька української мови та літератури
Рівненського ліцею «Центр надії»
ім. Надії Маринович
Рівненської міської ради, м. Рівне

Форма проведення – творче кафе, зустріч із відомими людьми.

Мета:

- поглибити знання про сучасних поетів України, зокрема Рівненщини;
- дібраним матеріалом розвивати загальнокультурну ключову компетентність – здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні

мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід і почуття за допомогою мистецтва;

- виховувати громадянина-патріота, зорієнтованого на фундаментальні європейські цінності, віру в мирне майбутнє України, бажання вдосконалюватися.

Обладнання: декорації – віконні рами, аудіозаписи класичної музики, пісень Тіани Роз «Мамо, не плач», Руслани «Я тебе люблю», буктрейлер книги «Вікна. Книга перша», осіннє листя, тексти поезії Ірини Мельник, її відеопоезія.

Хід заняття

I. Організаційна частина

На сцені віконні рами з білою, червоною та чорною тканиною. Діти й гості сидять за столиками, на яких – уривки з віршів Ірини Мельник, поетки Спільки письменників України, цукерки із сюрпризами (передбачення-рядки з поезії).

Ведучий: Для того щоб побудувати хороший будинок, варто розпочати з міцного фундаменту, далі вкладати цеглинку до цеглинки, якісну, і в жодному разі не дати зникнути хоча б одній, бо ж можна все зруйнувати. Далі дах, двері, сходи, паркан.

Ведуча: Фундамент країни – це наша історична пам'ять. Цеглинки – це розвиток економіки, медицини. Тут халтурити не можна, вкрати цеглинку означає зруйнувати. Дах – це освіта. Вона найближче до неба, до Бога. Двері, сходи, паркан – це віра, надія й любов.

Ведучий: А вікна?

Ведуча: Крізь вікна ми бачитимемо світ, сонце, дощ. Вікна – це мистецтво, це душа нації. А без духовних цінностей впадуть стіни українського будинку.

II. Основна частина

Учні читають вірш Ірини Мельник «Ти бачила, як танцюють квіти?», тримаючи в руках осінні хризантеми. Ставлять їх у вазу біля першого вікна.

ТИ БАЧИЛА, ЯК ТАНЦЮЮТЬ КВІТИ?

Учень 1. Томися і помирай скільки хочеш,
але вчися щоразу танцювати зі мною.

Учень 2. Бо ми не зречемось одне одного
ні гучно, ні тихо так,
навіть коли перестанемо дихати.

Учень 3. Ти бачила, як танцюють квіти?

Ти чула, як квіти танцюють?

Їх стебла простягаються дугами,
вигинаються, притискаються спинами...

Учні 4. Листками торкаються тіл,
схиливши голови додолу, ніби каються,
вростають ногами в землю...

Учень 5. Дорогенька моя,
можеш втікати, томитися, помирати,
але найголовніше – говори,
і будемо вчитися танцювати.

Учень 6. Кожен з нас може
втікати, томитися, помирати,
але найголовніше – говорити
і вчитися танцювати.

Разом.

Танцювальна композиція

Буктрейлер транслюється на екрані

ЧАСТИНА 1. «Білі вікна»

Грає лірична музика

Ведуча: Вікна – це світло, це проміння вранішнього сонця, що лоскоче повіки.

Ведучий: Вікна – це диво, адже крізь ці прозорі скельця видно сотні маленьких чудес.

Ведуча: Вікна – це тепло, вони затуляють нас від нестерпних вітрів і злющих морозів... Це схованка душі.

Ведучий: Але й вікна – це вихід, вихід від безвиходді, вирішення, знайдення, ковток життя.

Ведуча: Сьогодні ми відчинимо вікна нашого творчого кафе, наші осінні вікна українського будинку.

Радо вітаємо вас на творчій зустрічі, презентації збірки «Вікна. Книга перша» Ірини Мельник, члена Співки письменників України, секретаря Співки письменників Рівненщини. Запрошуємо, Ірино, зайняти почесне місце у нашому творчому кафе.

Ведучий: Свої твори Ірина публікувала в численних періодичних виданнях і в збірниках. Перша поетична збірка «Віками зшиті слова» вийшла друком 2012 року.

Ведуча: Презентація нової збірки вже відбулася у Львові, Києві, Острозькій академії.

Ведучий: «Вікна. Книга перша». Це одна із серій книг, у якій побачили світ поезії молодой української поетеси з доробку 2007–2016 років.

Ведуча: Поезія Ірини несподівана, розкута й ніжна. У книзі живуть вірші про любов і про війну, про дитинство і старість, про щастя і горе.

Ведучий: Їх можна читати – і ними можна милуватися, як одухотвореною красою, яка таки рятує світ щодня.

Ведуча: Відчиняємо перше вікно, розвісимо білі фіранки.

Ведучий: Чому білі?

Ведуча: Білий – колір початку. Лише до нього додаємо барви. Ірино, розкажіть, із чого все розпочиналося у вашій творчості?

(Виступ Ірини про початок творчості, про початок створення збірки).

Ведуча: Присвята книги:

Рідним з вдячністю за те, що «щоранку сонце пробуджуєш над моєю Землею, мене також підіймаєш над тяжким світом, щоб жити...»

Білий колір – найніжніший, найсвітліший. Саме такі почуття нас огортають, коли ми говоримо про рідних.

Ірино, кому з рідних ви присвячуєте твори і чи багато поезій саме про них?

(Виступ Ірини)

Ведуча: Доторкнемося до поетичного слова. Нехай звучить поезія. Присвячена найріднішим, про найсокровенніше.

(Учні читають поезію під музику)

ЯБЛУЧНИЙ ЗАПАХ У СЛОВІ

Сипались яблука з пелени у теплий осінній садок,
Пальці трави обвивали солодкі планети,
Я десь губилась та бігла на ніжненький твій голосок,
Ти пригортала свого малого поета.

Яблука змороно марили про мармеладовий блюз.
Як же красиво тобі у тій сукні із льону,
Як же граційно ти дивишся серед шифонових блуз,
Схожа на тебе зустрілась Шевченку й Ефрону.

Дякую, рідна, за море дитинного літа й любов,
Руки твої музикальні й холодно-бузкові,
Серце з кристалю і терпкість грушково-дорослих розмов,
Дякую, мила, за яблучний запах у слові. Марина...

20 грудня 2014 року

РІДНА

А над нами летять роззяцьковані будні та люди,
Ти мене підіймаєш, щоб я їх торкнулась прощально.
Ти мене обіймаєш, щоб я не летіла нікуди.
І які там Парижі чи Києви людно-печальні?

Пересію поля, щоб забути про очі та губи,
І щоб серце солдата розквітло у маках пастельно,
А над нами летять розцяцьковані будні та люди,
Ти мене підіймаєш, щоб я їх торкнулась прощально.

Перебудемо, рідна, бо сильні ж ніколи не плачуть,
Перев'яжемо рани і вікна, і будні собою,
Хай синочки з-під квітів і трав нас почують, побачать,
Бо страшніше війни, коли мама стає сиротою.
А над нами летять розцяцьковані будні та люди...

20 січня 2014 року

ВАШЕ СЕРЦЕ

Серед трав десь згубилися чорні тюльпани,
У студеній воді синіх мавок шукаю,
Розвиднілися б очі блакитні, туманні,
Коли б вії торкнулися Вашого раю.

Я стаю на стілець, щоб до Вас дотягнутись,
Розпускаю волосся – до космосу ближче.
Ваше ладо забулось в мороз одягнутись,
Утомилося жити, йде нижче і нижче...

В голові, у вазонах збираються бджоли,
Засихають фіалки між книг на полицях...
Не поранити серце для Вас би ніколи
І тихенько-тихенько за Вас би молитись.

9 вересня 2011 року

ЧАСТИНА 2. «Чорні вікна». Звучить пісня Тіани Роз «Мамо, не плач».
На екрані у вікнах з'являються образи героїв Небесної сотні та тих, хто загинув у війні на сході України.

Ведуча: В одній із поезій, які читали, звучить слово «війна». Чорні вікна болю й утрат. Чорні фіранки... Чорні ріки сліз, що стікають віконним склом.

Прочитавши збірку, відчуваєш, що вона прострелена кулями страшної війни. Ірино, розкажіть, чи може поезія стати ліками від ран під час війни та чому вам болить ця тема?

Виступ Ірини

Ведуча: У час, коли постріли лунають над головою, немає чужих і своїх. Там кожен солдат-українець, який із тобою по один бік життя, твій брат...

Під супровід сумної музики читають поезії

МІЙ БРАТ

Я завжди хотіла, щоб у мене був брат,
Щоб він дарував мені квіти,
Щоб він оберігав від дощів і від втрат,
Щоб захистком був у цім світі.

Розквітла весна з ароматом гармат
І в ніжно-розлучному цвіті,
Я завжди хотіла, щоб у мене був брат,
Щоб він дарував мені квіти.

І став рідним братом той кожен борець,
Ех... скільки моїх... безіменних...
У полях серед згарків й уламків сердець
Мій брат нарвав квітів для мене.
Я завжди хотіла, щоб у мене був брат...

21 квітня 2015 року

ОСІНЬ. ВИШНІ

Ніжних слів оберемки в добрі й супокою

Опускались на плечі тиші.

– Завжди буду з тобою, я буду з тобою, –

Шепотіли осінні вишні.

Ми тоді цілували з лелеками небо,

Аж пропахли цим небом губи.

– Не стріляйте у серце і в очі – не треба,

Повертайся!.. Щасливо... любий.

І смарагдовий погляд, і місто з журбою

Так імристо міліють зранку.

– Завжди буду з тобою, я буду з тобою...

Осінь. Вишні. Гучна мовчанка.

6 листопада 2014 року

БУЗКОВИЙ ДОЩ

Ой люлі-люлі, моя дитинко,

невпинно ллється бузковий дощ.

Зігрію ніжки, укрию спинку...

Нехай бузковий цей дощ – то й що ж...

Літають птиці, мов кулі, синку,

гніздяться в грудях, і хоч-не-хоч...

Ой люлі-люлі, моя дитинко,

невпинно ллється бузковий дощ.

Тобі дитину даю, Україно,

бо треба... й гіркне бузковий дощ.

І йду собою латати спини

живих майданів і мертвих площ.

Ой люлі-люлі, моя дитинко.

8 травня 2016 рік

Перегляд відеопоезії «Різдво» Ірини Мельник

РІЗДВО

«Значить так, хлопці, як би там не було,
але завтра прийде Різдво,
завтра впаде сніг
один на всіх,
один за всіх.

Значить так, хлопці, завтра молимося за своїх
і до дев'ятої обдзвонюємо святих...» –
так переплутував замерзлі слова
апостол на блок посту з позивним «Хома».

Малий каже: «Та яке ще Різдво?!
Нехай у наших мам там рождається Бог
із світлості, сили і перемог.

Нехай їм світить зоря і пахне хлібом,
житнім, розламаним, ніби тілом,
нашим тілом цілим.

Нехай на них падає з неба сніг,
бо землі теж треба неба і синів.

Лагідних для них лісів, степів і полів.

Ти кажеш, завтра прийде Різдво?

Ну, і як мені Богу молитись знов?

Що мені розказувати йому щоночі,
що треба цілитись чітко в очі?

(Ні, я інколи цілюсь в серце або в плече).

Розказувати, як він прийде,
що вчора застрелив двох...

Знову двох!

Людей двох!

А ти про Різдво...

Коли я йому розповім про це,
раптом він прийде ще
із своєю Торою і Кобзарем,
буде просити почитати.
І як мені після цього стріляти?
Мене і так завжди нудить, мені постійно пече.
Мам, як тепер мені, мам, ще і ще?!
І коли прийшло завтра, ми відкидали сніг,
капелани, як ті волхви, щось робили, щоб ми не падали з ніг,
волонтери, як ті пастухи, сунулись із тяжких доріг,
до мене підійшов командир, сказав, що для мене є вісті,
сказав, що мене з снайпера переводять у танкісти...
Тоді я зрозумів, що й до мене прийшло Різдво».

**ЧАСТИНА 3. «Червоні вікна». Лунає класична музика,
життєствердна.**

Ведучий:

Але ж чуєш, як сила і слава, і дума,
і пісня, і воля в мені вириває?!

Нудно-прикро, що вміщаються жалі та болі в мені,
бо від цього попеліє і м'якне, і тане серце,

Ведуча:

та вміщається й радість, яка дає силу і твердість,
і зелені, і сірі, і сині птахи яснокрилі,
і жовто-блакитна любов, і чорні моря твоїх сліз,
і вишневі сади твоїх слів...

Ведучий: Кожному з нас хочеться, щоб нарешті було над нами мирне небо, солдати повернулися додому і обійняли своїх рідно-рідненьких. Адже їх чекають. З великою, всесильною любов'ю. І тільки любов врятує світ. Любов переможе всі війни.

Ведуча: « любов,
та, що «покриває багато гріхів;
зникнуть пророкування, мови і знання,
а любов залишиться...»

Учениці співають пісню Руслани «Я тебе люблю»

Ведуча: Червоний колір – колір любові. Якось один філософ писав: «Не було б любові, не було б мистецтва».

Ірино, скиньте червоні фіранки любові ваших поезій? Яке місце інтимної лірики у ваших «Вікнах»?

(Розповідь Ірини)

Відеопоезія «Щастя»

ЩАСТЯ

До щік моїх ніжно-червневих,
до губ терпких стигло-вишневих
торкається шарф
кришталево-лютневий твій
далекий, як довга дорога.
Болю в тобі хрипким зимовим лісом,
Болиш у нутрі народжененьким літом.
Лиш небо не болить,
бо зливи лялялись пізно,
бо літко догора на грудях снігура.
Коли ми далеко одне від одного,
то кожен божеволіє по-своєму:
ось дотик Рівного асфальтом до підшов,
ось дотик міста іншого тобі до голови.
І там не чуєш, як злітаю ввись,
і тут не бачу, як одужуєш.
Ми до цих пір жили на відстані,
у вікнах різних залатаних – чистими,

одне без одного так вірно дихали,
та все безбожно серця наші краялись,
із листям вогким хворіли щоосені...
А бути щасливими просто ж так.
Аби не захлинутись пісним зимовим містом,
аби не догоріти з осіннім мідним листям,
аби не спопеліти самотньо-променистими –
і літом, і весною не здатися без бою –
любіть, немов востаннє,
удома, між книжками в історії останній...
Аби бути щасливими – будьте разом.

III. Підбиття підсумків. Рефлексія.

Ведуча: Поетичний світ надзвичайно талановитої поетеси Ірини Мельник – неповторний і світлий, а тому приховує в собі життєстверджувальну енергетику любові та сонця.

Ведучий: А метафоричність віршів відкриває нам «Вікна» душі автора.

Ведучий: Сьогодні ви споживали мистецтво слова, співали його метафори й епітети. На столиках у вас спогад про осіннє листя з уривками з поезій Ірини Мельник, оберіть те, що вам найближче, і зачитайте.

Ведуча: А ще пригостіться цукерками з передбаченнями з поезій поетеси.
(Аудіозапис, діти обирають аркуші з поезіями).

Ведуча: Створимо скарби всесильного слова
(Учні зачитують і прикрашають вікна листям).

Ведучий: Дякуємо Вам, Ірино, за мистецтво слова і теплу зустріч.

Ведуча: Ось вона – таїна поезії, яка тебе заворожує, притягує, освітлює і наповнює.

Ведучий: Ось вона – душа людини. Тепер у нашому українському будинку тепло й затишно. І нехай завжди звучить у ньому життєствердне рідне

поетичне слово, світла музика. І крізь ледь прочинені вікна не долинатиме звук гармат, а тільки натхненні мелодії природи-краси.

Список використаних джерел:

1. Мельник Ірина. «Різдво», відеопоезія. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=h4rdDphwzwo>.
2. Мельник Ірина. «Ластівонька», відеопоезія. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=6ykMOF9YAqs>.
3. Мельник Ірина. Сюжет із презентації збірки. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=KtEmkE7BcOo>.

Навчально-методичне видання

Р.Л. Сойчук, О.В. Шенкнехт, Вареник М.С. та ін.

**Формування громадянської компетентності учнів
засобами навчальних предметів:
навчально-методичний посібник**

Підписано до друку 28.05.2020 р.
Формат 60х34х16 . Папір офісний.
Гарнітура Times New Romans.
Умов. др. арк. 8,5.
Тираж 100 прим.

Видавець: Олег Зень
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія РВ № 26 від 6 квітня 2004 р.
вул. Кн.Романа, 9/24, м. Рівне, 33022,
068 025 067 4, olegzen@ukr.net

Друк: кафедра педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти РДГУ
вул. Пластова, 31, м. Рівне, 33000
тел. 0-362-62-00-84

